

TIZENEGYEDIK ÉVFOLYAM

LÁTHATÁR

KISEBBSÉGI KULTÚRSZEMLE

A KÜLFÖLDI MAGYAROK ÉS KÖZÉPEURÓPAI NÉPEK SZELLEMI ÉLETÉNEK FIGYELŐJE

SZERKESZTI: CSUKA ZOLTÁN

A horvátországi Magyar Közművelődési Szövetség Verőcén (Viroviticán) is emlitésre méltó működést fejt ki. Képünk az ottani helyi csoport vezetését ábrázolja

TARTALOM:

Jancsó Elemér dr.: Gyarmelhy Sámuel (Egy nyugatiőr erdélyi magyar tudós tragikus pályafutása) — Tarczay Gizella: Szövetkezés (Vers) — Sebestyén Endre: A csehek Magyar-Amerikában — Jancsó Imre S. I.: Nemzetiségi kérdés és természetjog — Könyvszemle — Sajtószemle — Őrhely — Gazdasági Láthatár

XI. ÉV

1943 SZEPTEMBER

9. SZÁM

ÁRA 1:30 PENGŐ

**„ÉS AMINT AKARJÁTOK, HOGY AZ EMBEREK VELETEK
CSELEKEDJENEK, TI IS AKKÉPEN CSELEKEDJETEK AZOKKAL“**

LUKÁCS EVANGÉLIUMA, 6. R. 31. VERSE

A *Láthatár* kisebbségtudományi munkaközösségének tagjai: Ákos István dr., Bertalan István dr., Bisztray Gyula dr., Czettler Jenő dr., Csanády György, Csuka János, Csuka Zoltán, Elekes Dezső dr., Faluhelyi Ferenc dr., Flachbarth Ernő dr., Fekete Lajos, Gál István dr., Gáldi László dr., Gramantik Margit dr., Imre Kálmán dr., Joó Tibor dr., Kemény Gábor, Kozocsa Sándor dr., Makkai Sándor dr., Mester Miklós dr., Mindszenti Béla dr., Moravék Endre dr., vitéz Nagy Iván dr., Nánay Béla, Marék Antal dr., Padányi Gulyás Jenő, Pataky Mária dr., Pongrácz Kálmán dr., Prokopy Imre dr., Puztai-Popovits József, Rónai András dr., Schubert Tódor, Sípos Sándor dr., Stitz János dr., Sziklay László dr., Sziklay Ferenc, Szvatkó Pál dr., vitéz Tócsói Mórész Kálmán dr., Vájlak Sándor dr., Varga Imre, Vass László, Vinczehidy Ernő dr. és Zathureczky Gyula.

LÁTHATÁR

kisebbségi kultúrszemle, a középeurópai népek és a külföldi magyar szórványok szellemi életének figyelője. Megjelenik havonta. Felelős szerkesztő: Csuka Zoltán. — Kiadja a Studium Könyvkiadó Rt. Felelős kiadó: Imre Kálmán dr. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Baross-tér 15. Telefon: 426—921. Szerkesztőségi hivatalos órák d. e. 9—1-ig. Előfizetési ár jogi személyeknek és egyesületeknek évi 24 pengő, egyébként 12 pengő. Egyes szám ára 1.30 pengő.

Szerkeszti: CSUKA ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

Bédi Imre, Csuka Zoltán, Fekete Lajos, Majtényi I. Géza, vitéz Nagy Iván, Rónai András

A pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet önálló rovatainak főszerkesztője:

Faluhelyi Ferenc dr.

egyetemi ny. r. tanár, az intézet igazgatója

Megjelent

Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927-1933

Bevezetést irt és szerkesztette: Bisztray Gyula és Csuka Zoltán

A visszatért területek első irodalomtörténeti dokumentumgyűjteménye. —
A több mint 25 ives, gazdagon illusztrált mű ára 24 pengő.

Megrendelhető a LÁTHATÁR KIADÓHIVATALÁBAN Budapest, VIII., Baross-tér 15. szám.

Gyarmathy Sámuel

(Egy nyugatjáró erdélyi magyar tudós tragikus pályafutása)

Gyarmathy Sámuel azok közé a tragikus sorsú erdélyi tudósok közé tartozik, akiket nemcsak koruk nem értékelt kellőképp, de a „hálás utókor” is megfélemedezett érdemeikről. Az „Affinitas” híres szerzőjének életművét egy-két magyar és erdélyi nyelvtudóson kívül senki sem ismeri, értékelésére, életének és munkásságának feldolgozására pedig mind máig nem került sor. Közvetlen pátriájában, Zilahon ismerik ugyan nevét, de a név, a mögötte rejlő gazdag életmű ismerete nélkül üres hagyomány csupán, iskolai ünnepeken elhangzó frázis. Életének részletes feldolgozását tervbe vette a Wesselényi kollégium egyik fiatal tanára M. Nagy Ottó, de készülő művéből még csak néhány részlet látott napvilágot. Most előkerült és közlés alatt áll ismeretlen levelei sok tekintetben világosabban állítják elénk munkásságát, Erdély és a magyarság érdekében végzett hősi erőfeszítéseit.

Ki volt Gyarmathy Sámuel? Családjáról, életének első korszakáról keveset tudunk. Edesapja kolozsvári nemes polgár volt, edesanyja, Osváth Éva szintén Kolozsvárt élt, Gyarmathy saját feljegyzései szerint 1751 július 15-én született Kolozsvárt. Így tehát Gyarmathyt is a „Kincses város” valthatja leginkább magáénak, nemcsak azért, mert ott született, hanem azért is, mert előbb ifjúsága, később férfikora nagy részét a város falai között, tudás és hagyománytisztelő környezetben töltötte el. Tanulmányait a kolozsvári református kollégiumban kezdte el, ahol 12 éves koráig tanult szorgalmasan. Ezután két évet Enyedben a Bethlen kollégiumban töltött, majd ismét visszatért Kolozsvárra. Iskolai vándorlása ezzel nem ért még véget. Kolozsvárról Zilahra, majd ismét Enyedre ment tanulni. Ez utóbbi helyen végzi be tanulmányait 1766-ban, 26 éves korában az erdélyi református püspök előtt vizsgázik és az ő ajánlásával veszik fel mint orvosi pályára készülő ifjút a bécsi Goldbergi Anuncumban. Sajnos bécsi éveiről sem tudunk sokat, így érdeklődésének, lelki fejlődése kialakulásának ez a korszaka csaknem annyira ismeretlen, mint d'ákkori vándorlásának hosszú ideje. Bécsben 1782-ben szerzi meg az orvostudori oklevelét.

Fiatalkori irodalmi érdeklődésének egyetlen dokumentuma enyedi diáksága utolsó évében maradt fenn. 1766-ban halotti beszédet tart fiatalon elhunyt d'áktársa, Barak Mózes felett „valóságos böles ember” címen. Életrajzírója, M. Nagy Ottó szerint tanárai közül az enyedi Ajtai Abód Mihály és a kolozsvári dr. Pataki Sámuel voltak nagyobb hatással rá. Bécsi tartózkodásának egyetlen értékes, de szűkszavú emléke a zilahai ref. kollégiumban őrzött kéziratok emlékkönyve, mely felszáz emléksorával némi betekintést enged barátai körébe. Innen tudjuk, hogy tanulótársai voltak: András Sámuel és Cseh Szombati József erdélyi orvostanhallgatók. Külföldi útjának főbb állomásai az emlékkönyv bejegyzései szerint Prága, Drezda, Oderafrankfurt, Berlín, Weimar, Lübeck, Hamburg, Wolfenbüttel, Göttinga, Casel, Erlangen, Nürnberg, Regensburg volt. Gyarmathy szeretett volna tanulmányait bevégezni utána, még külföldön is radni, de szegénysége miatt kénytelen volt hazatérni. 1783-ban beáll nevelőnek Ráday Pál és Gedeon mellé. A nagy Ráday-család irodalomszerető környezete jó hatással volt irodalmi érdeklődésére, a gróf gazdag könyvtára újabb lehetőséget nyújtott tudományos képzettsége kiegészítésére. Ekkor ismerkedik meg gr. Széchenyi Ferencsel, a „legnagyobb magyar” atyjával és Hajnóczyval, aki akkor Széchenyi titkára volt. 1784-ben cikket ír a Magyar Hirmondóba és így ő a legelső magyar lap nemzetnevelő munkáját felismerve, munkatársul szegődik a nemes ügyhöz. Széchenyi és Hajnóczy barátsága említett megismeri az akkori Pest, Dunántúl és Pozsony magyar íróit és lelke kora nemes humanizmusával telik meg. Már ekkor nem csupán az orvostudomány érdekli, figyelmét

egyre inkább a nyelvészet és a gazdasági, technikai tudományok kötik le. Ma talán különös ez a sokirányú és elentétes érdeklődés, de a XVIII. század enciklopedikus szelleme, különösen Erdélyben, nem egy Gyarmathyhoz hasonló tudós lelkét ihlette ugyanegy időben többirányú tevékenységre. Gondoljunk csak Hermányi Dénes Józsefre aki 150 kötetet kitevő kézírataiban a teológia és történeti tudományoktól a vidám anekdotákig mindennel foglalkozott. Benkő József pedig, Erdély legnagyobb történésze egy időben írja híres botanikai és történeti műveit, mindkét irányban korszakakotót teremtve. Így hát Gyarmathy Sámuel sem szabadulhatott kora egyetemességre törekvő érdeklődésétől. A nyelvészet két-tős szempontból érdekli: egyrészt a meginduló nyelvi harc lelkes munkásai számára óhajt új fegyvereket kovácsolni, másrészt népe eredete vonzza Erdélyből hozott gazdag képzetét. A meginduló Nyelvmívelő Társaság legelső lelkes munkásai között már ott találjuk őt. A Társaság titkoknokával, Aranka Györggyel folytatott beható levelezést és a magyar nyelv megújítására és terjesztésére alakuló lelkes erdélyi akadémiának rövidesen ő lesz a szakavatott és minden nyelvészeti munkára lelkesen vállalkozó szakembere. A Társaság minden nyelvi kérdésben hozzáfordul, tőle kér tanácsot és bőven elátja ingyen-munkával. De Gyarmathy önzetlenül vállal mindent és megbízásainak kitűnően meg is felel. Így jön létre egyik főműve a Társaság támogatásával, az 1794-ben megjelent kétkötetes „Okoskodva tanító magyar nyelvmester”-e.

Másik érdeklődési körének tárgyai a természettudományok és a technikai ismeretek voltak. Még Bécsben magáévá teszi a természettudományok előretörésével urakodóvá váló utilitárista szempontot és úgy látja, hogy a nagy elméleti sikerek útján haladó természettudományok lesznek hivatva az emberiség és így szűkebb hazája, Erdély képét is átalakítani. Hazája végtelen szegénységét Nyugat gazdagságával összehasonlítva, a felemelkedés egyetlen útját az erdélyi mezőgazdaság nyugati minták szerinti megújításában látja. Külföldi útjában a cukorrépatermelés fontosságát észrevéve, erdélyi főúri ismerőseinek ír az új növény elterjesztése érdekében. A Németországban látott len-, kender stb. szövő- és fonógépeinek részletes leírását elküldi Aranka Györgynek és Bánffy György kormányzónak egyidejűleg és javasolja azok bevezetését Erdélyben. A mezőgazdaság technikai megújításának hangoztatásával nemcsak szűkebb hazájában, de Magyarországon is az első és ebben évtizedekkel előzi meg Széchenyi István grófot, a „legnagyobb magyart”. Sajnos úttörő tevékenysége nem kelt különös figyelmet. Javaslatára Bánffy György nem is válaszol, Aranka György viszont sokat nem tehet azok propagálása és megvalósítása terén. Nem csoda tehát, ha Gyarmathyt az újítani akaró magyar tragikus érzése hatia át amidőn panaszkodva írja Arankának, hogy hasztalan minden törekvése Erdély gazdagabbá tételére, pedig ő nem pénzért, ingyen is halandó a tervek megvalósítására életét odaadni. „Nekem nem kell halálom után Capítális — írja Gyarmathy Arankának — mert nincsen kinek hagyni; mert nekem Feleségem, Gyermekeim a Haza, ezért élek, ha'ok”. A haza „közhasznára” akarja tehát tehát behozni a modernebb gépeket, „A hazának valóságos közhasznára célozok, miket ott, ahol megfordulok, szemügyre venni el nem mulasztom, csak hogy osztán legyen olyan gazdag az az én csupasz teoriáimat pénzével, jószággával s embereivel Praxisra fordítsa.”

A technika haladása képzeletét annyira megragadja, hogy még Pozsonyban beáll a ballonnal kísérletezők közé és egykori feljegyzések szerint fel is szállt az egyik ballonnal. Gyarmathy férfikorának nagy eseménye, második hosszabb külföldi útja 1795—1798 között, 1795-ben ugyanis gr. Bethlen Gergely erdélyi főkormányzó titkár udvarába került háziorvosnak és nevelőnek, még ugyanabban az évben,

* M. Nagy Ottó: A nyelvtudomány erdélyi csillaga. Pásztorújság, 1941. 317—321.

a gróf fiával, Bethlen Elekkel elindul Németországba. Innen tanítványával együtt bejárja nemcsak Németországot, hanem Dániát és Svédországot is. Nyelvészeti munkásságán kívül, növényt és ásványt gyűjt és gyűjteményét később az enyedi kollégiumnak ajándékozta. Németországi útján különösen a jeni Büttner és a göttingai Schlözer hatottak erősen nyelvészeti szemléletének kialakulására. Az ő biztatásukra írja meg híres művét, az „Affinitás“-t, amelyben a finn-ugor rokonság alapveit fekteti le. E munkája nemcsak a magyar, a külföldi nyelvészetben is úttörő. Gabelentz német tudós „az összehasonlító nyelvtudomány atyjának“ nevezi, Thomsen Vilmos dán nyelvész pedig Gyarmathy művét az újabb nyelvtudomány „határkövének“ tekinti. Erdemei elismerésekép a göttingai tudós társaság tagjává választja. Gyarmathy azonban ezúttal sem hagy fel kedvenc gondolatával, a mezőgazdasági gépek hazájában való elterjesztésével. 1796. dec. 23-án Erfurthól a következőket írja Arankának: „En ki a mi szegény mivelefen hazánkba igyekszem elejiltől fogva valami közhaszonra célzó munka könnyebbítését kívinni; a többi között sokszor futtattam eszemet azon, hogy miként lehetne a fonást nevezetesen Machina által véghez vinni egy olyan országban, hol kender, len elég terem és gyapot is közel elég találtak, s gyapjú is bőven van, sokkal könnyebben jutván a fonáshoz, mint eddig, sokkal többet is szőhessenek“, és ne kelljen a vásznat a drága pénzen külföldről hozni.“ Ezután részletesen leírja az általa látott mezőgazdasági gépeket Arankának.

Leveli végtelenül érdekesek abból a szempontból is, hogy a nyelvészet legelméletibb kérdései iránti lelkésedés hogyan fér meg a gazdasági élet utilitáriszikus szemléletével. Arankához írt levelében hol egy új találmányról „Machináról“ számol be, hol meg nagy német tudós barátai: Büttner, Schlözer stb. munkásságáról. Aranka megbízására összeírja a göttingai és wolfenbütteli könyvtárak ismeretlen magyar anyagát és közli azt a Nyelvmívelő Társasággal. A filozófia nem rágódja meg érdeklődését. A Kant iránti érdeklődő Arankának így ír a nagy köznagsbergi filozófusról: „En teljes életemben rossz metafizikus voltam, az ő egész tudománya pedig mind metafizikum“. A filozófiánál többre becsüli a „természethistória leckéjét“, a gyakorlati életben is hasznosítható modern elveket. Németországi barangolása közben megismerkedett Weimarban Willanddal, majd Seil-

man híres nevelőiskoláját látva így ír 1795 május 29-én Arankának: Amíg ilyen forma iskola fel nem áll Erdélyben, addig képzelődni sem tudnak az emberek, hogy milyennek kellene lenni egy józan, okos nevelésnek?“

Németországból hazatérve gazdag reményekkel lép újból Erdély földjére Gyarmathy. Reméli, hogy a Nyelvmívelő Társaság révén újtó szándékait meg tudja valósítani és ezért 1799 elején Marosvásárhelyt felkeresi Arankát. Elküldi az időközben megjelent híres „Affinitás“-át is a Társaságnak és holdogon írja 1799 dec. 18-án Kolozsvárról Arankának, hogy művét a szentpétervári Koch milyen nagy lelkesedéssel fogadta. Sajnos — Erdélyben Gyarmathynak esatlakoznia kellett. Sem nyelvészeti, sem gazdasági munkásságát nem tudta hazája szűkös lehetőségei között kelőképp kifejteni. Panaszodik is Arankának „az Erdélyi igen lassú lábón járó dolgok folyása miatt“. „Göttingát a világ esméri — írja ugyancsak Arankának — Kolozsvárt pedig; s Erdélyt senki“. Elernyedt nemzete ellen állandóan panaszkodik. 1798 jún. 14-én Arankához írt levelében éles szavakkal ostromozza a közömbösséget, a semmittevést. „Nemzetiünk e részben szörnyű rest — írja — nem akarja az írókat segíteni, kiknek pedig nincs pénzük. En a legnagyobb gyönyörűséggel dolgozom rajta“ (a deák-német lexiconra célzó), „de felkopnák az állam“. „Nekünk otthon elég, ha mindennap megjár a 14 tál étel.“

Gyarmathy tehát álmait temetni jött haza Erdélybe és ebben osztotta nagy erdélyi tudóstársai sorsát. Élete hátralevő 30 évét a zilahi tanárság 9 esztendejét (1800—1809) leszámítva, a gróf Bethlen-család nagybuni kastélyában és részben Kolozsvárt, nagy pártfogója családjánál töltötte. A család nagybuni birtokán ritka növényeket termesztett, az oda kiránduló Döbrentei Gáborral nyelvészeti beszélgetéseket folytat, de régi tervei megvalósításáról letejt. Keveset ír és inkább csak íróbarátai révén lelkesedik azért, aminek elbukott hőse volt, az erdélyi magyarság szellemi és gazdasági életének felemeléséért. 1830 márc. 4-én halt meg és kis vagyonát, könyveit a zilahi kollégiumra hagyta.

Gyarmathy elfelejtett élettragédiája élő figyelmeztetés Erdély fel nem tárt múltja megismerésére. A nagy erdélyi kutatóhősök mellett Gyarmathynak a helye közvetlen Aranka, Benkő és Körösi Csoma Sándor mellett van.

Jancsó Elemér dr.

Szövetkezés*

Szövetkezünk s e hű szövetkezésben
Egy régi forró vágyunk vált valóra:
Szétszórt magyarok szövetségre léptek,
Nagy hűhó nélkül, első hívó szóra.
Akartuk és lett! A szívünk egyet dobant
S az alkotó szó hirtelen kirobant.

Mert azelőtt, mint csillagok az űrben,
Szétszórtan, külön, önmagunknak éltünk,
Mint bujdosó, parányi kis lidércek
Bolyongva, búsan, pisllákolva égtünk,
De összefogtunk s lettünk ime egység,
Erőt ez ad: az egység és szövetség.

Mindannyiunkat egy táborba gyűjtött,
És testvér lett az idegen;
Most nem megyünk el többé egymás mellett
Közömbösen, szó nélkül, ridegen.
A lánnyelvek csodája volt ilyen:
Megértjük egymást valamennyien.

* A szerző most megjelent „Hullámverés“ c. verseskötetéből.

Mi bizva bízunk. Hittünk a sikerben,
És látván látjuk: győzött im a hit!
Kikelt a mag, lett terebélyes fává,
S búsan termi már gyümölcsét.
De jól vigyázzunk! A munka nincsen készen,
Még nem vagyunk tiszták s egyek egészen.

A szívünk? Még formátlan, bár arangrög,
Salakkal, sárral tölöntül tele.
Kohóba vetjük! Vájon szinaranyá,
Vesszen a salak és a bűn vele!
Tisztult szívvel — míg szent cél hevít —
Törtessünk így tovább! Az Isten megsegít.

Csak el ne csüggedjünk soha. Előrel!
Tegyük meg minden tőlünk telhető,
És lankadatlan hittel, buzgalommal
Dolgozzunk! Ne lássunk soha pihenőt,
Adjon nekünk erőt s hevületet
A hit, remény s a hazaszeretet.

Tarczay Gizella

A csehek Magyar-Amerikában

— Második közlemény —

A világháborúnak a központi hatalmakra való kedvezőtlen alakulása a magyarországi egyházhoz tartozó gyülekezetek helyzetét rendkívül súlyossá és megpróbálóvá tette. Ezek a gyülekezetek lelkészeik fizetésének felét hazulról kapták. A hazai segély egy ideig ha nagy késésekkel is, de a svéd konzulátus útján megérkezett, később azonban teljesen elmaradt. Voltak gyülekezetek, amelyek minden nehézség nélkül fizetni tudták lelkészeiket, de sok helyen a lelkészek súlyos nélkülözések közé kerültek. Súlyosbította a helyzetet a jövő bizonytalanságának érzése is. Mindenki érezte, hogy nagy változások kell jöjjenek, de ezek előkészítésére és kellő fogadására az egyészes közvélemény nehezen alakult ki. A keleti egyházmege esperese, *Kuthy Zoltán*, mereven szembeheyezkedett az amerikai felekezetekhez való csatlakozás gondolatával. Ezeknek a felekezeteknek a vezetői iránt semmi bizalmat nem érzett. Véleménye az volt, hogy ezeknek csak a magyar reformátusok vagyona kell, s a magyar reformátusok csak mint adófizetők érdeklődnek őket. (Egy kezeim között lévő hivatalos kimutatás a nyugati egyházmege tiszta vagyonát 205.609 dollár és 66 centre értékte az 1917-ik évben. A keleti egyházmege vagyona ennél nagyobb volt.) *Kuthy Zoltán* nem állott egyedül a felfogásával, s nemcsak a keleti, de a nyugati egyházmegeben is sokan osztották azt. Ezeknek felfogása szerint az amerikai magyar reformátusok jövője csak egy teljesen független egyházi alakulatban lett volna biztosítható.

Nyugaton azonban egyre általánosabbá vált az a felfogás, hogy a megoldást a két amerikai felekezethez tartozó gyülekezetekkel együttesen kell keresni és megtalálni. E felfogás kialakulásához több körülmény járult hozzá. Ilyen volt a növekvő óhaj, hogy az összes amerikai magyar reformátusok egy táborba kerüljenek, az ellentétek kiküszöbölésének, s a meglévő összes örök hatalmas építő munkára egyesíttessenek. Ennek a gondolatnak a térhódítására jelentős hatással volt a szülőháza helyzetének komoly meggon-dolása is. Fokról-fokra nagyobb tért nyert az a felfogás, hogy abban az esetben, ha az amerikai felekezetekhez való közeledéssel a szülőháza segítségére lehetünk, ez olyan nyereséget fog jelenteni, amellyel szemben a független egyházi életben ígérkező lehetőségek feladása föltétlenül csak a kisebb rosszat jelentené. Komoly meggyőződéséssé vált az elgondolás, hogy a fejűkre szakadt kísérletes időkben semmi más, mint a minden fenntartás nélküli keresztény gondolkodás lehet az egyedüli zsinórmérték. E felfogással teljes összhangban, a nyugati egyházmege már 1918 őszén tartott egyházmegei gyűlésén egyhangú határozatban kimondotta: „Mivel a megváltozott politikai körülmények valószínűvé teszik azt, hogy misszióknk szervezetében változások fognak bekövetkezni, a közgyűlés, a lelkesi értekezlet javaslatára elhatározza, hogy a közeljövőben memorandummal keresi meg a főtiszteletű és méltóságos konventi elnökséget, javasolva, hogy az elnökség lépjen érintkezésbe azokkal az amerikai felekezetekkel, amelyek magyar munkát végeznek és velük való meg egyezésben igyekezzen megalakítani egy magyar református egyházkerületet, amely a hazai egyháznak és az amerikai felekezeteknek erkölcsi és amennyiben ez szükséges lenne, anyagi támogatása mellett, ezeknek felügyelete alatt kormányozná magát. A közgyűlés szilárd meggyőződése az, hogy ez lesz a legalkalmasabb út a fenálló felekezetközi ellentétek kiküszöbölésére. A nagytiszteletű esperes úr éppen ezért felkérte arra, hogy ezt a memorandumot írásba foglalja és miután ahoz az egyházközösségek hozzájárulása megszerzetett, terjessze azt fel a konventi elnökséghez.”

Nem szenved semmi kétséget, hogy abban az esetben, ha az amerikai felekezetek vezetőiben meglelt volna a felelősségteljes gondolkodás hasonló mértéke, akkor az amerikai magyar reformátusok nagy létkérdése úgyszólván napok alatt megoldható lett volna. Az előttünk álló rengeteg adat

és bizonyosság semmi kétséget sem hagy afelől, hogy az amerikai felekezetek vezetőitől ez a gondolkozásmód teljesen idegen volt. Ezt azokban az időkben nem lehetett ugyan egész világossággal látni, de a később napvilágra jött adatok egész serege semmi kétséget sem hagy afelől, hogy az indulat, amely ezeket az amerikai egyházi embereket vezérelte, irányunkban barátságosnak és a maga igazi mivoltában kereszténynek nem tartható. Egyedül ennek a körülménynek tudható be az a hosszú éveken át tartó gyötrelmes állapot, amelyben az amerikai magyar reformátusoknak élni kellett egészen a legújabb időkig. Figyelemreméltó tény, hogy négy egész esztendőnek kellett eltelnie, amíg az egyetemes konvent olyan helyzetbe került, hogy amerikai egyházait, 1922. szeptember 20-án hozott határozatával, kebeléből elbocsáthatta. Mérégelve az idevonatkozó adathalmaz tanúságtévő súlyát, nem zárkozhatunk el a legjobb akarat mellett sem annak leszegezésétől, hogy ezeket az amerikai lelki vezetőket olyan lelkiség irányította a magyar reformátusokra néző tevékenységeikben, amelynek legközelebbi testvérét a hajdani bécsi kamarilla tevékenységeit irányító indulatban fedezhetjük fel. Ebben az esetben azonban nem bécsi kamarilláról, hanem prágai kamarilláról kell beszélni.

1920. nyarán egy amerikai egyházi küldöttség járt Magyarországon az amerikai presbiteriánus és református egyházak képviselőiben s ezeknek az egyházaknak a képviselői, az amerikai magyar reformátusok jövőbeni hovatar-tozandóságának kérdésében egyezményt kötöttek a magyarországi református egyház egyetemes konventjének elnökségével. Az 1920. július 24-én aláírt és a konvent által hivatalosan kiküldött egyezmény felhatalmazta az amerikai egyházakat arra, hogy mivel a hazi egyház nem lesz képes róluk gondot viselni, saját elhatározásuk alapján elhelyezkedhesse-nek olyan kerékek között, amelyben jövőjüket legjobban biztosítva látják. Presbiteriánus részről *Rev. Arthur I. Brown*, reformdechurchbeli részről pedig *Rev. James I. Good* írták alá az egyezményt.

A *Budapesti Egyezmény* néven ismert döntést az amerikai magyar reformátusok a legteljesebb megnvgyvással fogadták. Úgy tekintették azt, mint amelynek alapján minden külső nyomástól mentesen alkotmányos formák között megvalósítható a legmegfelelőbb megoldás feltételeit és út-ját. Megelégedéssel fogadták ezt a független irányzat hívei, ment látták, hogy az egyezmény tiszteletben tartja örendel-kezői jogukat. Megelégedéssel fogadták azok is, akik az amerikai felekezetekkel való békés megértés mellett fogal-tak állást, mert számukra is biztosította a cselekvési sza-badságot.

A *Budapesti Egyezmény* érdekes fejleményekhez vezetett. A hazai lelkészek között kialakult az a vélemény, hogy egy közös, minden csoport képviselőit magában foglaló érte-kezetet kell tartani, s ilyen úton kell kitanácskozni a meg-oldáshoz vezető módozatokat. Egy ilyen értekezlet megtar-tása érdekében magam is sflraszálltam egy hivatalos lapunkban már régebben leadott vezércikk formájában. Jeletem ebből, hogy a magyar református kérdést széles, amerikai és magyar érdekeket egyformán szem előtt tartó alapon kell megoldani, s hangsúlyoztam, hogy ezt az alapot csak az amerikai felekezetekkel való teljes megértésben lehet megtalálni. Az amerikai felekezetekben szolgáló magyar lel-készek között is sokan voltak olyanok, akik ennek a gondo-latnak hívei voltak. Viszont az amerikai vezetők között egye-nesen megrökönyödést idézett elő az így felvetett gondolat. Az, hogy a magyar reformátusok összejöjjenek és sorsukat együttes megbeszélésekben ök maguk kitanácskozzák, egy-általán nem volt újra. Egyenesen irtóztak még a gon-dolatától is annak, hogy a magyar reformátusok maguk között egységre jussanak.

Még az 1920-ik év április havában történt, hogy a pres-biteriánus fennhatóság alatt szolgáló magyar lelkészek érte-kezetet tartottak a New Jersey államban levő Ashbury Park

ban. Ezen az értekezleten a pittsburgi presbiteriánus egyházmegye részéről jelen kellett volna legyen egy G. W. Montgomery nevű missziós ember, aki azonban egy hirtelen kitört hóvihár következtében nem tudott az értekezletre eljutni. Maga helyett tehát a következő táviratot intézte az értekezletet vezető Rev. Shriver missziói felügyelőhöz: „Vonatok nem közlekednek. Légy nagyon vigyázatos és ne kösd le egyházunkat a Nemzeti Magyar Református Egyház (National Hungarian Reformed Church) propagandájának. Határozott bizonyíték van kezeim között Magyarországról a protestáns államokban politikai propagandáról. Róma közreműködik a mozgalomban. Légy vigyázatos.”

Természetesen a „nemzeti” magyar református egyház ilyen politikai propagandájáról, amelyben Róma is közreműködött volna, senki sem tud semmit, azon egyszerű oknál fogva, hogy ilyen propaganda, sajnos, nem létezik. Ez azonban nem akadályozta meg az amerikai presbiteriánus felekezetet cseh mindenestül abban, hogy egy ilyen riasztó bombával bele ne szóljanak a magyar reformátusok egységfőrekvéseibe. A riasztó bomba nem is tévesztette el a célját. A presbiteriánus szolgálatban álló lelkészek szent borzadással fordultak el minden további egységmozgalmas tevékenységtől.

A Reformed Church emberei között szintén rossz vért szült a közös konferencia gondolata. Arra a vezércikkemre, amelyet a közös konferencia érdekében egyházi lapunkban angol nyelven írtam volt, egy hosszú levelet kaptam ennek a felekezetnek missziói felügyelőjétől, Rev. Souders-tól, aki kifejtette levelében, hogy nagy barátja annak, hogy egy ilyen közös konferencia tartassék, hogy azon az egyház hitéletét érintő dolgok megbeszéltesse, de határozottan elveti azt, hogy azon más természetű kérdések is tárgyalás alá kerüljenek, mert ezeknek jóváhagyásával a konferencia túllépné hatáskörét és esetleg kellemetlen fejlemények előidézője lehetne. Emlékszem, e levél vétele után megdöglőztam afelett, hogy hogyan is állanak ezek a kitűnő egyházi férfiak a demokrácia klasszikus földjén a demokrácia elvek gyakorlati alkalmazásának kérdésével, ha olyan nagy veszedelmet látnak abban, hogy lelkészeik részt vesznek egy közös lelkészi konferencián. A közös konferenciából természetesen nem lett semmi, a dolgok pedig romlottak tovább.

A Budapesti Egyezmény további fejleménye volt az is, hogy a presbiteriánusok jónak látták zsinati határozatban leszegezni a magyar református kérdésben elfoglalt álláspontjukat. Idevonatkozó határozatukat nem hozták nyilvánosságra a magyarok között, s annak létezéséről csak később szereztünk tudomást. A zsinati határozat (Eredetiben: Minutes, General Assembly, Presbyterian Church USA, 1921. p. 85.) így hangzik: „Bizottságunkhoz áttétettek bizonyos iratok, amelyek magukban foglalnak egy egyezményt, amelyet a magyarországi konvent és az amerikai presbiteriánus egyház képviselői kötöttek 1920. július 20-án. Meggyőződünk az egyezmény aláírói útján arról, hogy felfogásuk szerint ez az egyezmény csak feltételes volt és alap azokhoz a tárgyalásokhoz, amelyek szellemében a magyar egyházak egyesülnének a presbiteriánus és református egyházakkal és függetlenségüket feladnák. A magyarországi konvent és itteni egyháza nem így értelmezték ezt és ennek következtében súlyos zavarok keletkeztek, amelyek e jelentős tételek még nem intéződtek el. Bizottságunk és a konvent között kábelké váltattak, amelyeknek alapján reméljük, hogy jobb megértésre fogunk jutni. Anélkül, hogy az itt említett fejleményekbe beavatkoznánk, jóváhagyásra ajánljuk az alábbi elgondolásokat, amelyeket maguk előtt tarthatnak a kerületek és egyházmegyék a magyar református egyházakkal való tárgyalásaikban.”

„1. A magyar egyházak lelkészeinek hátralékos fizetési ügye azoknak az egyházmegyéknek missziói bizottsága elé tartozik, amelyekbe felvételüket kérik. 2. Mindenik magyar egyház, amely felvételért folyamodik, ugyanazon viszonyba kerül az egyházmegyével, amelybe való felvételét kérte, mint bármely más presbiteriánus egyházközösség. Semmiféle külön jog, kiváltság nem nyújtható. 3. A magyarországi reformá-

tus egyházból hozzánk jövő lelkészek ugyanazon feltételek alapján vétetnek fel, mint bármely más, a református egyházak családjából jövő lelkész, vagyis felszenteltetésük eszmertetik és felszólítatnak arra, hogy az egyházmegyékkel szemben elvállalják ugyanazokat a kötelezettségeket és viszonyokat, amelyek saját lelkészeinkre kötelezők. 4. A magyar református egyházból átvett lelkészek akkor, amikor a presbiteriánus egyházba befogadtatnak, megszakítják minden összeköttetésüket a nevezett magyar református egyházzal, s más egyházi közösségekkel ugyanolyan viszonyba kerülnek, mint egyházunk többi lelkészei. 5. A befogadást kérő gyülekezetekkel jövő egyházi vagyon használati joga ugyanolyan egyházi szabályozás alá kerül, mint amely a többi presbiteriánus gyülekezetek vagyónára nézve fennáll.”

Fenti határozatokból egészen világos, hogy ugyanaz a presbiteriánus egyház, amelyik két cseh egyházmegyét megtűrt kebelében, semmiféle kiváltságot nem lett volna hajlandó engedélyezni a hozzámenő magyar gyülekezeteknek. Az így átmenő gyülekezetek egy szempillantás alatt teljesen elveszthették volna magyar református jellegüket s lettek volna szőröstől-bőröstől amerikai presbiteriánus egyházak. Jellemző a diktatórikus hang is, amelyből kiérezhető, hogy a presbiteriánus atyafiak szemében a magyarok, mint gyanús színben álló társaság állott, amellyel szemben a helyes magatartás a teljes begombolkozás. Megemlíthetem itt, hogy a magyar református gyülekezetek közül egy sem folyamosított felvételért a presbiteriánus egyházhöz.

Jóllehet a presbiteriánusok így a legtartózkodóbb magatartást foglalták el a magyar reformátussággal szemben, mindazáltal nem mulasztottak el egyetlen alkalmat sem arra, hogy a magyar református ügyekbe a legilletékelebbitől beavatkozzanak. Mivel pedig egyik oldalon a Budapesti Egyezmény, másik oldalon pedig az egyre nyilvánvalóbbá váló missziós rosszindulat következtében a független gondolat egyre több hívet hódított magának a hívek között, illőnek érezték, hogy az ilyen, általuk bűnös kényesnek tekintett szabadság ellen szavukat felemléik. Az egyetemes konvent elnöksége 1921. január 21-én kelt leiratában értesítette a két egyházmegye vezetését, hogy a presbiteriánus egyház missziói felügyelőjétől, Rev. H. G. Modenhall-tól táviratot kapott a következő szöveggel: „Négy magyar egyház ragaszkodik függetlenségéhez. Fejezzétek ki rosszallásotokat (repudiate it). A júliusi egyezmény árt az egységfoglalásoknak. Határozott megértést akarunk.”

Az a hang, hogy a magyar reformátusoknak egyszerű kötelességük engedelmesen fejet hajtani a két amerikai felekezetnek, újra és újra kicsendül a két felekezet missziói embereinek szavaiból. Ha a magyarok nem így tennének, mondják újra és újra, nem kevesebb lenne ez, mint Amerika iránti hűtelenségük nyílt bizonyossága. A Reformed Church missziói felügyelője, Rev. D. A. Souders úr szintén üdvösnök vélte szelíden tudni adni ezt a renitenskedő magyaroknak. A két missziói hatóság által fenntartott magyar-nyelvű egyházi lapban ő is kékel a magyar reformátusok függetlenkedése ellen, s hosszabb írással fordul. 1921. május havában, a magyarokhoz: „Legyen szabad nekem — írja — mint olyan egyéneknek, akiről a magyarok tudják, hogy nekik egyházi és nemzeti értelemben igaz barátunk vagyok. Jóakarattal szólnom azon újabb szélső egyházi alakulatról, amely az egyházi függetlenség jeleszava alatt indított meg. Ez a mozgalom örvény, amelynek felülete simának tetszik, de amelynek mélysége veszedelmet rejt magában a magyar reformátusokra nézve...” „Semmiféle közösségben nincsenek a nagy ker. felekezetekkel, mivel azok „független” gyülekezeteket nem ismernek el.” ... „Közismert tény, hogy a lelkészek el, ha meg nem mondanám, hogy az amerikai közvélemény kezd tudatára ébredni annak, hogy ebben az országban sok amerikaellenes agitáció folyik és a mostani idők egyáltalán nem alkalmasak arra, hogy az egyházi életben olyan szervezet létesítsen valaki, amely ilyen gyanú táplálására a közvéleményben alapot adhat.” ... „A helyzetnek ez a vonatkozása a magyar reformátusokat illetőleg sokkal fontosabb, éppen a jelen időkben, amikor a magyar protestantizmusnak

az amerikai protestánsok teljes rokonszenvének megnyerésére van égetően szükségük."

A szorult állapotban lévő óhazai egyházra való hivatkozás is kedvenc vesszőparipájuk volt ezeknek a kiváló egyházi férfiaknak. Amerika közvéleménye, a szülőháza siralmas állapota, mind mind arra intjé az amerikai magyar reformátust, hogy fogadja el az amerikai missziók felebaráti szeretettel kinyújtott kezét, s akkor földi és mennyei üdvössége biztosítva lesz, ellenkező esetben pedig legyen készen arra, hogy neve átkozott leszen mennyen és földön. A szeretetteljes rábeszélés hangjai közé belevegyült olykor komolyabb hírok pengelése is. Hallanunk kellett újra és újra a veszedelemlről, amely a mindig rosszban mesterkedő Magyarországnak és annak kormánya részéről fenyegeti a mítsemsejtő Amerikát. Érdekes példány az ilyen akciózásnak az itt következő. A presbiterianusok „CONTINENT” című, egyébként magasabb színvonalú hetilapjában látott napvilágot az alábbi kis közlemény: „Budapesti propagandaiskolákat vezetnek a külállamokban lakó magyarok számára abból a célból, hogy össztartásuk a magyar születésű egyéneket, bárhol éljenek is azok. Iskolákat fognak szervezni világszerte, amelyekben magyar természetű és érdekű dolgokat fognak tanítani. Hevesen fog eljárni az amerikai kormány, írja Irsay András Budapestről, ha gondos figyelemmel kíséri ezt a propagandát.” Bizonyára a szerkesztő találékonyságának tudható be az, hogy ezt az ártatlan hírcskét a lapnak egyik olyan közleménye mellé helyezték el, amely ezt a címet viselte: *Leggünk türelmetlenek bizonyos dolgokkal szemben.* Természetesen ilyen iskolákat nem tartottak fenn abban az időben Budapesten, amint ahogy ma sem tartanak fenn ilyen iskolákat, de a magyarellenes hírvetésnek állandóan folyt a kellett abban az amerikai felekezetben, amelyek belmissziói tevékenységének végzését a csehekre bízta.

Ennek a belmissziói munkának egyik irányítója egy Kenneth Miller nevű lelkészember volt, aki New-Yorkból hallatta időről-időre a szavát. Ismerkedjünk meg ezzel az illusztris személyiséggel úgy, ahogy a két misszió magyar nyelvű lapja bemutatta őt a lap magyar olvasóinak. „Ezt a nevet — írja ez a lap — az amerikai magyar reformátusok közül aránylag kevesen ismerik, még a presbiterianus egyház kötelékébe tartozó magyar egyházak hívei között is. A presbiterianus fennhatóság alatt élő magyar egyházak lelképásztoraiban azonban annál jobban ismerik Rev. Kenneth Millert, aki közöttük ugyanazt a szerepet töltötte be, amelyet a Reformed Church egyházaiban Istenben boldogult dr. Souders töltött be.” Írja aztán a lap, hogy Rev. Millert magasabb állásba helyezték s megjegyzi: „megnyugtató gondolat, hogy a protestánsok vezérkarában is van most már egy férfiú, akinek egyedüli gondja és kötelessége az, hogy a bevándoroltak hitéletét előmozdítsa.” Arról pedig, hogy ez a Miller úr mimódon igyekezett arra, hogy a „bevándoroltak hitéletét előmozdítsa”, híven tájékoztat az alábbi leírás, amelyet az amerikai presbiterianus egyház egyeemes zsinatának 1921. évi jegyzőkönyvéből veszünk. Egy zsinati jelentés előadja, hogy az egyház Európai Munka Bizottsága kiküldte Rev. Kenneth Millert Csehszlovákiába. Vele együtt küldettek ki Rev. Krenek és Dobias, „akinek beszéde olyan hatalmas hatást tett az 1921-i zsinat tagjaira” és Rev. Laky, valamint Rev. Sirny. A zsinati jegyzőkönyv így adja elő ezeknek az uraknak prágai szereplését: „A legionáriusok és nemzeti újjászületésük” volt a tárgya négy előadásnak, január 17—20-án drága vendégeink részéről. „... Ez alkalommal különös fogadtatásban részesült Rev. Miller. Ő igazi Uncle from America (amerikai nagybácsi) volt fiainkhoz Szibériában. Elkísérte őket vészben-viharban, hosszú útkon Ukrajnától Vadivostokig. Mindenki úgy nézett reá, mint egyre saját maguk közül. Különösen Jan Zyka harmadik ezredében, úgy hogy a zizkov gyűlésen méltán mondhatta, hogy ő maga is egy igazi zizkovák.” „Egy legionárius küldöttség — olvasuk még — nagy virágoskorral ajándékozta meg Rev. Millert. A Csehszlovák Légiónárius Zizkov osztálya dísztagjává avatták és égő szavakban köszönték meg Szibériában nyújtott

szolgálatát. Előadásai nagy hatást keltettek, s előkészületek tettek, hogy a köztársaság nagyobb centrumaiban megismételtesse.”

Egészen természetes az, hogy amikor a magyar reformátusok egyházi életének irányítása „igazi zizkovák”-nak és tőlük nem sokban különböző alantasaiknak kezébe került, ugyanakkor maga az egyházi élet is szenvedésre volt emiatt kárthatva. Nincs terünk e tétel bővebb fejtegetésére, csak futólag említhetünk meg egy és más dolgot. Mint ha a missziók szögalaába szegődött lelkészek maguk is érezték volna helyzetük fonákságát, újra és újra jelét adták annak, hogy magyarvölüket olyan tehernek tartják, amelytől kívánatos minél hamarabb megszabadulni. Tőlük telhetőleg igyekeztek híveik között is siettetni azt a folyamatot, amely magyarságuktól elszakítandó volt őket. Ha a magyar érdekek ellen egy vagy más formában sikraszállhattak, ezt szívesen megtették.

A „Szabadság” című napilap beszámolt egyik háborúutáni számában arról, hogy az akroni magyarok nagyszabású ünnepségeit akartak rendezni abból az alkalomból, hogy Amerika és Magyarország között megszűnt a hadiállapot, de az ünnepély elmaradt az ottani református (természetesen missziós református) lelkész közbelépése következtében, akinek sikerült kivinnie azt, hogy a város amerikai vezetősége kivonta magát az ünnepségen való megjelenésből. A napilap munkatársa felkeresett párat ezek közül az amerikai vezetők közül és felvilágosítást kért tőlük idevonatkozólag. Válaszuk az volt, hogy a lelkész azzal indokolta meg állásfoglalását, hogy az ünnepség nem lett volna az összmagyarság gondolkodásának kifejezője. Maga a lelkész úgy nyilatkozott az újság munkatársa előtt, hogy „az amerikai magyaroknak semmiféle békeünnepre nincsen szükségük, mert hiszen mint amerikaiak Amerikával sohasem voltak háborúban. A „Szabadság” dicstelennek minősítette az illető lelkész szereplését és megjegyezte, hogy „fel fogása különös, mert az amerikasodást úgy fogja fel, mintha a magyarságnak a multjával minden érzelmi kapcsolatot meg kellene szüntetnie. Ez az amerikasítás mesterkéltség és ez a vélemény egy cseppet sem méltó egy magyar hitközséget szolgáló lelkészhez.”

Maga a magyar nyelv is szálla volt ezeknek a lelkészeknek a szemében, s újra meg újra kifejezték abbéli fel fogásukat, hogy az egyházi életben kívánatosnak tartják a magyar nyelv mielőbbi kiküszöbölését. Egy lelkészi értekezletükön, amelyet 1924-ben tartottak, sürgették az ifjúsági egyesületeknek a megalakítását minden gyülekezetben. Megjegyzik, hogy „a fiatalos, hogy amennyire csak lehetséges, ezen ifjúsági körök angol nyelven vezettessenek, s hogy az amerikai születésű és neveltetésű ifjaknak adassék alkalom az egyházi életben való tevékenységre. E cél elérése érdekében minden gyülekezet gondoljon arra, hogy angolnyelvű istentiszteleteket is tartson.”

1922. elején híre jött Amerikába annak, hogy Baltazár Dezső püspök gyűjtőkörútra készül az amerikai magyarság közé. A püspök valamivel előbb, egyik amerikai magyar lelkészhez írott leveleiben helytelenítőleg nyilatkozott a missziós tevékenységekről, s ez elég volt arra, hogy a missziós lelkészek társasága felzúduljon a püspök tervezett amerikai útja ellen. Lelkészi értekezletük állást fogalt a püspök útja ellen, s felírtak e tárgyban missziók vezetőségéhez. Az eredmény az lett, hogy sikerült ezeknek Baltazár püspököt, a magyarországi református egyház elnöklő püspökét kitiltani Amerikából. Természetesen a jobbérzésű amerikai magyarok is megmozdultak és sikerült is ezeknek elhárítani a püspök útjától a kijövetelét gátló akadályokat. Így a püspök megtehetette két amerikai gyűjtő körútját, s összegyűjthette a jószívű amerikai magyarok között azt a 250 ezer pengőt kilevő összeget, amely mint „Baltazár Amerikai Alapítvány” szegény, de érdemes tanulóifjak százainak ad kenyeret.

Viszont akkor, amikor gróf Károlyi Mihály kilátogatott Amerikába 1925-ben, a missziós lelkészek egyrésze lekesen felkarolta a „pörös gróf” ügyét. Olvassuk például, hogy a

már előbb is említett *New Brunswick* az ottani, presbiteriánus szolgálathoz tartozó magyar lelkész, a helybeli angolnyelvű napilap 1925. március 17-i számában adott beszámoló szerint megjelent a város polgármestere előtt és meghívta őt, valamint a városi tanácsot arra a népgyűlésre, amelyet a ney-brunswicki magyarság rendezett Károlyi látogatása alkalmából. A gyűlés célja, mondotta „erkölcsi támogatást nyújtani azoknak, akik becsületes igyekezeteket tesznek avégre, hogy Magyarország köztársaság lehessen.” A gyűlés szónokai olyan tanokat fognak hirdetni, mondotta a lelkész, „amelyek kedveznek a magyar köztársaság ügyének”.

Az olvasó bizonyára megkérdezi mindezek után, hogy nem tettek az amerikai magyarok semmit sem ezeknek a súlyosan bántó, magyarellenes tevékenységeknek az ellensúlyozására és megszüntetésére. Megnyugtathatjuk az olvasót, hogy tettek egyetmást. A református magyarok között megalakult 1924-ben a *Független Amerikai Magyar Református Egyház*, s ennek lelkészei minden alkalmat megragadtak arra, hogy az amerikai magyar reformátusok egyházi életéből a magyarellenes gondolkodásnak a kovaszát kiirtsák. Azok a fiatal lelkészek, akik gyors egymásutánban kikerkeztek Magyarországból a Független Egyház szolgálatába, egyenesen kíméletlen harcot indítottak mindenfelé az erőszakos elmagyartalanító törekvés ellen. Megállapíthatjuk, hogy az amerikai missziók szolgálatában álló lelkészek jobbjárású nagyobb része szintén állást foglalt a cseh nótára táncoló, magyartalan érzésű lelkészek tevékenysége ellen. Maga az amerikai magyarság nagy zöme pedig, amely magyarsága iránti hűségét következetesen megőrizte, s ezt szépen összhangba tudta hozni Amerika iránti hűségével, s amely ezeknek a missziós túlkapásoknak az áradatát mindig rossz szemmel nézte, lelkesen odaállott minden olyan törekvéshez, amely a magyar érdekek becsületes szolgálatát célozta. Ma már csak mint bántó emlékekre tekintünk

vissza ezekre az eseményekre, amelyek az amerikai magyar reformátusok életében a cseh uralmat jelzik. A harmincas évek végén mozgalom indult meg az amerikai magyar reformátusok között, amelynek célja visszatérni ahoz a kiinduló ponthoz, amelyet a nyugati egyházmezey közgyűlése 1918-i közgyűlésén tűzött ki, vagyis szorgalmazni egy olyan magyar református egyháztest megalakítását, amely a magyarországi református egyház és az amerikai felekezetek együttes felügyelete alatt egyesítene magában minden Amerikában élő magyar református hívőt. Kedvez ennek az irányzatnak az a körülmény is, hogy maguk az amerikai egyházi vezetők emberek belátták, hogy az út, amelyen a csehek által az orruknál fogva vezetett engedték magukat, helytelen út volt, amely sem amerikai voltukkal, sem pedig keresztényen voltukkal nem fér össze.

A magyar reformátusok rengeteg küzdelme, amelyen Amerikában keresztül kellett menjenek, amelyet itthoni és amerikai körökben sokan olyan helytelenül ítéltek meg, a valóságban a cseh propaganda-felkészültség és propaganda-készség bámulatos fejlettségében találja meg a maga magyarázatát. Mi magyarok hasonló felkészültséggel és készséggel nem rendelkezünk, az útnak elé vetett propaganda-labirintusban magunkat hosszú időn át feltalálni nem voltunk képesek és éppen ezért rengeteget kellett szenvedjünk. Tekintettel azonban arra, hogy a mult tanulságai előttiünk állanak, a jövővel mindenestre jobb felkészültséggel kell szembenéznünk. Ujra hangsúlyozom azért, hogy semmi másra nincsen szükség, mint arra, hogy a magyar igazságszeretet és egyenesjelleműség mellé odapárosítsuk a propaganda-készséget és propaganda-felkészültséget, s ha ezt meg tudjuk tenni, akkor Amerikában és bizonyára a nagyvilág más pontjain is, hatalmas magyar eredmények begyűjtésére készíthetjük fel magunkat.

Sebestyén Endre

Nemzetiségi kérdés és természetjog

Az újkor számos veszélyes és megoldásváró problémája közül egyik legsúlyosabb, legkényesebb, legsürgetőbb az u. n. kisebbségi, vagy nemzetiségi kérdés. Ennek közvetlen gyökere a túlzott nacionalizmus, mely a nagy középtéri univerzalizmus bomlásából alakult ki. Ez a túlzott nacionalizmus az államok néptörvényeit önálló nemzetállamok alkotására ösztökélte, a többségi népet pedig arra biztatta, hogy ne csak biztosítsa, de egyre jobban kihangsúlyozza a saját államának nemzeti jellegét. Ez a törekvés aztán egyrészt elszakadási kísérletekhez vezetett, másrészt erőszakos asszimilálást és a kisebbségi népcsoportokra nézve sérelmes intézkedéseket eredményezett, melyeknek következtében a nemzetiségi kérdés annyi tárgyalás és megegyezés ellenére is nyitott seb gyanánt táncog, sőt talán ma még akutabbá és elmérgesedettebbé válhat mint valaha.

De nem vagyunk pesszimisták és a lemondás békítő passzivitását, valamint az erőszak mérgező aktivitását egyaránt elvetve hirdetjük, hogy a nemzetiségi kérdésnek is van megoldása és pedig olyan, mely a többséget és kisebbséget egyaránt megnyugtálja, jogaikat egyaránt biztosítja és így az állam keretein belül, valamint az egyes népek között a békét, egyensúlyt és harmóniát létrehozza és fenntartja. Ez a megoldás pedig nagyon is közel áll hozzánk, közelebb, mint gondolnók, csak el kell távolítanunk az útból az érzelmi elfogultságot, egyoldalú beállítottságot, ferde mentalitás akadályait és az emberj. társas természetet a maga tisztá, hamisítatlan, propaganda által meg nem zavart és ki nem ficamított valóságában kell néznünk. Ebből az Istentől alkotott emberi természetből és a társas viszonyok csodás harmóniájából tehát tünnek elénk azok az általános, egyetemes és ényű normák, melyeknek összességét természetjognak nevezzük és melyek, mint sok más pontban, itt is eligazítást és tájékozódást nyújtanak a jogok és köteleességek, a teendők és föladatak, a követelmények és engedmények mibőlletét és

kiterjedését illetőleg.

Nem szándékunk e rövid fejtegetés keretében részletekbe menő, e gyakorlatba minden további nélkül átültethető, konkrét megoldást adni, mert ez már a politika és nem az etika feladata. Az alábbiakban tehát a nemzetiségi kérdésnek természetjogi megoldását keressük és a megoldás elvi alapjait kívánjuk tisztázni, nagy vonalakban és röviden ugyan, de szilárd megapozással és a következményeknek lehetőség szerint világos megjelölésével.

Mindenekelőtt azt a kérdést kell felvetnünk: miben is áll tulajdonképpen a nemzetiségi kérdés a maga teljességében és e'vi mé'ységében? A közelebbi megfontolás három összefüggő, mégis külön tárgyalást igénylő kérdést vet fel:

1. Vajon a népcsoportoknak van-e természetjoga ahhoz, hogy erőszakkal elszakadjanak attól az államtól, melyhez valójában tartoznak és vagy önálló államot alkossanak, vagy saját többségük által más megalkotott államhoz csatlakozzanak?

2. Vajon jogosan követheti-e, esetleg fegyverrel is, valamely állam, hogy az állam többségét, vagy éppen egészét alkotó népnek más állam keretében élő töredékei hozzászólótlansanak?

3. És ha egy állam keretében több népcsoport lakik együtt, akkor a természet alapján milyen jogok illetik meg őket az államtól függetlenül is és milyen viszony áll fenn részükről az illető államhatalommal szemben?

Ennek a három döntő fontosságú elvi kérdésnek a megoldását szeretnők most megvilágítani és pedig a legilletéke-sebb zsinórmérték, az elfogulatlan és mindenütt érvényes természetjog alapján.

1. A népek önrendelkezési joga

Az első kérdés tehát az: vajjon a népcsaládoknak van-e természetjoga ahhoz, hogy erőszakkal elszakadjanak attól az államtól, melyhez valójában tartoznak és önálló államot alkossanak, ill. a saját többségük által már megalkotott államhoz csatlakozzanak?

Erre a kérdésre sorsdöntő jelentőségű választ adott a Wilson amerikai elnök által hirdetett elv, mely a népek önrendelkezési jogát proklamálta. Ez az elv felhatalmazza a népiségeket, hogy ők maguk állapíthassák meg, mely állam keretében akarnak politikai életet élni és így összes, bármely állam keretében élő néptársáikkal egyesüljenek és egységes, egy népiségű nemzetállamot alkossanak.

Kétségtől van ennek az elvnek helyes értelmezése és vonatkozása is, sajnos jól tudjuk, hogy a Párizs-környéki békediktátumok alkalmával épp ezeket nem érvényesítették velünk és általában a legyőzöttekkel szemben. Ugyanakkor azonban ez az alapelv végzetes túlzásokat is tartalmaz, úgy-hogy beláthatatlanok ezen elv érvényesülésének következményei. Szinte mároról-holnapra szétrobbantató csaknem ez összes európai államot, melyek népileg jórészt keverték és oly államok létesítését eredményezné, melyek vagy kicsiny-ségük, vagy a gazdasági, kulturális és védelmi, vagy egyéb szempontok figyelem kívül hagyása következtében már a születésükkel magukba fogadnák a bomlás és életképtelenség csiráját.

Eltekintve azonban a gyakorlati nehézségektől, tisztán elméleti síkon is világosan elénk tűnik ennek az elvnek tart-hatatlansága és pedig először is alapjának gyöngye és ingatag volta miatt. Alapja ugyanis a népiség és nemzetiség túlzott értékelése, amennyiben öncéllá teszi, a jog és erkölcs forrásának tartja azokat és a hozzájuk tartozást az ember legnagyobb javának tekintti. A népiségek létjoga és értéke azonban éppen eszközváltokból igazolható az egész emberiség és az egyén szempontjából egyaránt. A népi és nemzeti keret ugyanis az ember számára a lét eszközlője, a személyiség kibontakozásának tényezője, mely az egyént kulturális életével, hagyományaival, történelmével, életformájával körülveszi és a közös szellemi kincsek részesévé téve fejlődésében és tartalmi gazdagodásában segíti. Az emberiség szempontjából pedig a népiségek sokfélesége a kölcsönös kiegészülést célozza, hogy az együttélő népcsoportok különlegesen is támogassák egymást biológiai, erkölcsi és szellemi összekapcsolásával, a más irányú tehetségek, egymást kiegészítő adottságok társításával és így annál inkább előmozdítható az összeség egyetemes javát. A népiség tehát érték, nagy érték, de csak eszköz és semmiképpen nem öncél. A természet igent akarja a népiség sajátos jellegének megőrzését és fenntartását, ez azonban még nem jelenti önálló állam alakításának jogát, főleg nem a meglevő államalakulók erőszakos szétrobbantásával, mint azt a népek önrendelkezési jogát valló alapelv hirdeti.

Az egy népiség összetartozása ugyanis nem a legfőbb jó, ennek tehát nem lehet más, nagyobb javakat meggon-dolatlanul prédául odadobni, mint pl. az állam szilárdságát, biztonságát és így a közjó elérésének lehetőségét. Államalkotásra ugyanis épp azok a közösségeket igénylő tényezők hajtják az embert, melyeket a néphe-tartozás nem tud kielégíteni. A népközösség ugyanis nem biztosít minden értéket, nem létesíti pl. a jogvédelmet, a gazdasági kibontakozást, közigazgatást és a fegyveres vélekezést stb. Ezeknek létesítésére és biztosítására csupán az állam rendelkezik kellő tekintéllyel és kielégítő eszközökkel. Következésképp valamely néphe-tartozás nem nagyobb érték, mint egy egész-séges államalakulat létrejötte és fennmaradása és amint az állam nem lehet a népiség elnyomója, úgy a népiség sem lehet az állam szétrombolója.

Természetesen ez nem azt jelenti, hogy valamely népcsoport teljesen tehetetlen saját sorsát illetőleg. Mint látni fogjuk, megvannak azok a természetadta jogok, melyek a népiség védelmét és fennmaradásának biztosítását célozzák. Az önrendelkezés lehetősége pedig főleg azokra a népcsoportokra áll, melyeket megkérdezés nélkül, erőszakkal, ha-

talmi szóval szakítottak le saját többségű államuk testéről, mint az a trianoni békediktátum alkalmával hazánkka is történt. A leigázott és elnyomott népcsoport tehát felszabadíthatja magát az idegen uralom alól, ha ezt a körülmények lehetővé teszik, pl. az illető idegen államalakulat felbom-lása folytán, mint az Csehszlovákiával történt.

2. A visszacsatolás és beavatkozás kérdése

A második probléma tulajdonképpen az előző kérdés másik oldala, t. i. nem a különélő népcsoport, hanem egy határozott, népi többségű állam szempontjából tekintve. A kérdés ez: Vajjon jogosan követelheti-e valamely állam, hogy a többségét alkotó népek az állam keretein kívül élő töredékei hozzácsatoltassanak? Milyen lépéseket tehet ebben az irányban és beavatkozása meddig terjedhet?

A nyugati imperialista nacionalizmus erre a kérdésre is igennel felel, mert hiszen szerinte egyetlen helyes és életké-pes népalakulat a népnemzet nemzetállama, melyben egyet-len népcsoporttal azonosított nemzet él, az állam pedig ennek kizárólagos hatalmi eszköze.

Első pillantásra is világos, hogy a korlátlan beavatoz-ás egyetemes érvényesülése állandó konvulziókat, szepará-ciók törekvéseit eredményezné, alapot adna bizonyos álla-mok hatalmi törekvéseinek mások, természetesen a gyen-gébbek rovására és végül is a béke és egyensúly felborulásá-hoz, sőt a békétlenség állandósulásához vezetne.

Végeredményben ennek a második problémának a mé-lyén is ugyanaz a mag rejlik, mint az elsőnél és a gyökere is ugyanaz: t. i. a népiség túlzott értékelése. Ebből száрма-zik aztán az a követelmény, hogy minden népek joga az együttélésre és önálló állami életre és innét az állam joga az azonos népiségű, kívül élő elemek beolvastására. A meg-oldás tehát a már mondottakból következik.

Valamely népcsoporthoz tartozni nagy jó, legfőbb és egyetemes jónak azonban semmiképpen nem mondható. A nép egybetartozása ugyanis csupán számos más tényezővel, a földrajzi, stratégiai, gazdasági helyzet figyelembevételével munkálja a közösség és az egyén valódi javát. Így hát nem is ad abszolút jogot arra, hogy valamely nép mindenáron egyesüljön és a többi szempont teljes mellőzésével és felrú-gásával, a történelmi adottságokból kikristályosodott helyzet oktalan felrobbantásával alkosson magának kizárólagos nemzeti államot. Ez természetesen nem jelleli az egységes nemzetállam előnyeinek tagadását, sem a létesítésére irá-nyuló törvényes és megengedett törekvés (pl. a lakosság ki-cserélése) jogtalanságát, hanem csupán azt a mentalitást vetjük el, mely szerint a népi állam öncél, melynek minden-t, tehát a történelmi fejlődést és más államok biztonságát is alá kell rendelni, nevezetesen az által, hogy azok kereteiben élő néptársai között valamely másik állam disszimilálást szorgalmaz, vagy föléjük és az általuk lakott terület fölé is a saját hatáskörét akarja kiterjeszteni.

Más a helyzet abban az esetben, ha erőszakkal elszakí-tott népcsoportok visszacsatolási vágyáról, ill. az erre irá-nyuló törekvésekről van szó. Ely esetben igenis jogos az ösz-szetartozás tudatának ébrentartása, a visszatérés reményé-nek szítása, de természetesen csakis törvényes módon, a másik érdekelt állam erőszakos szétrobbantása nélkül. Ezt a jogot azonban ebben az esetben sem pusztán a népi ösz-szetartozás alapozza meg, hanem azoknak a történelmi és egyéb említett szempontoknak érvényesítése, amelyeknek semmibevétele okozta az illető népcsoportok elszakítását és tette azt önmagában is igazságtalan cselekedetté. Itt tehát egy igazságtalanság jóvátételére és kiküszöbölésére irányuló törekvésekről van szó, mely tehát igazságosnak minősíthető, ha a mód maga nem elvetendő.

De hát akkor az anyaállamnak és a népi többségnek meg kell-e szakítania minden kapcsolatot elszakadt néptár-saival, akik, mint kisebbségi népcsoportok, más állam ke-reteiben élnek? Ez az elmondottakból éppen nem követke-zik. Sőt, mivel a népcsoportnak népisége fenntartására ter-mészetadta kötelességei és így jogai vannak, azért a saját népi többségének állama ezen kötelességek betöltésében és e jogok védelmében segítheti, támogathatja, de természetesen

csakis oly törvényes eszközökkel, melyek az illető gazdaállam fennállását nem veszélyeztetik. Szemmel tarthatja tehát, hogyan bánik az állam az illető népcsoporttal, a hibákat diplomáciai úton korrigáltathatja, esetleg valamely létező nemzetközi fórumhoz fordulhat panaszai stb., de *nincs joga disszimuláció, törekvéseket provokálni népcsoportjának tagjaiban a gazdaállam kárára.*

Mivel pedig az egységes népiségű államok kétségkívül sok és nagy önnyel rendelkeznek a népileg megosztott államokkal szemben, azért ilyen *egységes államok berendezésére is megvan a természetadta lehetőség* és pedig a lakosságcsere, azaz a meglévő népcsoportok kölcsönös áttelepítése által. Ennek azonban az államok kölcsönös megegyezésén kell alapulnia, csakis *önkéntes* jelentkezőkre terjedhet ki, a távozók vagyonuk azidő szerinti értékének megfelelő ellenértékkel kártalaníttassanak és végül biztosítani kell a visszamaradottak nemzetiségi jogait. Ezeknek a jogoknak ismertetése azonban már a nemzetiségi kérdés harmadik síkjára vezet.

3. Népi kisebbségek jogai és kötelességei

A kérdés tehát az: *vannak-e olyan természetjogok, melyeknek tiszteletbentartása a békét és egyetértést tartósan biztosítja?* Ezeknek a jogoknak a megállapítása talán még az előzőknél is nagyobb fontossággal bír, mert a legközvetlenebbi vonatkozásban áll a valósággal és a nemzetiségi politika konkrétumaival is.

Hogy erre a kérdésre helyes feleletet adhassunk, szemelőtt kell tartanunk azt, hogy *amint a természet létesíti a népiségek sokféleségét, úgy a természet akarja azoknak fennmaradását is.* Mivel a népi kultúrközösség nélkülözhetetlen az emberi személyiség kifejlődéséhez, azért az *egyének kötelessége* annak ápolása, fejlesztése és tökéletesítése. E kötelességnek aztán *jogok felelnek meg, melyek tehát a természet félreérthetetlen követelésén nyugszanak és így függetlenek az emberi akarat pozitív rendelkezéseitől, sőt magától az államhatalomtól is.* Mivel pedig a jogrend biztosítása az állam célját képező közjó lényeges kitevője, azért a *népiségre vonatkozó jogokat az állam amint nem létesíti, úgy nem is szüntetheti meg, hanem ellenkezőleg, elismerni, védeni és a közjóknak alárendelni tartozik.*

A népiségre vonatkozó és az államtól független természetjogok mindenekelőtt megkövetelik az *egyéni és személyes jogok* elismerését. Mivel e jogok az ember személyiségében gyökereznek, senki sem fosztható meg azoktól csak azért, mert valamely népi kisebbség tagja. Így mindenkinek népiségtől függetlenül joga van az *Istennel szemben fennálló kötelességei teljesítéséhez szükséges javakhoz, pl. az igaz valláshoz és a lelkiismereti szabadsághoz.* Joga van továbbá az *élethez szükséges létminimumhoz, a munkához és ennek gyümölcséhez, a tulajdonszerzéshez és birtokláshoz, a családalapításhoz, valamint a társuláshoz és egyesüléshöz mindaddig, míg ez titokban nem irányul az állam jóléte ellen.* Kinek-kinek egyéni joga van a *szabadsághoz és becsülethez* és valamely népcsoporthoz tartozás önmagában még nem lehet elégséges ok ezek elvesztésére.

Mivel a nép etnikai értelemben bizonyos kultúrközösséget jelent, azért a népiség fenntartására és fejlesztésére vonatkozó természetjog főleg a *sajátos kultúrjelleg* körülbástyázását és biztosítását követeli. Ezek közé tartozik legelőször is az *anyanyelv*, mint a népiség legjellemzőbb kifejezője. A nyelv ugyanis mint kultúrjog szociális képződmény és mint ilyen, a népiség képmása, a nép lelkiületének, érzelmi és értelmi világának legközvetlenebb kifejezője, a néplelek leghívebb tükröződése, szinte tulajdonságainak sűrített kivonata. E mellett az anyanyelv létesíti az első kapcsolatot egyén és közösség között, ez a nép számára a múlt továbbítója, a történelmi folytonosság egyik eszközlője, a népi kultúrkincsnek legnagyobb részének hordozója és így végeredményben a népi életközösség és kultúrközösség kialakulásának és fennmaradásának fontos tényezője. A nyelv fontossága tehát egyén és nép számára egyaránt nyilvánvaló,

o hozzá való jogok pedig éppen a személyhez és a népiséghez fűződő viszonyából erednek.

A hétköznapi élet kölcsönös érintkezéseiben inkább praktikus, mint jogi szempontok az irányadók. Bizonyos szempontból más a helyzet a *közéleti és állami érintkezés* terén. Az állam kötetes alattvalóit az *anyanyelvhasználat* javában részesíteni, a kisebbségek számára ezt minden bántalmazástól menten lehetővé tenni, a saját iskoláikban, egyesületeikben, nyomtatványaikban és a kultúra egyéb területein, köteles továbbá az állam lehetővé tenni, hogy a nagyobb tömegben együttélő népcsoport tagjai a *saját nyelvükön érintkezhessenek az állam közvetlen képviselőivel*, amint azt nemzetiségi programjában gr. Teleki Pál is sürgette. Ugyanakkor azonban az állam megkövetelheti, hogy a közélet egységének és könnyedségének biztosítása végett a *törvényhozás, bírászkodás, felsőbb közigazgatás, katonai szolgálólat lebonyolítására a többség nyelvét használják* és azt mindazok elcsajátítsák, akik e vonatkozásokban vele érintkezésbe lépnek.

A nemzetiségek sajátos kultúrájának védelme továbbá *egyéb kultúrjavak* biztosítását is megköveteli. Így e. kell ismernie az államnak a népcsoportok *iskolaállítási jogát*, természetesen állami felügyelet alatt. A nemzetiségeknek joga van *saját irodalom* kifejléséhez, *sajtó* fenntartásához, *színház* állításhoz, *sajátos művészetük* élesztéséhez ruházatban, zenében, táncban, képzőművészetben egyaránt. Az állam tehát nemcsak nem rabolhatja el a nemzetiségek kultúráját, ami az anyagi rablásnál sokszorosan rosszabb és rútabb lenne, hanem ellenkezőleg tartozik azt előmozdítani és ennek érdekében *kultúraautonómiával* ruházhatja fel őket, ha ezt kívánják és erre alkalmasak, de mindig csak úgy, hogy ennek következtében a *közjó kárt ne szenvedjen*, amiről az állami ellenőrzés köteles gondoskodni.

A kultúrális javak közt említhetjük meg a nemzetiségek jogait *vallási terén.* A vallás lényegében személyes kapcsolat az Istennel, külső megjelenésében azonban már a népiséggel kapcsolatos mozzanatok találhatók. A vallás ugyanis tanait stb. érzékelhető módon tartozik közvetíteni, amihez nyelvre, szimbólumokra van szüksége. Maga az ember is igényli, hogy vallását külsőleg is kifejezésre juttassa istentisztelet által. Mindkét igényt *formára nézve a népiségnek megfelelően kell kielégíteni.* Mivel pedig mindenkinek joga van népiséghez és joga van vallásának gyakorlásához külön-külön, azért joggal mondhatjuk, hogy *mindenkinek joga van ahhoz, hogy vallását népiségének megfelelő formában gyakorolja.* Ez a jog természetesen *nem a vallás-tanának megmáskítására* irányul, hanem csupán a vallás igazságainak közvetítésére és a vallás megnyilatkozásainak külsőségeire vonatkozik. Joga van tehát a nemzetiségeknek az *anyanyelv használatához vallási vonatkozásokban* is: imádságban és pedig közösségben is, hitoktatásban, prédikációban, istentiszteletek alkalmával, vallási egyesületeikben, fölléve, hogy összefüggő népcsoportról, nem pedig szétszórva élő másnyelvű egyénekről van szó. Az erőszakos térítés természetesen vallási, nemzeti és természetjogi szempontból egyaránt elvetendő. Kívánatos, hogy a népcsoportok a lehetőség szerint saját papokat nyerjenek és a szervezkedési beosztásban rájuk különös tekintettel legyenek.

Nézzük most a nemzetiségek tagjait mint alattvalókat az *államhoz való viszonyukban* és tisztázzuk ezzel kapcsolatos *politikai jogait és kötelességeiket.* A népcsoportok tagjai ugyanis a saját népiségüktől eltérő jelleggel rendelkező államok polgárai, ennek keretében kell egyéni jövukat munkálni, tehát annak céljáért, a *közjóért kell dolgozniok*, viszont épp ezért joguk van ahhoz is, hogy *abban részesedjenek is*, nevezetesen az állam katonai, külpolitikai, kultúrális, rendészeti, védelmi és jogszolgáltatásában. Ez a *jog-egyenlőség*, mely nem függhet a számaránytól, megköveteli a *törvényelőtti egyenlőséget, a bíróság előtt a saját igazuk megvédésének egyforma lehetőségét* és a rajtuk esett sérelmek jóvátételét, személyük és vagyonuk *egyenlő védelmét* igazságokkal, inzultálásokkal szemben, a *választói jog* révén beleszólást az állam politikai akaratának kialakításába, *védelmet* és menedéket idegen államokkal szemben, nyilván-

nos hivatalok és méltóságok elnyerésének lehetőségét számarányuknak megfelelően, különféle foglalkozások, és iparok gyakorlásának jogosultságát, méltányos részesedést azokból az összegekből, melyeket a közösség terhére az állami, községi vagy egyéb költségvetésekben kulturális vagy jótékony célra fordítanak, bizonyos intézmények fenntartását, politikai pártok szervezését, egyesülését, gyűlekezési jogát mindaddig, míg azokat nem használják fel állam- és közjellelű manipulációk és igazgatások védő palástja gyanánt és így tovább. Mindezeket túl pedig még a *politikai autonómiát* is megkaphatják, ha erre alkalmasak és az állam összeredkeivel összeegyeztethető. Ugyanakkor azonban a népiségeknek részt kell vállalniok a hatalomtól a közjó érdekében rájuk mért igazságos terhekben, hogy ne éljenek idegen testként az állam keretében, hanem szervesen bekapcsolódjanak a közös jóérett munkálásába. Tanúsítsanak hűséget az állammal és szeretetet a hazáért szemben, vegyék ki arányos részüket a honvédelemben és adózásban, viseljék zokszó nélkül a közös csapásokat és általában tegyék meg mindazt, amit a törvényi igazságosság esetenként az állampolgároknak kíván. Így aztán népiségük veszélyeztetése vagy sérelme nélkül hatékonyan közreműködnek majd a közjó megteremtésében, ami egyúttal a saját javuk és előnyük előmozdítását is jelenti.

Az ember testből is áll, anyagi szükségletekkel is rendelkezik, tehát gazdasági vonatkozások is kapcsolatosak vele. Mivel e vonatkozások a személy életfenntartásával kapcsolatos kötelességekből erednek, az idevágó jogok is a személyiségben gyökereznek, mint pl. a magántulajdon szerzésének és birtoklásának joga, javak előállítására, kicserélésére, szükségletek beszerzése, igazságos munkabér stb., szóval mindaz, ami a *létfennmaradáshoz* szükséges.

A gazdasági élet jelenségei azonban társadalmi érintkezésre utalnak. Ez a körülmény szükségessé teszi, hogy a népcsoportoknak, mint gazdasági közösségeknek jogait is külön szemügyre vegyünk. A népiség fenntartására irányuló alapvető jog biztosítja számukra, mint közösség számára, a jogot a *népi értékek megőrzésére* és továbbfejlesztésére szolgáló gazdasági javakhoz, melyek pl. valamely kulturális intézmény anyagi alapját képezik. Ilyen céllal joguk van gazdasági, mezőgazdasági vagy ipari vállalatokat alapítani és fenntartani, valamint maguk között közadakozást és gyűjtést rendezni. Hasonló joggal rendelkeznek bel- vagy külkereskedelmi vállalkozások lebonyolítását illetően is, melyek közvetve a fenti célt is szolgálhatják. Megkövetelhetik, hogy a többségi néppel azonos *érvényesítési lehetőség* álljon rendelkezésükre gazdasági téren, már ami a külső körülményeket illeti, nem pedig a szorongalomból vagy teherességből eredő szerzett előnyökre vonatkozólag. *Átmenetileg gazdasági autonómiát* is követelhetnek, ha a többségi nép által jogtalanul élvezett gazdasági előnyöket másként megszüntetni nem tudják. Egvébként azonban a népcsoportoknak is *szervesen* be kell illeszkednie az egész nemzetgazdaság

életébe, és annak előnyeiből és nehézségeiből egyaránt ki kell vennie a részét, mert a *részközösség előnye rendezetten csakis az egész javának alárendelve érvényesülhet*. Így hát az államot e téren is megilleti a felügyelet és a közjó alárendelés joga és ugyancsak ő gondoskodik arról is, hogy a népcsoportok amint a nemzeti vagyon gyarapításából is lehetőséget kapjanak, de a többségi dolgozók kárára semmi arányosan kiveszik részüket, úgy élvezésére is megfelelő külön gazdasági kedvezményt nem követelhetnek.

Igy áll tehát a nemzetiségi kérdés a természetjog megvilágításában. Ezt a kérdést azonban végeredményben nem papíron és elméletben kell megoldani, hanem a *hétköznapi élet valóságában, házból-vérből való emberek között*. Ide tehát nem elégségesek a természetjog rideg előírásai és követeléseit sem a belülszerinti pontossággal kiszolgáltató igazságosság, itt a szív, a meggyőződés, az érzelem is szerepet játszik, ide tehát *megértés, tapintat, finomság, szeretet* is szükséges, sőt *elsősorban ez szükséges*. A félreértés vagy mesterséges propaganda által támasztott szakadékok, a gyűlölség vagy bizalmatlanság lenézés és sánda gyanú elválasztó örvényeit nem lehet jogi formulákkal vagy pusztán értelemi beátással áthidalni, itt *ezt csak a sűrű leereszkedés nélküli közeledés, egymás megismerése, megbecsülése, a kölcsönös bizalom és szeretet* képes diadalmasan áthidalni.

A nemzetiségi kérdés megoldásához vezető hídnak két pillére tehát a természetjog és a szeretet és mindkettő csupán az *igazi, átélt kereszténység talaján lesz tartós, szilárd és teherbíró!*

Az emberi testvériség ugyanis a krisztusi tan vívmánya, mely szerint az emberek Isten teremtményei és minden faji és népi elérés fölött a közös *Atya gyermekei* és Krisztus vérében megváltott testvérek. Megmarad azért a *nemzeti és népi különlegességek* értelme is, de nem az, hogy az embereket szétválassza hanem, hogy adottságaikat kifejelesztve az emberiség kertjében sajátos virág gyanánt pompázzanak az egymást segítve és kiegészítve a saját jólétüket és az összemberiség javát eredményesebben munkálhassák. A kereszténységtől tehát idegen az önzés, az egvárdalú elfogultság és szűkkeblű soványizmus, a *kereszténység erkölcsi nagyvonalúságát, átfogó tekintetét, tág szívet nevel, hogy megféri benne saját népünk hűséges és áldozatos szolgálata, más nemzetek megbecsülése és az általános emberszeretet*. Akiből egyik is hiányzik, az nem teljes ember, de nem is igazi keresztény. Viszont törvények, programok megoldási kísérletek és természetjogi alapelvek csak akkor érnek valamit, ha ez a lelkület hatja át az embereket, törvényhozókat csakúgy, mint végrehajtókat és az egész társadalmat. *Az igazságszeretet és a szeretet szent frigükből keresztény léteikben foz tehát megszületni korunk életét problémájának, a nemzetiségi kérdésnek a megoldása.*

Jancsó Imre S. J.

K Ö N Y V S Z E M L E

TAMÁS LAJOS: FOGARASI ISTVÁN KÁTÉJA. *Fejezet a bánsági és a hunyvádi megyei román nyelv művelődéstörténetéből. Kolozsvár, 1942. Erdélyi Tudományos Intézet, 137. lap.*

Az utóbbi időben örvendetesen megszáporodtak azok a tanulmányok, amelyek a jórészt magyar ösztönzésre meghonosult erdélyi román protestantizmus keletkezését és fejlődését vizsgálják meg. Az egyház- és művelődéstörténeti összefoglalásokat azonban eddig kevésbé követte ugyan az idevágó filológiai tárgyalás: a protestáns jellegű régi román szövegek alapos és úgy szóló, mint stílus szempontjából beható megvitatása — egy-két

elszigetelt kísérletet és az általános szintéziseket (Densusianu, Rosetti stb.) leszámítva — egyre kevés. Ezért örvendőjük különös örömmel Tamás Lajosnak jeles szövegkiadását, amely nemcsak hozzáférhetővé tette Fogarasi István lugosi prédikátorának 1648-ban nyomatásban megjelent, de csupán egyetlen példányban fennmaradt katekizmusát, hanem tisztázta a becses szövegnek forrásait, a Heidebergi Káté 1629-i vagy 1643-i kiadásához való viszonyát is, a hasonló kiadást leközörműködés modern átirással kísérte, s magát a román szöveget nemcsak hang- és alaklani szempontból tárgyalta, hanem érdekesebb szavait gazdag szótárba is

foglalta. E szövegekből, amely Fogarasi jellegzetes fordulatait összeveti egyéb protestáns jellegű szövegekkel s elsősorban a mindmáig kéziratban maradt énekeskönyvekkel és szófordításokkal, kiviláglik, hogy a magyaros műveltségű szerző nem tudott és nem is akart megszabadulni a mintául és forrásul szolgáló magyar eredeti hatásától. Éppen ellenkezőleg, szinte mindig a magyar szöveg stilisztikai ihletése alatt igyekezett kialakítani egy olyan román irodalmi nyelvet, amely lényegében véve a délerdélyi és bánsági román nyelvírásokra támaszkodott. E kísérlet a maga korában semmiestre sem volt elszigetelt: úttörő példát szolgáltatott

már 1852-ben a Szászvárosi Öszösvetség derék fordítói s később az említett énekeskönyvek átdolgozói, Agyagfalvitől Viszkig, ugyanezen úttal járták. A Gyulafehérvári Biblia (1648.) köznyelvi nyelvhelyességi normája mellett tehát Fogarasi szövege egy másik nyelvfejlés kísérlet megnyitkozása, a magyar kölesönszavaknak és tükörszavaknak még a protestáns korban is ritka gazdagságával.

Gáldi László

ÁCS TIVADAR: A SZÁMÖZÖTTEK. Hungária, Budapest.

Amit békeidőben állami támogatással, intézményesen kellene művelnünk, azt teszi — különösen az utóbbi, háborús esztendőekben — szórakozásból-e, szenvedélyből-e, nem tudjuk, mindenesetre „csontjaiba rekesztett tűz” leküzdhetetlen kényszere alatt, áldozatos és dícséretes magánvállalkozásból Ács Tivadar felkutatja és közreadja a külföldre szakadt magyarságra vonatkozó adalékokat. Az intézmény, melyre utalunk s amelyre ő is hivatkozik, Teleki Pál elgondolása szerint hivatva lett volna a külföldi magyar vonatkozásokat feltárni és tanulmányozni. Az intézmény megfundálattól, róla nevezetik, de mind címéből, mind munkatervéből kimaradt: — a külföldi magyarság.

Ma az emlékiratok korát éljük. Tul sok az írás, úgyannyira, hogy szinte alig győzzük olvasni. A nagyidőkről is másodkézből való értesülésünk szinte temérdek. S amikor befáradtunk ezekbe, szinte üdítő az eredeti forrásból egykorú feljegyzésekből merítenünk. Ács Tivadar „A száműzöttek” c. könyvében Fiala János 1848–49-es honvérteljesedésnek az emigrációból való emlékiratait bocsátja közre a maga bevett tanulmányával és Árvay László negyvennyolcas, kivándorolt főosztályvezető amerikai feljegyzéseivel keretezve.

Bár Fiala Jánosnak nem az a célja, hogy történelmi eseményeket írjon le, hanem inkább a „jóleső visszaemlékezés”, mégis több ez a könyv, mint érdekes utalás és személynapi napló: a nagy időnek és a száműzöttek életének közelről látott epizódjai, adalékai s vele hánytvetett külföldi magyar sorsnak, átélésen nyugvó, múlt századi, őszinte rajza, Mint *Korrajzban*. Fiala emlékirataiban bepillantunk a saját maga „asszimilált”, de sorsközösség átélésén és átszenvedésén nyugvó, makulátlan magyarságába, a bánati magyar család életébe, a szabadságharc előtti politikai és katonai életbe, a bécsi kormányzat intrikáiba s a délvidéki nemzetiségi megmozdulásokba. De a szabadságharc igen hosszú epizódusáról, a száműzetésről értékes történelmi adalékokkal is szolgál: Kossuth és Görgey csak újabban meglátott megítélését adja, leírja Bem szíriai „vendégeskedését”; a Kyutahiába ment Kossuth-csoporttól elszakadt társaság aleppói internáltsorsát s az Amerikába vándorlás hánytvetett útját. A kiengesztelési hozzászólott Árvay-féle napló-részlet pedig az újvilágba jutott s ott új otthon alapítani akaró magyarok new-orleansi és davenporti kísérleteiről ad számot.

Aki szereti a „fénykép” helyett az erőt látni, élvezettel olvassa végig a könyvet és hálás lesz Ács Tivadarnak.

tk.

JANKOVICS MARCELL: ÉVEK TAVASZ NÉLKÜL. Franklin T. kiadása, H. és é. n. Budapest.

Jankovics könyve annak ellenére, hogy a kiadó új magyar regények című sorozatában jelent meg, tulajdonképpen nem regény. Ez ellen felig-meddig az író is tiltakozik bevezetésében: Mi ez a könyv? Nagyon laza valami... Epizódok, köznapi epizódok marokszedése. Se egy séges meséje, se szerkezete. Az egyes fejezetek közt az összefüggést csak a színtér, Pozsony adja, s az, hogy nagyjából ugyanazokkal a szereplőkkel találkozunk. A húszéves cseh megszállás, majd a felszabadulás keserű-édes élményei, emlékei adják a történetet. Az író célja sem művészi. A magyarság szenvedése, megáldozatlása, magatartása, a megszállók parádézása, bojtorkodása, új és régi szembenállása stb., stb., ezeknek felidézése az író bevallott célja: „Nem felejtetni sohasem! — ez az én makacs nagy hitemben az én alapötvenem.” „A nemzet, mely elfelejti megáldozatának napjait, új megáldozatok előestéjén készültelebb mint az nemzet, amelynek igen jó a memóriája.” Hétköznapi emberek hétköznapi életének eseményeit mondja el az író: egy tanár bücsúja osztályától, a nyugdíj nélküli nyugdíjasok sorsa, magyar diákok egyesületükben, egy magyar hangverseny s egy Himnusz éneklés története, arisztokraták és parasztok az újvilágban, egy balatoni kirándulás következményei, a belvederei ítélet, repatriálás, kiutasítás stb., stb., végül az egyes képekből összeáll a cseh megszállás alatti magyarság 20 éves élete sorsa és lelkiülete.

Az író nagyon jól tette, hogy nem hagyta elroppenni emlékeit, melyeknek nemcsak történelmi és magyar, de emberi értékük is van. Csak kár, hogy előadásokra nem találta meg a megfelelő formát. Előadása sem elég természetes. Az állandó páthosz lekendézése, a gyakori ömlengések saját hangját is némileg túlzóvá s egyhangúvá teszik, de alakjai beszédét sem tudja természetesen s jellemzően hangolni. Szerzőnk nem érti az írói eszközök alkalmazásának és a velük való gazdálkodásnak a módját. Legkellemesebb vonása férfias igazlítás és igazmondása. Sok megszívlelendő igazsága van az itthoni helyzettel szemben is. Anyaga minden esetre nemes és jó, és Jankovics tisztos érdeme, hogy emlékeit nem hagyta leszállni, hanem átadta minden idők magyarjának. Mellékesen jegyezzük meg, hogy a könyv anyagából nagyon jó ifjúsági regény telnék.

Tóth Béla

VÁJLOK SÁNDOR: A CSEHSZLOVÁK EMIGRÁCIÓ. Új Élet kiadása, Budapest, 1942.

A második világháború nagy kavargásában a magyar közvélemény kevés tudomást szerzett arról, milyen munkát végzett eddig az angolszász világban az ú. n. „csehszlovák” emigráció, amelyek élén Benes áll. Csehország teljes összeomlása után Benes — immár életében másodszor — elhagyta hazája területét és először Franciaországba, majd Angliába ment és innen próbálta megindítani propaganda-hadjáratát Csehszlovákia visszaszerzésére. Az emigrációba ezúttal a teljes cseh elágárdá is követte Benest, aki így sokkal nagyobb erővel és felkészültséggel láthatott hozzá munká-

jához, mint az első világháború idején.

Vájlok Sándor ezt a — többek között ellenünk, magyarok ellen — irányuló munkát ismerteti most megjelent könyvében s a magyar közvéleményt igyekszik tájékoztatni Benesék munkájáról. Mi természetesen helyesnek és szükségesnek tartjuk ezt a tárgyilagos és alapos tájékoztatást, hiszen a magyar közvéleménynek tisztában kell lennie azzal az aknamunkával s ennek a munkának eszközeivel és módszereivel, amelyek hazája ellen irányulnak, hiszen igazi védekezés csak akkor lehetséges, ha tisztában vagyunk ellenfeleik erejével és harci eszközeivel. S Vájlok könyvének egyik legfőbb értéke ép abban van, hogy a lehetőségek közepette elfogulatlanul és tisztá szemmel igyekszik a kellő tájékoztatást megadni.

A könyv különösen érdekes része az, amidőn Vájlok az emigrációs cseh és az emigrációs szlovák (Hodzsákék) mozgalmat ismerteti. Míg a csehek inkább az angol közvéleményre igyekeznek támaszkodni, a szlovákok inkább az amerikai oldalra s a két fél között minden közeledés ellenére is most is fennáll az antagónizmus. A szlovákok ma sem, az emigrációban sem tudják elfelejtetni azokat a sérelmeket, amelyek „Csehszlovákiában” érték őket. Nagyon figyelemreméltó a cseh és lengyel államszövetség terve is, amelynek azonban szintén súlyos szerkezeti és élettani hibái vannak, már most, az elméleti elgondolásban.

Utóljára hagyja Vájlok a londoni „csehszlovák” magyarok mozgalmának ismertetését. Ezek a „magyarok” — amint Vájlok könyvéből kitétnék — nem is csehszlovákok még kevésbé magyarok, hanem egészen egyszerűen — zsidók.

Csuka Zoltán

ESTERHÁZY LUJZA: A HUSZADIK ESZTENDŐ. Új Élet kiadása, Budapest, 1942.

Esterházy Lujza már a „csehszlovák” időkből a szlovákiai magyar némozgalmak vezetője volt és Prága, Brünn és Pozsony között telt el, mert mindhárom város magyar főiskolai ifjúságával állott kapcsolatban és irányította életüket. Esterházy Lujza már a kisebbségi sors idején is meg nem alkuvóan krisztusi alapon állott, életét Krisztus törvényei szerint élte és magyarságát is a krisztusi szellem hatotta át. Nem alkudott egyetlen pillanatra sem s krisztusi szellemmel áthatott magyarságát, annak lényegét egyetlen pillanatra sem rendítették meg idegen világnézeti jelenségek; ő mindvégig magyar maradt és mélységesen keresztény. Ennek vallásához és vállalásához természetesen bátorság kellett, olyan bátorság, amelyet zürzavaros időkben férfiaknál is ritkán találunk, szilárd jellem és mélységes hit.

Hogy mindez meg volt Esterházy Lujzában, arról most kiadott naplójegyzetei tanuskodnak. Terjedeleme talán jelentéktelen ez a kis kötet, de jelentősége másban van. Abban, hogy olyan emberi jellem képét vetíti elénk, amely jellem ma ritkán található, olyan magatartást, amely nem heteknek vagy hónapoknak, nem éveknél vagy évtizedeknek mutat példát, hanem korszakoknak: jellem és magatartás, amelyet a velőőig ható események sem tudnak befolyásolni és lényegében megváltoztatni. A huszadik esztendő: 1938, a csehszlovák állam fennállásának husza-

dik esztendeje. Ekkor következett Benesék részére a történelem nagy ítélete, az özszeomlás és ekkor következett el a magyarság nagy történelmi pillanata is; a békeszerződés felülvizsgálatának megindítása. Ebben az esztendőben volt Magyarországon az eucharisztikus kongresszus, ekkor jött Magyarországra Pacelli bíboros, aki életét a békéért Krisztusnak ajánlotta fel, ekkor állunk a kitörni készülő világháború legsötétebb árnyékában, a magyarság körül ekkor kavargott a legszörnyűbb veszedelem. Ha végigolvassuk Esterházy Lujza naplóját, ismét végigéljük ezeket az idegfeszítő heteket és hónapokat s milyen jó így végigélni, egy tiszta lélek és tisztaszemű ember megvilágításá-pokat s milyen jó így végigélni egy tiszta ban, meg nem rendülve a Gondviselés igazságos vezetésének és döntéseinek hitében s nem befolyásoltatva a tömegek elszabadult szenvedélyeinek sokszor futballmeccs-szerű szavalókórusaitól. Mi a magyar igazságért küzdöttünk, azt feltettük ebben a szörnyű kavargásban, de egyetlen percere sem feledkeztünk meg arról, hogy más nemzeteknek is vannak igazságaik és a magyar igazság nem önző, nem imperiálista, a magyar igazság olyan megoldást kér Istentől, amely nem ellenkezik az isteni törvényekkel, tehát más nemzetek igazságáról sem feledkezik meg. Már pedig — Esterházy Lujzával együtt — „Lujza be — a tömeg elszabadult szenvedélyei minden oldalról meg szoktak feledkezni ezekről az igazságokról. Esterházy Lujza pedig naplójegyzeteiben nem igazságtalan, a dráma legsűrűbb napjaiban is tisztán tud látni és minden mélysegen magyar öröme mellett is nyugodt tud maradni. Csakis így szülelhetek meg ezek a naplósorok, amelyek a világháború rémének sötét kavargásában is tiszta és nyugodt fényvel tudtak világítani.

Mi csak fájlalni tudjuk, hogy vannak a naplónak részei, amelyeket nem mondatokkal, hanem gondolatjelekkel töltött ki a szerző, megjegyezvén, hogy a mai időket nem tartja alkalmasnak arra, hogy e részek eredeti szövegét közreadja. Világos szemű ember azonban ezeknek a gondolatjeleknek az értelmét is tisztán olvassa azok után, amiket az előző naplójegyzetek mondanak. Bizton hisszük, mire a naplójegyzetek második kiadása sorra kerül, már ezek a gondolatjelek is elűnnek és helyükbe az eredeti naplójegyzetek mondatai kerülnek.

Ezerkilencszázharmincyole nyári hónapjaiban Európa a béke és a háború szakadékanak szelén tántorog. Már-már úgy látszik, a mélység örvényei megnyílnak, de aztán egy isteni erő, az észszerű megfontolás visszarántja a szakadék szélére Európát. Münchenben megtörténik a döntés és a csehszlovák önzés megtörik; megindul a revízió békés folyamata. És a naplóíró most sem elfogult... megdöbbent lélekkel látja a lengyelek hibáját, hogy ebben a pillanatban akarnak háborúval rohanni a vesztes félre és a lengyel rádió óráról-órára fenyegetőbb a eszekkel szemben. „Ugy érzem — írja ekkor Esterházy Lujza, — hogy mindennemű visszatetszőbb ez a föltényeskedő, kíméletlen hang a vesztes féllel szemben. Vajjon ez a hála a béke megmentéséért? Alig telt el 48 óra, hogy az Úr elhárította az emberiség fölül a világháború veszélyét — ... s hálaadás helyett máris ilyen kíméletlenül lépnek fel a lengyel kormánykörök. Van ebben vala-

mi ijesztő, valami mélyen megdöbbentő és aggasztó...”

S hogy mennyire tisztán látott a naplóíró, azt a lengyel tragédia nem sokkal később igazolta...

Aztán az emberi jellem és a magyar lélek másik nagy vizsgálja később következik, amikor a magyar igazság megoldása kerül sorra. Ugy érezzük, Zrinyi és Széchenyi szelleme él a naplóíró soraiban, az a szellem, amely úgy szereti a nemzetét, hogy nem tud hízkelni neki, hanem féltőn megmondja legmélyebb igazságát is. A komáromi tárgyalásokról ír a szerző, ujjongó magyar lelke böles megegyezést, belátást vár: végre összetalálkozik a két nép a tárgyaló asztalnál, most, most nézhet egymás szemébe, most, most kell megtalálnia egymás kezét, hiszen ősei oly sok századon át békésen éltek egymás mellett az ősi földön, együtt küzdöttek idegen elnyomás ellen. Oh, micsoda pillanatok voltak ezek ott Komáromban. Esterházy Lujza igazságos népszavazást vár, megértő megegyezést. Ehelyett a delegátusok eredmény nélkül kelnek fel a zöld asztaltól s másokra kell bízniok a döntést. A kísérőzene pedig a tömeg türelmetlen szavalókórusa: „Kánya madár — gyera már”, „Tempó Kánya, döntést akarunk!” Milyen diszónánsan visszhangoznak öt év távlatából ezek a tárgyaláshoz nem illő tömegkórusok. Esterházy Lujza ezen a napon, október 15-én így ír:

„A városban dermedt csend, az utcák néptelenek, a magyar zászlóknak nyom sincs többé. Tegnap este megszokadtak a tárgyalások és a magyar delegáció visszautazott Budapesire. Nem tudták egymás álláspontját átérzeni a két nemzet ki-küldöttel. S most mindegyik fél abban bízakodók, hogy mások segítségével többre jut, mint közvetlen tárgyalás útján. Végtelesen szomorú ez...”

Másnap, október 16-ika van, vasárnap. Ezen a napon csak két sor gondolatjelet találunk Esterházy Lujza naplójában...

Aztán elkövetkezik a döntés és Esterházy Lujzának el kell válnia leghívebb barátaitól, munkatársaitól. O „odaát” marad, egyetlen pillanatra sem gondol arra, hogy a napfényesebb utal válassza, a boldogító felszabadulást; hű marad szülőföldjéhez és a Szlovákiában másodlik kisebbségi sorsát kezdő magyar testvéreire. Még gyorsan Lévéra utazik, elbűsüzik Schubert Tódoréktól, akikkel annyi évig együtt küzdöttek, együtt hittek a magyar feltámadásban. Odaát könnyek hullanak, a döntés megtörtént, emitt boldogan készülnek a honvédek fogadására. De a naplóíró magyar hite most sem török meg, sőt annál inkább elmélyül és kereszténysége is megerősödik. A Himnuszt nem énekelhetik, de énekelhetik az Eucharisztikus Kongresszus indulójának sorait, — amelynek befejezése így hangzik:

„István Király árva népe,
Te is hajtsd meg homlokod,
Borulj térdre, szórd elébe
Minden gondod, bánatod.
A kereszt volt ezer éve
Reménységod oszlopa, —
Most is Krisztus jele légyen
Jobb jövődnök záloga.
Krisztus kenyér s bor színében
Úr s Király a föld felett, —
Forrassz egyé békességben
minden népet, nemzetet!”

Aztán így folytatja a naplóíró: „A husza-

dik esztendő végén mintha hívás volna ez a himnusz a krisztuskövelésre alapozott kárpátmedencei békéért való magyar munkára, felhívás olyan magyar magatartásra, amely Krisztus tanításai szerint cselekszik a minket környező nemzetekkel. Szent István királyunk jubileumi évének végén vajjon megértjük-e ezt a hívást, mi, akik itt maradtunk és ti, akik hazatértetek? Megértjük-e és követni fogjuk-e, ha laadasképen a lezajlott ösz háborús veszélyének csodás elhárításáért? Hajlandók leszünk-e békességgel elviselni a bécsi döntés utáni kereszteteket s nyagylekű megértést tanúsítani a középeurópai nemzetek iránt, hogy ilymódon egyrészt megháláljuk Istennek a háborús veszély elmulását és másrészt, hogy múltók és képesek legyünk kárpátmedencei hivatásunk teljesítésére?

Ugy érzem abban a kicsiny falusi szobában, hogy nemzeti jövőnk függ a felelettől, amelyet ezekre a kérdésekre adni fogunk. És úgy érzem, hogy növekszik a magyar életben azoknak a száma, akik készek lesznek magatartásukkal igennel válaszolni ezekre a kérdésekre...”

Igen, akik a magatartásukkal és cselekedéseikkel adnak igenlő feleletet erre a kérdésre. Ebben hiszünk s ezért dolgozunk mi is...

Csuka Zoltán

SZIKLAY FERENC: MIKOR AZ ÓRA
ÚT. Történelmi regény, Új Magyar Museum
könyvei, 1. sz., Kassa, 1943.

Három esztendeje már, hogy a megszűllás alatti felvidéki magyar irodalom első történelmi összefoglalását sajtó alá rendezve, ezt írtuk a könyv élére: Így tűnt el egy gondolat. Akkor valóban az volt a helyzet, hogy a felvidéki magyar írás magvaszakadtnak látszott. Írói, publicistái, szakemberei szerteszedtek s az egykori irodalmi és társadalmi központokban dermedt kábultság és lélektelen közöny vert sátrát. Három éve azt írtuk, ha nem adják meg a felvidéki irodalmi élet lehetőségeit, kitábban a fény s ez a messziről néző emberi és szociális tudat elfakul, beleszürkül az egykori századvégi provinciálistusba. Az elmúlt időszak nem igazolta kétségeinket, de reményeinket élesztette fel. Megújult és elindult göröngyös szellemi útja újabb állomásai felé a Magyar Észak irodalma. Folyóiratai ismét maguk köré gyűjtik a maradék írógárdát, mely nem széledt el az első hívó szóra, társaságai újjászervezik az elcsendesedett kultúreléletet s a kibontakozás fordulóján megjelent a felszabadulás utáni első magyar történelmi regény a Felvidéken. Van valami különösen érdekes és mély ándítéka annak, hogy ez a regény annak a felvidéki írónak és kultúrpolitikusnak tollából fakadt, aki a húszéves idegen uralom alatt a terület kultúrpolitikai szervezője s az első, kisebbségi sorsban kiadott regény írója volt. Még emlékezünk, akik ennek a tájnak helikiségét zártuk szívünkbe a Hangzatkára, Csermák Antal, a híres magyar zeneszerző, és hegedűművész finomvonalú szerelmi regényére, mely 1921-ben az első „szlovenszkói” regény lett. Ez a kis regény indította el akkor a nehezen alakuló kisebbségi prózát s most újra Sziklay Ferenc kezdeményezi az új felvidéki regényírást ennek a tájnak történelmi múltjába ágyazott könyvével.

Szerző Mednyánszky László, Trencsén

utolsó főispánja emlékének ajánlja művét, mely a Vág völgy apró várai között ősi udvarházak táján, festői és vérbő környezetben zajlik le a XVI. század végén s a XVII. század hajnalán, mielőtt Boeckay hajdú elhoznák Felsőmagyarországra az emberi megbecsülést jelentő tiszavirágéletű függetlenséget és vallászsabadságot. Thelkessy Mihály Lednic várának ura, az északnyugati megyék két-nyelvű, de egy magyarságú nemessége és köznépe elvénednek fel a biztos meseszövevényű történet lapjain s amiként a cselekmény magva egykor valóban lejátszódott ezen a tájon, époly életszerű mindaz, amit Rudolfus császár szomorú emlékeztető korának felvidéki kihatásairól elmond az író. Nem is a történet, hanem a tájleírás a fontos a regényben; nem Thelkessy Mihály uram kalandos históriája, végvári harcok, martalóc-játékok, lengyel bujdosások és mulatozások között a keserű végig, mely kioltja a fényt a lednici bagolyvárban s megfordítja a címet a nemesség felett, hanem az általános körkép, melyet Thurzók és Illyés-házyak, Balassi Bálint és Rimay János, végvári katonák, magyar és szlovák köznép sorából sző a tragikus mese köre. A felvidéki táj esztétái annakidején sokat vitáztak azon, milyen eszközökkel kellene megkísérlni a táji hagyomány műfaji formázását, a történelmi regényt, mely érzékelni tudná más területek magyarjai előtt a felvidéki föld sajátos múltjának leíróját, embereinek érzéskultúráját, gondolkodásmódját, egyszóval a helyi kultúrákat, melyet Erdély írói már a kisebb-sorsban mesteri képekben tártak az olvasó elé. Bizonyosnak tartjuk, hogy Sziklay Ferenc ennek a régóta beváltatlan ígéretnek akart eleget tenni, amikor a Vág völgyében lejátszítja előtünk a korabeli magyar élet néhány fejezetét. Három részre tépett Magyarország, vetelkedő magyar és császári hadvezérek, szegény kismesek s még szegényebb köznép tartják a színesen összeállított, erősen összefogott, korhű freskó oszlopait, melyek alatt metszően fű vagy bizsergetően simogat a vágvölgyi szél, fáklyások mutatják az utat az őszelői könnyű ködben, hangos poharaztatások zajlanak az udvarházakban s nem biztonságos az útja a várak alatt haladó vándornak. A kor nyelvzetét inkább modorában, mint kifejezőmódjában érzékelte a szerző, kissé talán túlzott gondossággal követi a történelmi események fonálát, ami helyenként a főcselekmény rovására megy, de ezek a részletkérdések elmosódnak a már említett kor- és lelkiéletábrázolás mellett. Sziklay regényét olvasva, megértjük a végvári magyar csatározások mélyebb értelmét s a „két pogány közt egy hazáért” vérző lerongyolódott XVI. század végi népi életformát; a roppant távolságokat, melyek a nagyurak között tátonyanak s a testvéri közelséget, mely az északi megyék népét összeköti. Külön érdekessége a színpompás történelmi rajznak, hogy az író néhány remekbe készült képben bemutatja a korabeli lengyel-magyar kapcsolatokat s keresetlen melegséggel szól a Kárpátok két oldalán élő népek összetartozásáról. Sziklay Ferenc új történelmi regénye, nemcsak a megújuló felvidéki magyar írás számottevő alkotása, de irodalmi tett általános magyar vonatkozásban is és emlékeztető olvasmánya lesz mindazoknak,

akik a történelem óramutatóit visszaforgatva, kíváncsiak régi magyar világok óraütésére, szíve dobbanására.

Kemény Gábor

P. TARCZAY GIZELLA: HULLÁMVERÉS. Versek és műfordítások. Budapest, 1943.

Tarczay Gizella nevét jól ismeri a Lát-határ közönsége s jól ismerik mindazok, akik figyelemmel kísérik a magyarok és szomszédos, valamint rokon népek közötti szellemi hídverés munkáját. Az eszmei célkitűzésű munkában évek óta nagy lelkesedéssel és áldozatossággal résztvevő író nő nemcsak cikkeiben, műfordításokban, hanem előadások hosszú sorában is bizonyította tehetségét és eszlekvőkészségét, főleg a horvát és bolgár irodalommal kapcsolatosan számos tanulmánya, műfordítása jelent meg, amelyek ezen a téren komoly nevet szereztek neki.

Tarczay Gizella most mint költő mutatkozik be abban a könyvben, amelyet Hullámverés címen adott ki. Lírája tiszta és szép megnyilvánulási formája a költői léleknek, legnagyobb ereje formakészsége és közvetlen őszintesége. Ez a kristályos tisztasággal és nagy erővel fel-törő líra főleg az „Édes uram” ciklusban nyilvánul meg s bizonyítja, hogy jó és meghallgatásra érdemes költővel van dolgunk, akinek van külön egyéni mondani-valója is a magyar líra hatalmas kórusában. „Szövetkezés” című versében a szétszórtan élő magyarok sorsáról énekel s programot is ad nekik az egymásratalálás és szövetkezés gondolatában. Tarczay Gizella egész életművében érezni, hogy ő maga is ennek a szétszórt magyarságnak egyik gyermeke (Horvátországban született és egyetemi tanulmányait is a horvát fővárosban végezte), aki a messiás idegenben is, teljesen idegen környezetben mindig megőrizte magyarságát. A „messzi” jelzőt nem kell könnyedén venni, bizony a horvátországi magyar szigetek sokszor távolabbra esnek Magyarhontól, mint akár Északamerikába gazdag és bőséges magyar kolóniái.) Ep ezért kell külön értékelnünk Tarczay Gizella lírájának azt a részét, amely a magyarságnak ezt a nagy „vallását és vállalását” reuelja.

A műfordítások között egész sor bolgár, horvát, finn verset találunk. Ha itt-ott kissé túl naív a vers, vagy a fordítás, az semmiestre sem ront a szerző jószándékán. Mi különösen bolgár és horvát fordításait értékeljük.

A kis könyv megérdemelne, hogy minél többen olvassák és — meg szeressék.

Csuka Zoltán

SZLOVÁKOK MAGYARORSZÁGON Adatok a statisztikai magyarosítás kérdéséhez. (Slováci v Maďarsku. Príspevky k otázke štatistickej maďarizácie.) Irta Sveton János, Vedecká Spoločnosť pre zharaničnych Slovákov, Bratislava, 1942, 190 old., 1 térképmelléklettel.

A szlovák tudomány újabbán sokat foglalkozik a magyar—szlovák nyelvhatár és a vegyesnemzetiségű vidékek kérdésével. Többé-kevésbé tudományos alapon, vagy a statisztikai adatok ügyes csoportosításával azt akarják bebizonyítani, hogy a magyar statisztika adatai tévesek, a népszámlálások adatait megváltoztatták, s így a valóságban sokkal több szlovák él a ma-

gyar—szlovák nyelvhatáron s magában az országban is, mint azt a magyar statisztikai adatok kimutatják. Így akarják bebizonyítani (ha nyíltan nem is mondják ki), hogy az 1930-as bécsi döntést téves alapokon hozták meg s azt helyesbíteni kell. Ezek a művek már tárgyuknál fogva sokszor letérnek még a viszonylagos tárgyilagosság alapjáról is és éles hangon támadnak meg egyes személyeket vagy intézményeket (Dr. B. Varsik: Národnostná hranica slovensko-maďarská v ostatných dvoch storochiach, Bratislava, 1940). Dr. Sveton J. könyvében azonban mindvégig megőrzi nyugodtságát.

Az I. részben általában foglalkozik a magyar statisztika nemzetiségi adatainak gyűjtésével. Elismeri, hogy a nemzetiségi adatok felvétele nagyon nehéz, mert nincsen biztos kritériumuk. Általában az anyanyelvet veszik alapul, de ez sem biztos kritérium, mert mi az anyanyelv? A szerző kifogásolja a magyar statisztika elvi álláspontját, hogy az anyanyelv az, amelyen legjobban és legszívesebben beszélnek, de jobb megoldást ő sem tud ajánlani.

A II. részben a szlovákság általános fejlődésével foglalkozik 1880-tól 1940-ig. Kimutaja, hogy a szlovákság Magyarországon 30 év alatt 11,9 százalékról 9,4 százalékra esett le (1,804.529-ről csak 1,967.470-re szaporodott) s ezt a különbséget a statisztikailag magyarnak kimutatott szlovákok közt keresi. A III. részben a nyelvhatárt érintő 10 megye és Kassá város szlovák lakosságának fejlődését vizsgálja, a IV-ben az anyanyelv és a nyelvismeret statisztikájával foglalkozik. Az V. részben részletesen taglalja az 1938. júl. 1939-ben visszacsatolt területek nemzetiségi adatait, a VI-ban a trianoni Magyarország területén élő szlovákokkal foglalkozik, a VII-ben a visszacsatolt erdélyi és délvédelmi részek szlovákságáról számol be. Végül közli azoknak a helységeknek nemzetiségi adatait, amelyekben 1880 és 1938 közt, ha csak egy népszámláláskor is, legalább 100 szlovák anyanyelvű lakos volt. A könyvhöz mellékelte térkép a Dunavölgyben élő szlovákság települési helyeit és statisztikai adatait ábrázolja.

Szerző szerint a magyarság aránytalanul szaporodott a szlovákság rovására, legalább is statisztikailag, mert a szerző szerint a szlovákok egy részét a statisztika mutatta ki. Maga is elismeri azonban, hogy az első világháború előtt aránylag több szlovák vándorolt ki Amerikába mint magyar, továbbá, hogy az északi megyékből sokan áttelepedtek a délibb, termékenyebb magyar megyékbe, városokba, s hogy a felvidéki városokban a zsidóság egyrészt aránytalanul megszorodott, másrészt 1880-ban még nagyrészt németnek, később pedig (1918-ig) csaknem kizárólag magyarnak vallotta magát. Nem veszi számításba a természetes asszimilációt, amelyen a délibb, magyar városokba, ipartelepekre beköltözött nemzetiségek átesek. Természetes, hogy a nagyobb tömegben együttélő földműves réteg konzervatívabb s nyelvét és hagyományait sokkal jobban megőrizte, mint az egyenként vagy családonként átköltözött munkás. A szerző azt szeretné, ha a városokban, s így főleg Budapesten élő szlovákság is a természetes arányszám szerint szaporodott volna. Nem gondol arra, hogy Budapestre a múlt század utolsó évtizedeiben vándorolt be nagyobb számban a szlovákság, ez azonban azóta a második, ha, madik generáció-

ban már nagyrészt asszimilálódott, ami természetes folyamat, hisz így van ez Amerikában is, vagy hogy közelebbi példát mondjunk, így csehersedett el az azelőtt német Prága is, így mutatnak ki Pozsonyban most abszolút szlovák többséget (v. ö. Kovács A.: Szlovák életlér és a városok, Láthatár, X. 56.). Ugyanígy bebizonyított dolog, hogy a szlovákság a legújabb időkig nem volt városlakó elem, s így megdől a szerző állítása, hogy az első világháború előtt a szlovákiai városokban csak a magyar statisztika mutatott ki nagyszámú magyarságot az ottlévő szlovákok helyett. A városlakók nagyrésze német eredetű kereskedő, vagy magyar iparos és hivatalnok volt, később pedig nagy számban költöztek oda magyar ipari munkások (a bányákban, gyárakban, pl. Besztercebánya, Korompa, Zólyom stb.), akik akkor nem voltak kitéve az elszlovákosodásnak, az ottmaradtak azonban a következő generációban már (1918 után) elszlovákosodtak s így a csehszlovák, ill. szlovák statisztika mindig kevesebb és kevesebb magyart mutat ki. A kimutatott asszimilálódásnak legnagyobb része a városokba, s elsősorban Budapestre esik, ahol az asszimilálódás természetes folyamat. (Kovács A.: A magyarság számbeli súlya Magyarországon történelmünk folyamán és jelenleg, Láthatár, X. 228. s köv.).

Meg kell továbbá említenünk azt, amiről a szerző egyáltalában nem szól, hogy a nyelvhatáron élő, főleg városi, de alacsonyabb intelligenciájú lakosság egy részénél a nemzeti érzés nincs és nem volt erősen kifejlődve, ezek pl. anyanyelvükről sem tudnak biztos felvilágosítást adni s ezt az egyes népszámlálásoknál az adott körülményekhez képest változtatják minden külső behatás nélkül. Az egyes népszámlálások változó adatainak összehasonlításánál okvetlenül tekintettel kell lenni az akkori szociális, politikai stb. helyzetre is, nem szabad az adatok száraz összehasonlításából messzemenő következtetéseket levonni.

A nyelvhatáron fekvő községek nemzetiségi adatainál szerző az 1880-as népszámlálást veszi alapul s kifogásolja, hogy a későbbi statisztikák a vegyes községekben mindig kevesebb és kevesebb szlovákokat mutatnak ki. A szerző, úgy látszik, nem gondol arra, hogy ezeknél, ahol magyarosodás történt, az csak *visszamaradott* volt, mivel az ellenreformáció óta (XVII. század) nagyon sok nyugati és kassakörnyéki község szlovákosodott el, ezt határozottan bizonyítják a hely- és családnévek. (Kovács A.: A magyar-tól nyelvhatár változásai az utolsó két évszázadban, Századok, Pótfüzet, 1938; Révay István: A belvederi magyar-szlovák határ, Budapest, 1941.; Knieszta István: Zur Geschichte der ungarisch-slovakischen ethnischen Grenzen, Budapest, 1941.). Az erőszakos magyarosítás tényét különben maga a szerző is cáfolja, amikor azt írja, hogy a nyelvhatáron (az 1938-ban visszacsatolt területen) a szlovákság nemzeti erejét nem törte meg a magyarsággal való együttélés, a tényleges veszteséget s így a szlovákság számának csökkenését a déli magyar megyékbe s a tengerentúltra való nagy elvándorlás okozta. (55. old.) A nemzetiségi arányszám változásához pedig még a délebbi magyar községek nagyobb szaporodása is hozzájárult.

Hasonlóképpen önmagát cáfolja meg a szerző, amikor a népesség nyelvismeretét s az anyanyelvet hasonlítja össze. Azt állít-

ja ugyanis, hogy a statisztika szerint aránylag sokkal több magyar tud szlovákul, mint szlovák magyarul (a nyelvhatár sávjában), pedig fordítva volna természetesebb, s ez csak úgy lehetséges, hogy a magyar statisztika a magyarul is tudó szlovákok egy részét a ruagyar anyanyelvűek között mutatta ki. Szerinte a felszabadulás után (1938) pl. Kassán több, mint 27.000 szlováknak kellett lennie (vagyis a zsidók kivételével a lakosság nagyobb fele), de a statisztika szerint csak 9441 volt, a többi aközött a 25.168 magyar között keresi, akik a statisztika szerint szlovákul is tudnak. A szerző feltevése szerint tehát a kassai őslakos magyarok közül csak kb. 8000 tud szlovákul, a többi 1938-ban hamar elfelejtette azt, amit a 20 éves megszállás alatt kénytelen volt megtanulni. Ez a példa is világosan mutatja, hogy a statisztika számaival való többé-kevésbé ügyes manipulációk milyen abszurd eredményekhez vezetnek. Kassa szlovákságát s a csehszlovák népszámlálások „hiteles” adatait különben eléggé megcáfolták már a csehszlovák idők országgyűlési és községi választásai.

A szerző különösen az 1938-as felvidéki és 1939-es kárpátaljai összeírások eredményeiben kételkedik, mivel ezeket a katonai közigazgatás intézte s félremagyarázza Kovács A. szavait (M. Stat. Szemle, 1939, 521. old.), mintha ennek a részleges népszámlálásnak igazolnia kellett volna az 1910-es népszámlálás adatait s így a bécsi döntést is, tehát egyelőre megállapított célnak kellett eleget tennie.

A trianoni területen, továbbá a visszacsatolt erdélyi és délvideki részekben élő szlovákok asszimilálódását szintén túlzottnak látja a szerző, bár elismeri, hogy ezek helyzetüknél fogva ennek sokkal jobban ki vannak téve. A különböző adatok összegezésével végül arra a megállapításra jut, hogy a mai Magyarország területén legalább 640.000 szlovák és, vagyis a statisztikailag kimutatott szlovákságnak kb. a kétszerese. Ehhez a megállapításhoz nem kell kommentár. Meg kell még azonban jegyeznünk, hogy a könyvhöz csatolt térképmellékleten csak a trianoni területen lévő helységeket jelzi magyar nevével, a visszacsatolt területek helységeit szlovákul, románul, illetve szerbül közli.

Sveton János műve alapján tér el az eddigi hasonló tárgyú szlovák könyvektől. Idáig általában az erőszakos magyarosításra panaszkodtak, tehát elismerték, hogy az öntudatos szlovákság lélekszáma a magyar statisztika kimutatása szerint helyes, a szerző azonban a „vörkisch”-elvre gondolva, azt vitatja, hogy a magyarországi szlovákság lélekszáma nagyobb s csak a statisztika könyveli el egy részüket magyarnak. A magyar-szlovák együttélés kérdése így kizárólag politikai kérdés lesz, ahol talán a számadatok különböző kombinációjával el lehet érni ideiglenes és kétesértékű eredményeket, de ez sosem fog a Dunamedence népeinek megbékélésére vezetni.

Oláh József

WEIS ISTVÁN: HAZÁNK TÁRSADALOMRAJZA. — *Nemzetnevelők Könyvtára, Budapest, 1943.*

A *Nemzetnevelők Könyvtárának* sorozatában megjelent könyvekből eddig már kettőt ismertettünk. Egyik értékesebb és hasznosabb a kifizött cél érdekében, mint a másik. Nagyban hozzájárulnak a könyvek egy egészséges magyar nemzetszem-

lélet kialakulásához és annak minél szélesebb elterjedéséhez.

Weis István könyve különösen fontos és időszerű, mert amint ő írja: „nálunk egészen sajátos elképzelések éltek sokáig a társadalomról”. Pedig az állami életnek az alapja a társadalom. Szerzőnk végigvezeti társadalmi tagolódásunk helyzetét a régi időkől napjainkig. Mátyás királyig nekünk is egészséges volt a társadalmi szerkezetünk. Mohács után bomlott szét. Elgyengült, egyensúlyozatlan lett. A múlt században túltengett a közjogi gondolkodás, de sokan ebben látták a magyarság védekezését a belső és külső ellenséggel szemben. A világháború utáni években sokan foglalkoztak „a magyar élet sötét sarkával”. Vannak e munkában is túlszók, de „települési helyeiken” kell szemlénket elvégeznünk, hogy komoly és őszinte képet nyerjünk s ök ezt cselekedjék.

Sok téves felfogást tisztáz a szerző e munkájában. Tömör sorokban nyújt tájékoztatást minden társadalmi kérdésünkről. Az alföldi tanyáról, a faluról, a városról, a parasztságunkról, a középosztályról, a felsőosztályról, az alsóosztályról, az élethivatásokról, a szellemi életéről, a visszacsatolt részekről és a magyar lélekről külön-külön fejezetekben ad tárgyilagos és bátorhangú helyzetképet. Külön érdeme, hogy a jót és a rosszat egyforma tárgyilagos hangon, gyűlölködésméentesen, gúnyolódás nélkül vetíti elénk. Nemzetiségi vonatkozást keveset találunk a könyvben. Csupán „A visszacsatolt részek” című fejezet utal e kérdésre igen értékes megfigyelésekkel.

„Magyarország ismét többnyelvű népből álló állammá vált”, ami új és erős társadalmi problémákat is felvetett. A nemzetiségek elégedetlenségét elsősorban azoknak középosztálya idézi elő. „Gondoskodni kell arról, hogy ... vélt félreszoritottsága miatt ne válják államellenessé, de arra is ügyelnünk kell, hogy főleg a közszolgálati állásokat, ... csak olyanok kapják meg, akik a magyarsággal együttélésre alkalmasak és hajlandók”. „Rendkívül sokat tehet ebben a vonatkozásban a társas érintkezés... A kisgazdák és munkások között az érintkezés... nem okoz nehézséget... Nehézség csak a felső rétegek kapcsolatánál van.”

A visszacsatolás másik társadalmi hatása az, hogy a megszállt területek magyarságánál „az osztályellentétek erősen csökkennek”, míg a trianoni Magyarországon erős az osztálykülönülés. „Az otthonmaradtok tehát akarva nem akarva valószínűleg meg az osztálynéküi társadalmat”.

A harmadik jellegzetesség, hogy a kisebbségi magyarságnál „a korosztályok szerepe teljesen kieserülődött” (?) — és gyakorlati és üzleti életpályákra terelte őket, ami kifejlesztette bennük a reápolitikai érzéket és józanságot.

A trianoni országban a társadalmi szerkezet gyenge volt s a lakosság minden szeretetét a nehézségekkel küzdő legyőzött államhatalom felé adta s fölé várta minden külső és belső magyar kérdés megoldására a segítséget. A kisebbségi magyarság ezzel szemben bizalmatlan volt a maga idegen államhatalmával szemben, amely ellen a kisebbségi magyar társadalom megszervezésétől remélte a védelmet.

E kétféle életszemlélet érthető lelki kettéhasadásra vezetett, amit az elszakított területek visszatérésekor mindenki tapaszt-

talhatott, sőt az elején már veszedelmes méreteket is öltött. Sajnos, a visszatért területek nem tudták értékeiből társadalmi szemléletüket hatékonyan az u. n. anyaországiaknak átadni, hanem inkább maguk is alkalmazkodtak a csonkaországi szokásokhoz és azokat, főként a hibákat, szép lassan átvették. Szerző ugyan azt állapítja meg, hogy „a visszatért területek magyarsága értékes tulajdonságainak nemzeti tulajdonná válására megindult a folyamat”, mi azonban ezt nem tapasztalhattuk, sőt inkább az a megfigyelésünk, hogy hova-tovább mind jobban alkalmazkodik a visszatért területek magyarsága — különösen a vezető réteg — az e területekre telepített anyaországi tisztviselő osztály külsőségeiben megnyilvánuló neobarokk életstílus felé és életformáihoz, mert úgy vette észre, hogy az érvényesülésnek egyik fontos életmegtérítési módja ez. A sokat emlegetett fejedelmi és erdélyi szellemet bizony pár hónap alatt lehengerelték, mert erősebbnek bizonyult, mint a visszatérésre egyáltalában fel nem készült harcos kisebbségi magyarság — kivéve természetesen az a néhány „felkészült”. Sajnos ez az életforma nemzetiségeinkre is visszatetsző nástást váltott ki s nem vonzza a magyar életforma felé.

Igen helyes és értékes megállapítással fejezi be szerző: „A trianoni Magyarország és a visszatért magyarságnak ez az összeolvadása (t. i. a kölcsönös kicsesrelődés) hozza aztán meg a nemzetiségi kérdés megoldását is... a nem magyar ajkú népek iránt is az eddigtől eltérő magatartás érvényesül. — Jellemző, hogy noha a visszatért területek magyarsága szenvedett oly sokat a nem magyar népek elnyomása alatt, mégis a volt magyar kisebbségi vezetők tanúsítják egykori elnyomóikkal szemben a legnagyobb megértést”. — „E nemzetiségeknek pedig az állami vonatról át kell állniuk a társadalmi vonatra, amelyen szabad egyéni és csoportos boldogulásukat senki sem akadályozza”.

Szerzőnek előbbi megállapítása, hogy a kisebbségi sorsban szenvedett magyarok megértést tanúsítanak volt elnyomó néppel szemben, mint a szabad trianoni országban élt magyarok, — igen értékes és helyes megfigyelés, aminek komoly okait jó lett volna részletezni is, mert a felületes anyaországi megfigyelők ezt „megfertőzöttségnek” szokták tulajdonítani és nem annak, hogy az elnyomókkal együtt élt magyarok a rossz mellett a jó tulajdonságokat is észre vették és a helyzetet ismerve, nagyobb aggodalommal féltik ama országgrész magyarságának jövőjét, semhogy nagyhangú és u. n. magyar-kodó kijelentéseknek hamar felülnének. Inkább hallgatnak ők az ösztönös belső hangra, amely ezer év távlatából zsong a szívükben.

A könyv olvasása közben érezzük, hogy szerző egész életének komoly és szakszerű megfigyeléseit tömörítette e munkájába, amely népszerűsítő nyelven minden magyarhoz szól, akit csak érdekelhetnek a magyar kérdések, a magyar jövőendő egészséges kialakulása.

NA BREHU ČIERNYCH VOJ. Vyber z modernej maďarskej lyriky. (Sötét vizek partján. Gyűjtemény a modern magyar lírából.) Bevezetéssel ellátta: Emil Boleslav Lukáč, a verseket fordították: Valentin Beniák, Štefan Krčmery, Emil Boleslav

Lukáč, Vojtech Marko, Daniel Okáli, Ján Poničan, Vladimír Roy, Tibor D. Štítnický és Andrej Žarnov. Összeállította és jegyzetekkel ellátta: Szalatnai Rezső. Pozsony, 1943. Először kiadva. 171 l.

Pegazus vágat azurkék, villogó fényssávkok között, a csillagok felé: az antológia címlapja. Benne pedig a modern magyar líra legnagyobb reprezentánsainak alkotásából kapunk igen szép, változatos, színekben és tartalomban egyaránt gazdag csokrot tehetséges és felkészült költők kongeniális tolmácsolásában.

Az antológiához Emil Boleslav Lukáč, a Magyarországon is jólismert szlovák költő írt igen meleg és mind a magyarok, mind pedig a szlovákok részére, egyaránt megszívlelésre méltó előszót. A lényeg, amit elmond benne, ugyanaz, mint amit már egyszer elmondott „O vymeňe duchovných produktov” címmel az *Elán* című szlovák irodalmi folyóirat hasábjain s amit magyar fordításban a *Láthatár* 1940 januári száma is közölt. Megállapításait már akkor is megszívleltük egynéhányan és kötelezőkké tettük a magunk számára. Szükség van rá, hogy a két egymás mellett élő nemzet közeledjék egymáshoz, megismerje egymást s ehhez nem elegendők a politikai és gazdasági szerződések paragrafusai. A lelki megértéshez az irodalmi alkotások megismerésén keresztül vezet az út. Nagy olvasottságot s az irodalom szeretetét eláruló módon sorolja fel, mi történt a megismerés eme útján mind a magyar, mind pedig szlovák részről, mindezt azonban kevésnek tartja, mert sem a műfordítások, sem az ismertetések nem jutottak el a művelt nagyközönség szélesebb rétegeihez, azokhoz, akik pedig jól ismerik a távolabb álló olasz, angol, francia, német stb. irodalmak kiemelkedő íróit és alkotásait. Ez az antológia is tett az előkészítő munkálatok után szlovák részről — mondja Lukáč s mi hozzátehetjük: olyan tett, amely méltán megérdemelheti valamennyi olvasónk, az egész magyar közönség figyelmét.

Magyar ember számára mindig érdekes, ha költőiből idegenek által fordított antológiát olvas. Nemesak azért, mert igen érdekes élmény: a magyar lélek legkiválóbb megnyilatkozásait idegen nyelven olvasnunk, — hanem azért is, mert abból: hogyan állították össze az antológiát, milyen számú verssel szerepelnek az egyes költők, egy kicsit a magyar költészet egyes képviselőinek kifélt ható ereje, stílusképessége is meglátszik. Ebben az antológiában — persze — a legnagyobb számú verssel *Ady Endre* szerepel (18), sorban utána *Babits Mihály* (14), *Juhász Gyula* (12), *Kosztolányi Dezső* (3), *Tóth Árpád* (4), *Gyóni Géza* (1), *József Attila* (6). *Reményik Sándor* (1), *Kassák Lajos* (1), *Aprily Lejos* (1), *Erdélyi József* (1), *Szabó Lőrinc* (3), *Illyés Gyula* (2), *Mécs László* (1), *Győry Dezső* (2), *Gulyás Pál* (1) és *Berde József* (1) következnek. *Ady* vezető szerepe és a többihez képest aránylag nagy részvétele az antológiában mindenképpen indokolt — indokolt azzal, hogy századunkban kétségtelenül ő a magyar költészet legkiválóbb képviselője. De indokolt azzal a különleges érdeklődéssel is, amellyel a szlovák költők *Ady* felé fordultak *Hviezdoslav*-tól az előző nemzedék költőiről kezdve, mind a mai napig. A többiek is többé-kevésbé jelentőségük arányában szerepelnek a gyűjteményben: ha egy-két költőnél is aránytalanság (pl. *Kosztolányi*, *Reményik*, *Mécs* aránylag kevesebb számú

költeménnyel szerepel), azt rögtön megértjük, ha meggondoljuk — és ez ad az egész könyvnek fokozott jelentőséget — hogy összeállításánál nem valami külső, előre elgondolt szempont vezette az antológia munkatársait, spontán munka volt ez, — ahogy a bevezetésből kitűnik — amelyet költők végeztek, tisztán a maguk ihletére, költői rokonszenvére hallgatva. A modern magyar líra a fent bemutatott arányban ihlette meg a szlovák költő-műfordítókat: érdekes tanulság ez a magyar irodalomtörténész számára is.

A fordítások művészek s a legkényesebb költői ízlést is kielégítik. Ugyanakkor, amikor valóban a lehető legkövetkezőbb átköltésekkel van dolgunk, szinte kivétel nélkül az egyes költők egyéni hangját is vissza tudják adni; — s amilyen tökéletesen jellemzi rövid, tömör ismertetésében Lukáč bevezetője az egyes költőket, olyan tökéletes az is, ahogy az egyes szlovák költők magyar társait szlovákuul tolmácsolják. Az a szlovák olvasó, aki alaposan belelapoz ebbe az antológiába, valóban hű áttekintést kaphat a XX. század magyar lírájának nemcsak legfontosabb mondanivalójáról, hanem stílusművészeiről, a költők egyéni kifejezőmódjáról is. Modern líránk hatalmas lépésekkel vitte előbbre a magyar költői nyelvet, sőt, a magyar köznyelvet is: szlovák olvasó és magyar kritikus számára egyaránt érdekes és izgalmas kérdés, hogy ez a fejlődés meglátszik-e a szlovák művészi tolmácsolásokon is, pl. ha összehasonlítjuk *Hviezdoslav* klasszikus értékű műfordításainak nyelvét e gyűjtemény darabjainak nyelvével? Az első pillantásra is meglátszik, hogy — igen; a „Na brehu čiernoch vod” a szlovák költői nyelv szempontjából is nagy tett, az egyetemes európai irodalom szémszögéből nézve is tökéletes alkotás.

Főlőleslegesnek tartjuk, hogy itt most halmozzuk a dícsérő jelzőket, befejezésül csak annyit akarunk megállapítani, hogy azok, akik majdan meg fogják írni az európai szellemi kapcsolatok történetét a XX. században, ezt a kötetet kétségtelenül jelentős eseménynek fogják tartani.

A magyar közönség most méltán felteheti a kérdést: hol és mikor ismerheti meg a modern szlovák lelki fejlődést, költői mondanivalóit, stílusművészeket úgy, ahogy most a szlovák közönség a magyart a bemutatott antológia útján? Örömmel jelenthetjük: júniusban hagyja el a sajtót a kassai Új Magyar Museum kiadásában „Mai szlovák novellák” címmel a modern szlovák szépprózairás antológiája. Hadt induljon el Lukáč programjának megvalósítása a másik oldalról is.

Sziklay László

MAGYAR NÉPMESÉK. Összeválogatta. Szentmiklósi Ferenc és Vita Zsigmond, Vass Albert rajzaival. — Bethlen-nyomda, Naggyenyed, 1943.

Meghatottan vettük a kezünkbe ezt az egyszerű s mégis számunkra olyan jelentős, olyan sokatmondó kis könyvet. Dél-erdélyből hozott üzenetet, ahonnan manapság hírt alig kapunk, egy-két ottmaradt írónk alig-alig jelentkezik s magyar könyv megjelenésére alig gondolhatunk. Hogyne lenne hát öröm számunkra, hogy a nagyenyedi Bethlen-kollégium körében most is él a magyar lélek s könyvben küldi el hozzánk üzenetét. S még hozzá népmesében, abban az örök magyar népmesében, amely ezer év óta a „kisebbségi királyfi” mellé állott küzdelmeiben s amely

fogóra kényszerítették Kemény Gábort, de azért minden sora meggondolkozott és világít. Az egész könyv széles távlatával túllép a pedagógia körén s mindenki figyelmét megérdemli, aki a kultúra és a társadalom fejlődésével foglalkozik.

Nánay Béla

SIRATÓ KÁROLY: KIÁLTÁS. Versek, Kalász könyvkiadó, Budapest, 1942.

A költő hosszú ideig élt Párizsban, ahol 1936-ban a csatlakozott francia és külföldi művészekkel szerkesztője volt a Manifeste dimensoniste című művészi kiáltványnak, mely új lírai és képzőművészeti irányzat érkezését jelentette be, amelyből a háború forgatagában csak néhány töredék született, mint ez a verskötet is. Az új irány hívei a szabadvers dinamizmusában látják a lírai kifejezőmód egyetlen eszközt s jellegzetességük, hogy befogadják költészetük tárgyai közé a körülöttük felépült gépesített világot, olyannyira, hogy valósággal megéneklék a technika összes vívmányait. Ezt a két jellemző tünetet Sirató Károly bőven jelzi, bár több igen sikerült, jól csendülő rímekbe foglalt verset is találunk a dimenzionista kiáltvány egykori párizsi szerkesztőjének lírai vallomásai között. A versek kifejezőmódja egyébként a távoli kisebbségi sorsban élt magyar költőre jellemző, aki hazatérve még nem tudta szintézisbe hozni a két rokon s mégis oly külön világ szemléletét. Ezért a formaromboló verseken túl, azokra fordul figyelmünk, melyekben újjáéled a költő faji tudata s mondanivalóját szépséges gondolatokba önti. Keletbalti magyar hang című verse, melyen bevilágít a viaskodó költő küldetésébe, ahol a válságok sodrából új költői kifejezőmódot igyekszik kialakítani egy hazatért művész.

A keletbalti hang felbred
tán itt ébred fel
tán amott
körös lesz, sűrű, ezeréves,
szólami fog szárszínű dallamokkal
zengeni fog váltódó ütemekben
hang lesz
örök hang
hangszobor

mikor
történelem iránással
az idő végső hívására

a síkság igennel felel.

Sirató Károly formaharca — úgy érezzük — átmeneti lézadás a kifejezőmód tárgyával és eszközeivel szemben. A megállapodás líráját s bőséges mondanivalója rendezését várjuk az új verseitől. Ez a versfüzete sajátos színfolt az új lírai termésben, nehéztürelmes színeivel és művészi hangvilágításával. Akik értékelni tudjuk az új szellemi jelentések belső valóit, elvárjuk a költőtől ezt a lehiggadást, hogy „az Urán-ringóspil dübörgő elektronjairól” szálljon le a Mába, a mai magyar élet emberéhez.

K. 9.

A MAGYAR TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET ÉVKÖNYVE. 1942. Budapest, 779 old.)

A hatalmas kötet tanulmányait a nemzetiségi kérdéssel érintkezésükben ismertettük. A délszláv kérdéssel foglalkozik

Hadrovics László. Tanulmányát (A magyarországi szerb kérdés balkáni gyökerei), mint külön lenyomatot már ismertette a Láthatár.

A szláv tárgykörbe tartozó tanulmányok: Kniezsa István (A szláv apostolok és a tótok) tisztázza, vajjon Cyrill és Metód működtek-e túllakta területen. E föltevést egyetlen érv sem erősíti, sőt több körülmény ellene szól. — Csapodi Csaba (Bars megye verebélyi járásának nemzetiségi viszonyai az új korban) a személy- és helynév felhasználási módszerének kritikája után az egyes községek adatainak részletes feldolgozása alapján vizsgálja a verebélyi járás magyar és szlovák lakosságának tarka változatosságát. Szlovákok által körülvevő központon helyezkedik el a magyarság. Ez korábbi állapot maradványa lehet. A 16. és 17. században csakugyan magyar volt a járás, vagy teljesen vagy többségében. A 18. sz. folyamán vált az eredeti magyar település szlovák többségűvé. Nem áll meg az a feltevés, hogy a katolikus restauráció okozta, mert nagybőrművű valóságokról vagy céltudatos telepítésről nem eshet szó.

Kring Miklós (A muraközi országhatár a magyar-horvát viszony történetében) a muraközi területért vitába szállt írásokról megállapítja hogy „nem vetettek számot az államfogalom változásaival”. Kring „a Muraköz sorsában az állami hovatartozás kérdését vizsgálja az államiság megítélésének világánál”. A magyar-horvát szimbiózis alapján felteszi, hogy már a magyar királyság megalapításakor is a felségterületéhez számított. Oda számították akkor is, mikor ellenséges erők de facto elszakította. A hovatartozás az egyházi iurisdictional vált kérdésé, mikor a terület egyházi fölteszt, a zágrábi püspököt a magyarság már nem tartotta tovább hazai püspöknek. Ekkor Zala megye lépéseket tett, hogy csatolják a szombathelyi püspökséghez. „Csak a magyar államiság teljes szünetelése folytán válhatott Horvátország részévé” 1849-ben. De Ferenc József már 1861-ben visszacsatolta, éppen a magyar birtoklás jogfolytonosságára hivatkozással.

Román tárgykör: I. Tóth Zoltán (A román nemzetudat kialakulása a moldvai és havasalfjai krónikáirodalomban) megkeresi a román nemzetudatot kialakító hatásokat. Előkészítették az Erdélyen keresztülülhető európai áramlatok, elsősorban a huszitizmus, majd az erdélyi protestantizmus. A latin-tudatot a humanizmus és a renaissance ébresztik fel. Döntően hatott a 16. és 17. sz. nagy lengyel renaissance-ának és irodalmi felvirágzásának kisugárzása Moldvára, majd Havasalfjára. A tanulmány foglalkozik a havasalfjai C. Cantacuzino, s két lengyel iskolában nevelkedett moldvai bojárnak, Gr. Urechének és M. Sostinnak krónikájával. D. Cantemir, moldvai krónikáiról, a románok római fajiságát, a latin-román folytonosságot. A krónikáiról — alapítja meg Tóth — eljutnak ugyan az erdélyi románokkal való népi egységük tudatáig de politikailag — nemzeti öntudatuk csak a moldvai és havasalfjai viszonylatra vonatkozik. — Gáldi László nyelvészeti tanulmánya (Az erdélyi román őshaza kérdéséhez) Gamillscheg berlini professzor megállapításait vitatja. Az Über die Herkunft der Rumänen című könyve csupán epizód a kérdésben. De

már ebben is bizonyos szerénykedés van; a román északnyugati őshaza területét szűkebb térre, a Bihar-hegység déli részére korlátozza. A Randbemerkungen zum Rumänischen SprachAtlas c. munkája a magyar tudományos irodalomban még tárgytalan. Eszmei tisztulás látható benne, elismeri ugyanis Gamillscheg, hogy két távoleső vidéken található ugyanazon nyelvtani alak nem jelenti a két terület egykori összefüggését, mert vándorló törzsek is vihették magukkal. Az összegezésben kiemeli Gáldi, hogy a román kérdésben a külföldi tudósok is kezdenek Tamás Lajos kritikái értékelő összefoglalása felé hajolni. — Gyóni Mátyas: A paristrioni „államalakulatok” etnikai jellege tanulmánya módszertani kísérlet annak igazolására, mennyi nehézséggel jár az archaizáló népeknek megfajítása, amelyek a bizánci klasszicizáló írók használtak. Anna Komnene „valami szíltiya népről” emlékezik meg Alexias c. munkájában. A román kutatók románokat, az oroszok oroszokat sejtettek e névben Gyóni besenyőknek tartja őket.

A német tárgykörű tanulmányok közt érdekességével emelkedik ki Benja Kálmán: A törökök újságrodalmának ismertetése. A 16. és 17. sz. német közvéleményében a reformációs, nagyobb mértékben a török-magyar kérdés váltott ki érdeklődést. A mohácsi ütközetnek hatalmas visszhangja volt. Tökölyről „szinte naponként” írtak az újságok. A hírek azonban megbízhatatlanok. Kétszáz éven át ugyanaz a sablon ugyanabban a hangnemben jelenik meg a német lapokban. Ezek alakítják ki „a németgyűlölő, törökkel paktáló, gyáva és rebellis magyar képét” a németiség köztudatában. Ez újságok nem ahhoz igazodnak, amiről vagy akiről írnak, hanem ahhoz, akirez beszélnek. Ezért ismétlik változatlanul a német közvéleménynek kedves sablont. Magától kínálkozik a tanulmány közlése nyomán ráérezni hogy a történelem folyamán a magyar és német lelkeség távol áll egymástól, s a hivatalos viszonyon túl nem alakult ki a két nép közt hevesebb kapcsolat. — Mollay Károly: Odenburg c. tanulmánya helynévfajta és településtörténet. Megállapítja, hogy Német Lajos 850. évi oklevelében említett Odinburch nem Sopronra vonatkozik. Sopron magyar település. Mikor IV. László a soproni castrumot városi rangra emeli, megindul a németiség erősebb szivárgása az egykori avar főlánára, auf den oeden Burg. Megszaporodása után vizályt kezdett a törzs magyar lakosságát a város vezetéséért. Amint ezt megszerezte, nagyobb számban költözött a belvárosba, s ezzel párhuzamosan alkalmazni kezdi a külváros, Odenburg nevé a belvárosra is. Az egész folyamat 1283—1300 közt játszódott le.

Deér József (A magyar királyság megalakulása) az újabb német kutatók véleményével száll szembe. Szerintük a magyar-német kapcsolatok III. Ottó császári politikájával függnek össze, s a koronázást előző időben kezdődtek. Pedig a kapcsolat már Géza fejedelem alatt is fennállt, de csupán mint a magyar és bajor dinasztia összeköttetése. A német kutatók szerint azok a formák, melyek által Lengyel- és Magyarország a német birodalomhoz csatoltattak, germán eredetűek és főbbéri jellegűek voltak. Pedig a magyar királyság már létesítéskor egyen-

rangú tagja volt az európai államok közösségének.

A magyar jobbágykérdés és a bécsi udvar az 1790-es években címmel *Berlász Jenő* a mai érdeklődés előterében álló kérdést vizsgál. Parasztságunk újkori helyzetét a 18. sz.-ból vezeti le. Az ekkor kialakult új társadalom megszüntette a törökkori úri-paraszti egymásrautaltságot. A nemesség lelkiileg elfordult a néptől és megpróbálta érvényesíteni a Werbőczy Tripartitumában foglalt hatafműgazdasági lehetőségeit, amire a török hódoltság alatt nem kerülhetett sor. A nemesség törekvéseiből és a parasztság ellenállásából fakadt feszültséget a bécsi udvar oldotta fel. Mária Terézia úrbérendezése, II. József parasztvédelmi rendeletei, II. Lipót filantrópista tanácsosai jelentik a hullámvonal emelkedését. I. Ferenc kora pedig a süllyedését. Ekkor az udvar fokozatosan eltér a szocialis jozefinizmustól.

Kosáry Domokos tanulmányát (*Kossuth és a Védjegyet*) a magyar nacionalizmus történetének egy fejezetétől szánta.

Kossuth Fr. List nemzetgazdasági képletét használva, de nem Listet követve előbbi fogásától, a gazdasági liberalizmustól a gazdasági nacionalizmushoz fordul. Nacionalizmusának kifejezés variánsai: a Védjegyet, a Kereskedelmi Társaság, a Gyáralapító Társaság, a fumei vasút. Az iparvédelem áttolódik politikai és jogi térre. De hiányzik belőle, mint Blackwell, az angol kormány pozsonyi megfigyelője már a kezdeténél megállapította, a gyakorlatiasság. A második évet már nem éri meg a Védjegyet, anyagilag tönkre megy s Kossuthot is magával rántja.

Győrffy György (*A Codex Cumanicus keletkezésének kérdéséhez*) pontosan leírja a kódexet. Első részének, a latin-perzsa-kun szókönyvnek, eredeti példányát 1294—95-ből származtatja. Solhat krími városban keletkezhetett olasz telepek számára. A második részt, a latinból kunra fordított egyházi szövegeket, 1340 körül írták német ferencrendiek, valamelyik délorszországi kolostorban.

Nánay Béla

számban élnek, — illetve éltek magyarok. Ezeket tatároknak, törökök hurcolták el a magyar földről vagy vesztett csaták után önként hagyták el vérellátott szülőföldjüket, — hogy ide soha vissza ne térhessenek. Ki ne emlékezne elkeseredéssel Mária Terézia szavaira, melyeket Mikos Kelemen kérvényére írt: „Törökországból nincs visszatérés.” De nemcsak Törökországból, hanem a legtöbb magyar részére még a közelebb fekvő Romániából sem volt visszatérés. Ki tudja közülünk és ki tudott róla mikor megtörtént, hogy 1908-ban Avarescu tábornok 10.000 magyar parasztot lövetett agyon. „A lázadók főkövetelése a magyar iskola volt.” (101. o.) Erről azonban — írja Pálos Ödön — Bécs, Budapest és Bucuresti egyaránt nem vett tudomást. 1916-ban Krafft von Dellmensingen német tábornok kijelentése szerint még magyarul beszéltek, bár az Avarescu-féle terror hatása alatt „román”-nak vallották magukat.

Megemlékezik Pálos Ödön Paskievits kozákjairól, akik mikor a Székelyföldön jártak 1849-ben, úgy érezték magukat „mintha hazakerkeztek volna”. Azt szokták mondani, hogy vakard meg az orosz és kibújik a kozák... de ha ezeket a kozákokat tovább kaparjuk, rájövünk, hogy Báthory István lengyel király 1580 körül 2000 magyar huszárt telepített le Ukrajna és Kipcsak határára. Ezek neveltek az ottani lakosságot a lovas hadi életre. Tudjuk milyen sikerrel. „Persze a 2000 magyar nyomtalanul beolvadt a kozákok nagy tömegébe. De a vér tovább lüktet az erekben.

Szibériában, a Bajkál-tó vidékén, magyar hadifoglyok magyar falukat találtak. „A szovjet rendszer bekövetkezése lehetlenné tette a magyar falvak számának és származásának megállapítását.”

Giesswein Sándor dr győri kanonoknak Karácson Imre győri egyházmegyei pap Konstantinápolyból megírta, hogy nyomára akad az 1688-ban Szíriába telepített 10 magyar falunak. Napoleon egyiptomi hadjárata alkalmával egyik hadvezére — Rodrigo hercege — a Nilus deltájában egy magyar falut talált. Lakosságát a törökök 1600 körül vitték Magyarországból hadifogságba s végül Egyiptomban telepítették le őket. Almássy László magyar Afrika-utazó kb. 10 év előtt Szudánban egy oiy berber törzs létezéséről nyert tudomást, mely „magyarabbi”-nak nevezte magát, tehát „magyaroknak”. (102. old.)

Pálos Ödön cikke figyelmet érdemel. Egy-egy odavetett mondata megindítója lehet hosszú kutatásoknak. Csak Körösi Csoma Sándornak és Reguly Antalnak lelkes szelleme kell azok fölértésére. Ez a szellem napjainkban fiatal fejekben újra ébredzik. P.

ELÁN. (A szlovák trók egyesületének folyóirata. Szerkeszti Ján Smrek. 1943 február, március, április és június havi számok.)

A kivételes műgonddal szerkesztett folyóirat — napjaink Közép-délkeleturópiájának kétségkívül egyik legszebb kiállítású művészeti szemléje — februári számában *Emil Boleslav Lukáč* a költői igazságról értekezik s az alkotó szellem köteles magatartásáról a külső világgal szemben. Ugy vélik, hogy az „arénából való kilépés”, a csendes szemlélődéshez vezető út önmagában még nem jelent gyengeséget, erőtlenséget vagy kedvetlenséget, hanem a mű

S A J T Ó S Z E M L E

MAGYARSÁGTUDOMÁNY. — *Eckhardt Sándor közreműködésével szerkeszti Ortuay Gyula. II. évf. 2. szám. 1943. június.*

Ebben a számban *Szekfü Gyula: Az erdélyi szász történetírás-ról* értekezik. Munkájában megállapítja, hogy nincs magyar történeti bibliográfiánk és még senki sem írta meg a magyar történetírás történetét. Ő maga az erdélyi szász történetírók XVI—XIX. századi munkái fölött elmélkedik és megállapítja, hogy a szász történetírók nemzeti és faji öntudata lassan és kesőn ébredt fel, de aztán annál nagyobb lendülettel kapcsolódott a nagy nemzeti gondolat minden németet magával ragadó sodrához. Ennek dacára — állapítja meg *Szekfü Gyula*: „a szászoknak pedig, mint külön népi egységnek, sohasem volt külön történetük”. „A szászok első lelki egységét a reformáció hozta létre, a reformáció pedig az őshazából, Wittenberghől érkezett.” (81) *Sorra veszi Lebel János, Schesaeus Keresztély, Leonhardus Uncius, Bomel Tamás, Siegler Mihály, Honterus János, Wagner Bálint, Huet Albert, Weiss Mihály, Ostermayer Jeromos, Hegyes András, Fuchs Márk, Krausz György* munkáit és megállapítja, hogy „igazi politikai történetet, magasabb nemzeti és műveltségi vártáról csak két szász ember írt az egész XVII. században, Weiss Mihály és Krausz György. Utóbbi „nagy író volt, de valódi történetíró is”, kinek alapos munkássága után *Tröster János*, székely tanár valóságos történetírói műkedvelő. Majd *Töppel Lőrinc*ről szól, kinek gyászszos szereplését hosszasan ismerteti. I. Lipót idejében szövik szárba a szász történetírás. Az eddig magyar hatás alatt élő és dolgozó szász történetírókat felváltja *Franck Bálint*, a szászok grófja. „*Franck* szavai mögött már ott áll a hatalmas Germánia, mely előbb-utóbb árnyékba borítandja a bécsi császárt is.” (198. old.) Hogy azóta merre tért és ma hol tart a szász történetírás, arról *Szekfü Gyula* nem ír.

Ugyanebben a számban: *Gogolák Lajos: Mocsáry Lajos és a nemzetiségi kérdés*

címen a magyarországi nemzetiségekkel foglalkozik. *Mocsáry Lajos* munkásságán keresztül nem kapunk és nem is kaphatunk hí képet a magyarországi nemzetiségek aspirációjáról. Nekünk pedig ilyen munkára volna szükségünk. Hogy *Mocsáry Lajos* mit tartott jónak a nemzetiségi kérdés megoldásánál, az lehetett annak idején jó is, rossz is, — de nem változtatott a dolgok állásán, — s sohasem volt döntő személyiség. *Mocsáry Lajos*nak: „semmi súlya, csak rossz neve volt.” (295. old.) *Steier Lajos* írja róla: „Az ő nemzetiségi programja valószínűleg sírját ásta volna az államegységnek, ha megvalósulásra került volna.” Ezek után elgondolhatjuk, hogy mit jelent ma *Mocsáry Lajos* programjának kitergetése. Várjuk azt a magyar történetírót, aki az egész nemzetiségi kérdést a maga mélységében bemutatja a magyar olvasó közönségnek. A cikkben bántó elírás éktelekzik: „*Vörösmarthy Toldijának*” stb. (295. old.)

REFORMÁTUS VILÁGSZEMLE. *felelős szerkesztő Csekes Béla, Szap, Komárom-megye.*

Pálos Ödön, az Országos Rákóczi Szövetség társelnöke: *Elfelejtett magyarok* címmel azokról a magyarokról ír, akik az anyaországtól távol éltek, elárult és elárult életüket. Cikke figyelmet érdemel. Megemlékezik a Horvátországba, Romániába került szórvány magyarokról, akiket a sors különböző időkben vetett a határokon túra. Adatából tudjuk, hogy a *Széchenyi Béla* gróf koronaőr alapította és *Klebensberg Kunó* gróf miniszterelnökségi segédtitkár szorgalmazta *Julian Egyesület* valamikor, az első világháború előtt 134 községben 19 iskolát és 188 könyvtárat tartott fenn. Ezek a községek még a magyar birodalom határain belül voltak. „Ellenben senki sem törődött azokkal a magyarokkal, akik a Magyar Birodalom határain kívül éltek.”

Pálos Ödön rámutat azokra a világrészekre és országokra, melyekben nagyobb

vész önmaga-keresését, aki nem a felszínes külsőségben különbözik a többiekől, hiszen ugyanúgy ember, ugyanúgy érez és szenved mint társai, hanem a magárismerés módjában, mellyel elkötelezi magát az alkotással. Fejtegetését azzal zárja, hogy a formák és áramlatok állandó fejlődésben vannak s az új szlovák líra körét sem tartja lezártnak. Ján Poničan az írói munka természetéről, az író és olvasó örök viszonyáról elmélkedik. Azt mondják, — írja, — mindig az olvasónak van igazsága, de melyik olvasónak, a mai nagy jövőbeni olvasónak s a közönség melyik táborának. Ezért a kritika részéről elvetendőnek tartja a közhelyet, melyet bizonytalannak és üres jelszónak mond, különösen nátnak ahol még mindig igen keveset olvasnak. M. A. Belajova a szerb festőművészet két évszázados fejlődéséről fr gondosan összellított tanulmányt, melyben a XVIII. század, Christofor szerzetesétől és Markovíc Joachimtól kezdve a legújabb időkig bemutatja a szerb festészet fejlődését. Hosszasan idézik Nicola Neđović XVIII. századi szerb festőművésznét, akit már áthatott a felvilágosodás áramlata s mint költő is jeleskedett. Említi, hogy a szerb művész 1739-ben Pozsonyban tanult. A század kifejező szerb festőegyenisége Bačev már iskolát is alapított, Teodor Dimitriević Kračun és Dimitrie Popović tanítványai voltak. A XIX. század küszöbén a szerb művészetet is áthatja a klasszicizmus szele, majd rövid átmenettel a portréfestők korszaka kezdődik, akik közül Pavle Đurkovićot, Stojčićot, Szava és Zsifko Peprovićot említi. Konstantin Danilót tartja a XIX. századi szerb festőművészet egyik legnagyobb művésznének s az ő nemzedékéhez sorolja Jovan Popovićot, aki hosszú ideig élt Bécsben és Budapesten. A romantizmus 1850 körül tör be a szerb személyiség kultusza, a történelem és népdalok tárgyainak megöröztítése. Ebből a nemzedékből Avramović, Šimić és Klajić neveit emeli ki. Az átmenetet képező festőiskolát Jaksić a történelmi és portréfestő s a kevésbé eredeti Alexandrovíc jelentik. A század második felében Stefan Todorović, aki Bécsben és Münchenben tanult, már művésztelpelet, illetőleg festőművészeti iskolát alapít Belgrádban. Az ő nevéhez fűződik az a szerb néprajzi kiállítás is, melyet 1868-ban rendeztek Moszkvában és Pétervárott. A század utolsó negyede a realizmus jegyében zajlik, az első realista Todorović, tanítványa Milos Tenković volt. A szerb festészetű realizmus főképviseelője Krstić, Uroš Predić ma élő legidősebb szerb festőművésznének számít. Paja Jovanović szívesen foglalkozik albániai és montenegrói tájakkal s nagyobb kompozíciókat készít a szerb történelemből. Marka Mudata színein Dalmácia levegője érzik. Rista Vukanović és Stefan Aleksić a szerb impresszionizmus előhírnökei. Ugyanebben a számban Andrej Mráz hosszabb cikket ír az ötvenéves Tido J. Gašpar irodalmi jelentőségéről. Amikor 1920-ban Turócsztrmatonban Gašpar első novelláskötetes megjelent, — írja — senki sem érezte, hogy ez a könyv a szlovák műpróza kialakulásában új korszakot jelent. Ma már világos — Mráz szerint —, hogy Tido J. Gašpar novellái életteljes talajban gyökereznek. Jellemző, hogy a meseszöveg erősége az írónak, tárgyai szinte szürkéknek mondhatók cselekmény szempontjából, mert nála a gondolati vonatkozás a fontos. Tartózkodó elbeszélő, aki ér-

zelmével is erős mérséklettel bánik, mint egy egyetlen híron mondja el azokat. Tény, — fejezi be méltatását —, hogy Gašpar lényegesen gazdagította a szlovák műprózát, amelyben helyet adott az ünnepi pátoznak úgy mint a népi nyelvek, a szónoki fordulatnak, sőt kis mértékben a bibliai elemnek is.

Márciusban Milán Pišut válaszol Emil B. Lukáč és Ján Poničan februári fejtegetéseire, melyek — mint cikkéből kiderül — az ő korábbi megállapításait tették királat tárgyává. Hangsúlyozza, hogy ő is szükségesnek tartja a művészi nyugalmat s azzal, hogy a háború utáni szlovák írást torzserűnek és befeszettnek monddta, még nem ítélte el azt; hiszen Jankó Král (a szlovák líra első pesszimiztája, dalokat, balladákat, elégiákat írt, Szerk.) is csak torzot hagyott hátra. Megjegyzi még, hogy a kritikának kötelessége a tények befolyásmentes megállapítása, mert csak így töltheti be hivatását.

Az áprilisi szám vezető helyén mintegy folytatásul a korábbi művészeti vitának Baudelairenek a költészetéről írt elmékedését találjuk, melyben a költői műfajok mindenkifeletti öncélúságát hangortatja. Rudolf Mrlin a mai francia irodalomról közöl jsmert megállapításokat. Itt olvassuk Smrek második, Beethoven-szimfóniákra írt versét. Az elsőt még márciusban közli a IX. Szimfónia záró tételéről, most az V. szimfónia negyedik tételét verseli meg mélyen átértett költőiséggel. Egyik különösen megkapó szakasza hevenyszelt fordításban így hangzik:

*Nincs győzelem, mert ime Krisztus
Sem tudott erőt venni a Sátánon
Beethoven
Te Imperátor
Sem győzhetsz immár
a vérző végzetes világon.*

A júniusi szám nagyrészt a horvát szobrászművészetnek, általában a mai horvát művészetnek szenteli az Elán. Számos illusztrációt közöl horvát művészeti alkotásokról, Ivo Šrepl zágrábi esztéta Mestrovicéről és a modern horvát művészetéről közöl hosszabb tanulmányt.

Ebben a számban azonban találkozunk az apróbb bejelentések között egy olyan jegyzettel is, melyet kötelességünk részletesen bemutatni olvasóinknak. Emlékeztet, hogy ez év májusában az Elán kiadta Na brehu čiernych vód (Fekete vizek partján) címmel magyar versantológiát, melyet Beniak, Krémery, Lukáč, Ray, Poničan, Žarnov és mások fordítottak. A kiadványt, — mely az Elán érdeme —, magyar részről természetesen szívesen fogadtuk, hiszen a tömegesen megjelenő szerb, horvát, román stb. fordítások között az Ady-versek (V mladých srdcích — Ifjú szívekben) második kiadásán kívül, ez volt a közelmúlt egyetlen magyar fordítása. Távolról sem gondoltuk azonban, hogy e szerény kiadvány miatt Emil B. Lukáčot és Smreket olyan támadásokban részesítik, melyeknek semmi közük a művészethez, hanem a politikai gyűlöletnek sajátos és türelmetlen megnyilatkozását jelentik. Természetesen ismét a Gárdista — nem is lehetne más — veszi tollára a pellengérezésre alkalmasnak vélt „kultúrbotrányt” s dörgedelmes hangon fejükre olvassa, hogy a költők tulajdonképpen „a magyarság szolgálatában állanak”, most pedig megtetéz kirohantását a lap azzal, hogy Smrekkel és Lukácsal kapcsolatban „kalmárkodó kö-

rőkről” regél. Ami pedig a legjellemzőbb a Gárdista névtelenjének pártatlan bírálataiban a nemes műltész megállapítja, hogy a könyv címlapján, tehát a borítófedelen lévő stílizált rajz, melyen egy pegazus látható, tulajdonképpen Nagymagyarország konturjait rejti. Csak meg kell egy kicsit forgatni a könyvet s máris az 1918 előtti térképet látjuk magunk előtt az adriai kijáráttal — élcelődik a Gárdista. Már most Ján Smrek külön is közli a kifogásolt borítólap rajzát, amiből bárki jótét lélek megállapíthatja, hogy a fejére állított pegazus sem mutatja a régi Magyarország körvonalaát. Mindez — uraim — igen szomorú. Nem azért, mert egy lírai antológiát politikai savakkal „közömbösítenek”, hanem, mert a fékevesztett gyűlölet ma már eljutott a Pfänder által megállapított mélypontra, ahol e betegségben szenvedők szeme előtt lebegnek egyes képzeletfogalmak és gyűlölködő látomásalkat újból és újból e fogalmakra vezeték vissza. Meglett emberek gyermekjátékokat ajánlanak, csak hogy izzó ellenszenvük állandó forrponon tartott lávazuhatagával elárassszák a szellemi kapcsolatok parányi zsengéit is. A magunk véleménye — akik politikamentesen a közép- és délkelet-európai népek szellemi kapcsolatainak ápolására mindenkor gondot fordítottunk, — csupán annyit: eféle kisedjítések meg a Gárdista közismeretlen magas szellemi színvonalának és célállal szerkesztési technikájának öregbítésére sem alkalmasak. És zárjuk sorainkat Ján Smrek érdekes megállapításával: „a magam fejének védelmére — írja — nincs szükségem hosszú cikkezésre, én lírával felelek, mely akkor is megmarad, ha a névtelenek cikkei felett már régen fű nő”.

Kemény Gábor

FORRÁS IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT 1943. évi júniusi számában:

Makkai Sándor: Vidéki értelmiség és magyar szellemi egység címmel a Magyar Kulturális Egyesületek Szövetségének (a KESZ) munkaprogramját jsmerteti. Tudjuk, hogy a KESZ 1932 szeptember hó 4-én alakult Nyiregyházán. „Előzményei azonban 1927-re nyúlnak vissza Szeged, Debrecen és Békéscsaba képviselőinek nyiregyházi tanácskozásáig, — melyben elhatározták, hogy összehívják az alföldi városok vezetőit közös megbeszélésre: — miképpen lehetne a vidéki kulturális élet megszervezni és felemelni a porból?” 1928 októberében 25 város kiküldötte jött össze Debrecenben, megalkotván a Városok Kulturális Szövetségét. A KESZ az itt lefektetett alapra épült, — illetve a Városok Kulturális Szövetségének megszűnté után „annak vidéki kulturális feladat-körét is átvette”. Makkai éles szeme látja, hogy a Felvidék és Erdély után a kolozsvári kongresszuson bekapcsolódott Délvidék magyarsága még mindig nem jutott egy nevezőre; de megállapítja, hogy „a Szövetség valóban elérkezett igazi feladatának az egész nemzetre áldásosan kiható munkabavételéhez. „A KESZ keletkezése, célkitűzése, életű gondolata, egész munkájának lényege ezzel a szóval forrott össze: *vidék*.” Régi és igen sokban jogosult panasz az, hogy a magyar szellemi élet egyetlen központba, a fővárosba szivódik fel s a vidéket kiszáradásra, elhagyásra hagyja. Ennél is súlyosabb azonban az a tapasztalat, hogy a fővárosi kultúra elszakad a vidékben rejlő ősi gyökerektől s idegen fertőzésekkel terhesen

nem találja meg többé visszavezető útját a magyar nép felé.

A KESZ egészen tudatosan helyezte munkájának súlypontját a vidéki magyar intelligencia megszervezésére és önművelésének fellendítésére. „De legbensőbb lényegében — írja Makkai — meggyőződésem szerint, még mindig a nagy döntés előtt állunk.” (287. old.) „Népünk testi és lelki, anyagi és szellemi életének sok-sok gyötrő fölta ellenére van sajátos és értékes népi kulturkincsünk; vidéki intelligenciánk küzdelmes életének gondjai és elernyedése ellenére van művelt s önnelöl szellemi rétegünk; állami és nemzeti életünk válságos létharcának útközjé között is van sajátos magyar egzisztenciánk követeléseit ismerő és érvényesíteni akaró felelős vezetőségünk, — de nincs meg a három tényező között az életteljes egység, az életcélnban való tökéletes megegyezés, az alapértékekre azonos állásfoglalás, a magyar élettartalomnak és életrendnek az a hiánytalanul, természetesen érvényesülő egyetlensége, ami a saját létharcára felszerelt és kész, művelt nemzetet magát adná és jelentené.” (288. old.)

„Az idő kérdez: Ki vagy? — s ha erre a kérdésre nem tudunk kétségkívül, egységes feleletet adni, létjogunkat adtuk fel s halálos ítéletünket hagytuk jóvá.” Itt a KESZ munkaköre.

„Ami a KESZ eddig volt és lehetett, az csupán kísérletnek nevezhető ennek a nagy szövetségnek útján. Most már eljött az ideje, a kegyelmi ideje annak, — fejezi be cikkét Makkai Sándor, — hogy a magyar nemzeti műveltség minden tényezője, a legnagyobbodott magyar föld minden kulturális csomópontja, egyesülete, köre tömörüljön ebbe a szövetségbe, amely az alkotó tagok különböző adottságaival és lehetőségeivel, de teljesen azonos céllal veszi fel a küzdelmet a magyar szellemi egység megvalósulásáért, hogy az idők viharai elé egyetlen, győzelmesen megálló magyar nemzet feszíthesse felémetlen mellét.” (289. old.)

Komoly szavak, reméljük, hogy megértik azok, — akikhez intézték őket.

Polácsi János

Az ERDÉLYI SZEMLE 1943. évi júniusi számában Máté-Török Gyula ny. testőrzédes reflexióit olvastuk Ungváry Sándornak, az Erdély Magyar Közművelődési Egyesület szakosztályi titkárnak: *A szent-istván gondolat két arca* címmel a Régeni Hírlapban megjelent, Szászrégenben tartott előadásával kapcsolatosan. — Ungváry Sándor előadásában megállapítja, hogy Szent István az idegen segítségtől mindig igyekezett szabadulni. „A magyar birodalom népeinek életét úgy képzelte el, hogy ha azok szabadon is élhetnek sajátos faji szokásaik szerint, ez csak magyar vezetés alatt történhetik, a magyar nyelv, a magyar kultúra s az organikus magyar történelmi célok egységében.”

Máté-Török Gyula abból a tényből, hogy „Magyarországon soha sem volt nemzeti-életi üldözés, vagy elnyomás” — megállapítja: „Ha lett volna, úgy ma nemzetiségünk nem léteznék. Már pedig léteznek, sőt virulnak, nem kevésbé, sőt sok esetben jobban az állambirtokos magyarságnál! Vannak nemzetiségeink, melyek 200 éve, sőt 700—800 esztendeje élnek, sokasodnak, gazdagodnak a magyar állam öleli karjai között. Mi több, többszázszor magyar vérünk olvadt be idegenvérű és

idegenajkú népi csoportjainkba nemzetileg és vallásilag. Ez nevezhető elnyomásnak? A leghatározottabban megállapíthatjuk, hogy ez a világ egyetlen más államában se fordult s fordulhatott volna elő. A magyar államvezetés az idegen népekkel szemben felülmúlhatatlanul a legszabad-elvűbb, lemegeértőbb, a legtűrelmesebb, tehát a legemberségesebb!”

Máté-Török Gyula sorait Zrínyi szavaival végzi: „Ne bántsá a magyart!” Mi úgy érezzük, hogy ez ma nem elég! Segítsd a magyart! — ez legyen a jelszó, hogy több magyar bele ne olvadjon a körülöttünk élő népeknek hazánkat nyaldosó tengerébe.

Polácsi János

PÁSZTORTÓZ 1943. évi június 15-ismában *Vita Zsigmond: Az erdélyi szellemiség ontudatra ébredése a reformkorszak kezdetén* című dolgozata az 1800 — és 1840 közötti erdélyi magyarság szellem-történetének irodalmi vonatkozásait vizsgálja. Aranka György és Döbrentei Gábor nevének említése után hamarosan a 30-as évek szabadságmozgalmait után föllendülő magyar nemzeti szellem ébredését és annak Erdélyre gyakorolt hatását látjuk. — Csak három évvel előbb, 1827-ben indult meg Kisszántói Pethe Ferenc „Hazai Híradó”-ja egy Toldalékkal. Ez volt Erdély és Kolozsvár legjelentősebb lapja. A Hazai Híradó, az Erdélyi Híradó, a Nemzeti Társalkodó (1829-ben indult) első száma, nek tanulmányozása után Vita Zsigmond megállapítja, hogy Erdély magárahagyottan, irodalmi, tudományos és művelődési téren Magyarország mögé került, holott régebben: „Magyarországnál a tudományos kiművelődésben fejlebb állott”, — ahogy azt az Erdélyi Híradó 1829. évi I. 6. számában olvashatjuk. Ebből az elmaradottságból akarják kiemelni az erdélyi szellemi életet Bölöni Farkas Sándor, — kinek megható sorait közli a Pásztortűz e száma, (282—285. oldal), — Kelemen János tógátus diák, 1829-ben megjelent Áglája c. zsebkönyvével, Aranyosrákosi Székely Sándor, Szilágyi József, Gáspár János, Szentiványi Mihály, Kővári László. Egymásután jelennek meg a *Nemzeti Társalkodó*, a *Figyelmező*, a *Vasárnapi Ujság*, az Erdélyi Múzeum, a *Remény*. — Magyarország azonban magamögött hagyja a kisebb hatóságú erdélyi szellemet, bőv-körébe vonja Erdély legenyesebb íróit, Brassai Jósika Miklós, Kemény Zsigmond, Farkas Sándor, Szentiványi Mihály, stb. „már egészen pestiek lettek” (266. oldal). Erdély szellemi életét az unió gondolata foglalta le. Ez adott neki új színt és erőt, — mert érezte, hogy magárahagyottan elsorvad dicső mulljának merengő bűmlésében. Egy tér maradt előtte nyitva, hol a magyarországi írókkal szemben mindig győzhetett az erdélyi történelemmel való foglalkozás. „Az 1830-as és 40-es években egymást érik az erdélyi történelmi kiadványok. Szilágyi Ferenc *Klió* címen történelmi zsebkönyvet, gróf Kemény József és Nagyajtai Kovács István: — *Erdélyország történelmi téra* címen fontos történelmi forrágyűjteményt ad ki.” *Vita Zsigmond* átfogó tanulmánya leszögezi: „történelmi tudás Erdélyben hozzátartozik a műveltséghez, tudományok művelése itt valósággal nemzeti ügygé válik, mert a műveltség erősíti meg a nyelvet és a nemzetet. Ezt a gondolatot alakítják ki a reformkorszak erdélyi írói.” (270.)

Polácsi János

NOUVELLE REVUE DE HONGRIE, — 1943. június.

Balogh József a Kis népek sorsa e tanulmányában a Times-nak egy erről a tárgyról szóló cikkével foglalkozik, mely mindenfelé, magában a szövetségesek táborában s a semleges sajtóban is, nagy feltűnést keltett, mivel a Times meglehetősen közel áll az angol Külügyi Hivatalhoz, másrészt a cikk szerzője, Edward Hallett Carr, hivatásos külügyi tisztviselő s így föltehető, hogy a cikk az angol hivatalos véleményt képviseli.

A cikk négy kérdéssel foglalkozik: a jövő Európájának biztonságával, a kis népek önrendelkezési jogával, a kis népek semlegeségével és az európai egyensúlyllyal.

A cikk elsősorban bírálata. Írója szerint Európa jövő biztonságának föllétele, hogy a mult háború szellemi hagyatékát elörlöljék: vagyis korlátozzák a kis népek önrendelkezési jogát, semlegeségét, téire kell tenni továbbá az európai egyensúly meghaladott elvét, egyszóval a Népszövetség egész wilsoni örökségét.

Európa jövőjét teljesen új alapokra kell helyezni. E ponton M. Carr véleménye teljesen egyezik azokkal az elvekkel, melyeket Magyarország Trianon óta hangoztat. A magyar politika már régen látta ezeket az okokat, melyek az európai kaoszhoz és a Népszövetség bukásához vezetnek. Ezek az elvek tragikus igazolást nyertek az utóbbi évek eseményeiben s most azon az oldalon is elismerik helyességüket, ahol szerencsétlenségünket kovácsolták.

Hangoztatja M. Carr a Németországgal való megegyezés szükségességét, a mérsékléletet: a fegyveres győzelem és a pacifikálás szétválasztását.

Hibáztatja, hogy a népek önrendelkezési jogának túlzott felfogásával a békeszerződések szétzúzták meglévő politikai egységeket, és kis egységek tömegét létesítették akkor, amikor a hadi és gazdasági tényezők nagy egységek létesítését s az államoknak bizonyos számú jelentős egységekbe való csoportosítását követelték meg. — Lehet-e jobban kárhözvinni a trianoni szerződés? — veti fel a kérdés szerzőnk.

A kis népek korlátlan függetlenségét tehát bizonyos egymásközötti függésnek kell helyettesíteni M. Carr szerint.

E ponton túl M. Carr okoskodása homályossá válik. Körülbelül azt lehet kívenni belőle, hogy mivel a kis népek magukra hagyva képtelenek megőrizni függetlenségüket, viszont a kis népeknek egy Németország elleni összefogása szükség-szerűen német—oros szövetségre vezetne, az egyensúly elvét a hatalmak összefogásának, Nagy-Británia és Oroszország kapcsolatának kell helyettesítenie. Itt idézi Wallace-nak, az Egyesült Államok helyettes elnökének szavait: „egy angol—oros szövetség elkerülhetővé teszi az új háborút.”

Ez a felfogás természetesen bizalmatlanságot keltett a kis népek körében, akik úgy magyarázták M. Carr elméletét, hogy Anglia Oroszország befolyása alá akarja juttatni őket. Ezt a bizalmatlanságot a Times egy újabb cikkel igyekezett eloszlatni, mely a nemzeti hagyományok, nyelv, intézmények megőrzésének szükségét hangoztatja a katonai és gazdasági összefogás szükségé mellett s Oroszországot igyekszik ártalmatlan színben feltüntetni.

Az angol államférfi úgy látszik elfelejtette, — jegyzi meg Balogh József, hogy a Duna völgyében van egy nagymúltú állam, mely ezer éven át fáradozott azon, s nem siker nélkül, hogy a kis népeket egy nagy egységbe fogja össze. Teljesen figyelmen kívül hagyja, valószínűleg nem nem is ismeri, a magyar Szent Korona népeinek és országának dicső múltját, azt a szervezetet, mely mindig tiszteletben tartotta a nemzeti nyelvet és jogokat, de amellet katonai és gazdasági egységet is alkotott. Itt a szerző hivatkozik még Kossuth és Eötvös konföderációs terveire s nagyon helyesen jegyzi meg, hogy a kiegyezés is egy dunai konföderáció volt. Az angol tervezet, mely teljesen elfeledkezik a történelmi elvről, gépies és így gyöngye és kiátástan, másrészt M. Carr terve, alapjában véve visszatérés a régi egyensúlypolitikához, azzal a különbséggel, hogy az új Európa nem Franciaország és Németország szárazföldi rivalitásán alapulna, hanem két, Európán kívüli hatalom: az orosz és angolszász egyensúlyán.

Es éppen ez az egyensúly-játék adja meg a kis népek számára a függetlenség biztosítékának ígérését. Aktív tényezőként fognak továbbra is résztvenni a nagyhatalmak egyensúly-játékában, az emberiség értelmi és erkölcsi harcában megtartják tevékenységüket és a multhoz mért fontosságukat, s megőrzik politikai befolyásukat is, amennyiben ez belsőleg indokolt lesz. A népek életében csak a formák változnak, az alap soha: non numerantur, sed ponderantur. Így a kis népek is bátorsággal nézhetnek Európa jövő arcába: a történelmi erők tartósabbak mint az elméletnek. — Igaz, hogy még fennmarad a veszély, melyet M. Carr cikke felidézett: a kelet-európai orosz érdekszféra terve. A veszély azonban nem új, csak növekedett a bolsevizmussal, főltéve, ha az orosz erők nem semmisülnek meg a világegyezésben.

Tóth Béla

SÜDOSTFORSCHUNGEN. — 1942. okt. München.

Tanulmányai: Fr. Valjavec (*Südosteuropa und Balkan*) tisztázza a Balkán és Délkelet-Európa fogalmát. Délkelet-Európa a Kárpát-medencét keleti és nyugati határterületeit s a Balkánt foglalja magában. A Balkán nem földrajzi, hanem történelmi egység. A római, bizánci és török uralom által kialakított egysége azonban felbomlóban van az újonnan keletkezett nacionalizmusok ahisztorikus magatartása s a nyugati kultúra egyformásító hatása következtében. A Kárpát-medence és a Balkán történetében, kultúrmorfológiájában erős egyezések vannak, de a kétféle irányított kutatómunka nem esik egybe. Tártyában és módszerben különböznek. Viszont a rész és egész viszonyában vannak, mint a két terület is. Nincs független Balkán- vagy Délkelet-Európa-kutatás. A kétféle feltételezi és kiegészíti egymást.

A *Angyal* (Karl Hugo von Meltzl *ein Vorläufer der neueren Religionsgeschichte und Kulturphilosophie*) szélesen megalapozott tanulmányban rajzolja meg az egykori kolozsvári professzor, a zseniális dél-

kelet-európai német gondolkodó és kutató" szellemi képét. Behatóan vizsgálja univerzális működéséből filozófiai műveit (Aphorismen im Geiste Schopenhauers, Dante Infernójához írt kommentárjai alapján), vallástörténeti kutatásait, irodalmi munkásságát (Petőfi-tanulmányait, Petőfi filozófiai mélységének felfedezését, Philosophie des Romans c. munkáját, többnyelvű folyóiratát, a Hankiss szerkesztette Helicon előfutárát, az Acta Comparationis Litterarum Universarum-ot). Meltzl az erdélyi spiritualismus képviselőinek egyike, a mai kulturfilozófia, barokk-kutatás, néprajzi kutatás előfutára. Angyal megkeresi a szájakat, amelyek töle Klagesig, Evoláig, Spenglerig, Frobeniusig vezetnek. Kimutatja, hogy „nemcsak a német, hanem a magyar szellemi életben is értékes kezdeményezéseket végzett”, hogy számtalan gondolata él ma is, neve említése nélkül. Végül közvetlen tanítványai munkásságát ismerteti.

H. Klima (*Das Verhalten der Wiener Regierung unter Maria Theresia gegen die siebenbürgischen Wiedertäufer und Herrenhuter*): a herrnhuti pietisták és a Bethlen Gábor által kézműves hasznosságuk miatt betelepített anabaptisták ellen Erdélyben belülről kezdődött a türelmetlenség. Mária Terézia Erdélyi katolizáló irányától kezdve az államhatalom is ellenük fordult. A császár-királyi udvar tanácsosai azonban ellentételesen vélekedtek. Az egyik vélemény szerint ki kell űzni az országból az összes nem katolikusokat, ha törvény nem védi őket, a másik szerint éppen a katolicizmus érdekében kell tűrni őket, hogy ily módon a protestánsok szétszakadozzanak és elgyengüljenek.

Egyéb tanulmányok: G. Glaubert: *Kulturlandschaftliche Veränderungen im Gebirgslande zwischen Drau und Save bis zum Beginn der deutschen Südosiedlung*, — G. Eis: *Zur Geschichte des Volksbewusstseins in Böhmen*, — H. Petri: *Die ersten Einwanderungen deutscher Bauern aus Bessarabien und Südrussland in die Dobraudscha*, — V. Gréca: *Abriss der rumänischen Byzantinistik*, — St. Hafner: *Die Laibacher Philharmonische Gesellschaft*.

Kisebb közlemények: G. Franz (*Erzherzog Franz Ferdinand und die Madjaren*) Ferenc Ferdinándnak Ferenc Józsefhez írt levelét s még eddig közzé nem tett három beadványát közli. A körülményeit a következőkben körvonalazza a közlő. A nemzetiségi viszonyok miatt Ausztriában megbénult a parlament működése. Magyarországon a nemzetiségeket csaknem teljesen kirekesztő választási rendszer az egységes magyar nemzeti állam látszatát keltette. Így a Monarchia súlypontja Bécsről Budapestre toldott át. Ez veszedelmet jelentett a Monarchiára, mert a mér-

sékelt pártok a kiegyezés szélesítésére, az ellenzék függetlenségére, a Kossuth-párt köztársaságra törekedett. A Birodalom védelmére fordult a trónörökös az uralkodóházhoz.

Az 1. beadvány (1909. aug. 24) panaszt emel a magyar napilapok ellen, főként a miatt, hogy rokonszenzettel fogadták a perzsa, török, spanyol uralkodók elűzését. E tüntető hang ellen semmi intézkedés nem történt, mert a sajtószabadság útját állja. Am ha egy német, szlovák, román vagy horvát nemzetiségű szerkesztő állást foglal a dinasztia vagy a Monarchia becsmérlése ellen, vagy nem ért egyet az uralkodó klakk intézményeivel, elkobozzák lapját vagy megvonják tőle a postai szállítást. Kéri a trónörökös az uralkodót, hogy hasonló eljárást parancsoljon a magyar miniszterelnököknek a magyar sajtóval szemben.

A 2. beadvány (1912. dec. 28) a választójogi javaslat ellen foglal állást. A végzettség cenzusa a magyar sovminiszta fél-intelligenciát fogja erősíteni, az adócenzusa a 48-as érzelmű nagyparasztságot, a munka cenzusa az ipari munkásságnak kedvez és a szociáldemokráciának nemzeti színt ad. A jórészt nemzetiségi kispaszterek és mezőgazdasági munkások választójogát gúzsba köti a javaslat. Eredménye lesz: részint a köztársasági mozgalom erősödése, részint nemzetiségi irredenta; nemcsak a magyarsággal, hanem a császárral szemben is.

A 3. beadvány (1912. okt. 28) a horvát krízis alkalmából készült. A közlő magyarázata szerint a magyar magatartás kiváltotta a nemzetiségi irredentát. A trónörökös a nemzetiségekkel szövetség és egy magyarországi általános választójog által akarta leszerelni. Ebben számított a horvátokra, ezért kel partjukra. — A beadványban kifejti Ferenc Ferdinánd, hogy Cuvaj horvát király biztos formájában korrekt, de lényegében erőszakos működése elégedetlenségbe hajszolta a „lojális” horvátokat. Elfordultak nemcsak a magyaroktól, hanem Ausztriától is. Sőt a hadsereget is féltetni kell radikális hangulatoktól. Kéri legalább a királyi biztos személyének kicserélését. Helyébe ajánlja Rehen altábornagyot.

Egyéb kisebb közlemények: F. Valjavec: *Zur Kritik und Methodik der Südosteuropa-Forschung*, — O. Wittstock: *Mihail Kogălniceanu, der Wegbereiter des Königreichs Rumänien*, — E. Cabei: *Zur Erforschung der Siedlungen Südalbanens*, — J. Gréb: *Besiedlung und Herkunft der Donajetschwaben in der Zips*, — H. Grund: *Ein alter „Gewährs-Schein“ aus der Zeit der thesesianischen Kolonisation im Banat*, — Gh. Duzinchevici: *Ein deutscher Kolonisationsversuch in der Moldau im Jahre 1834*, — R. Fischer: *Zur*

Frühgeschichte Egerlandes, — P. Wentzcke:
Richard Huss zum Gedächtnis.

Nánay Béla

VOIX DES PEUPLES, 1943. május.

Az érdekes politikai folyóirat cikkei közül időszerűségénél fogva kettő tart hat érdeklődésünkre számot. Az R. L. jel zésű cikk a londoni emigránsokról ad bő felvilágosítást. A londoni emigrációs je lenségeket három csoportra osztja. Az elsőbe a szövetségesek által elismert kor mányok tartoznak, a második csoportot a „harcoló Franciaország” alkotja, mely et Anglia szövetségeseinek ismer el, de az Egyesült Államok csak egy harcoló mozgalmat látnak benne. A harmadik csoport az ú. n. szabad mozgalmakat foglalja magában. Ezeket nem ismerték el hivatalosan, de ugyancsak a brit kormány támogatását élvezik. Ezután rész letesen leírja a szerző az egyes kormány ok, a norvég, holland, belga, luxemburgi, csehszlovák, lengyel, jugoszláv, görög összetételű, vezető személyeiket, a brit kormányhoz való viszonyukat, tevékeny ségüket stb.

A második tanulmányt François Bondy tollából a Sikorski tábornok kormányát ismerteti, s megállapítja, hogy a lengyel kormány a legerősebb a menekült kor mányok között, a szövetségeseknek nyuj tott katonai segítség révén. Ezután Si korski egyéniségével foglalkozik. Leírja pályafutását, s egyéniségét de Gaulle-lal hasonlíttja össze, mert a tábornok, mint de Gaulle, elsősorban hivatásos katona, azonkívül mint de Gaulle: ő is állandó meglepetések forrása a Foreign Office számára. Politikai beállítása demokra tikus. Churchillnek személyes barátja. Poli tikája némáleg eltért Raczkiewicz elnö kétől, aki a Szovjettel szemben az 1939-es status quo alapján áll, míg Sikorski igye kezett barátságos viszonyt fenntartani a Szovjet Unióval.

T. B.

UNGARN, 1943. július, Bpest-Leipzig.

A júliusi szám bevezető cikkében Cs. Szabó László a német műveltség felfede zéséről és saját művelődésére tett hatásá ról számol be egyéni élmények alapján s nemesen szép, élvezetes módon. A továb biak során Lakatos István Ditter von Dittersdorf Károlynak a neves német zeneszerzőnek erdélyi, közelebbről nagy váradai tartózkodásáról ír. Dittersdorfot Patachich Ádám báró, a zenekedvelő nagyváradi püspök hozta Nagyváradra Bécsből 1764-ben. A kiváló zenész 5 évet töltött a püspök szolgálatában mint kar mester, közben zeneszerzéssel is foglal kozott, állítólag egy operát is írt Nagy váradon de ezt nem találták meg. 18. sz. folyamán a kolozsvári színház is több operáját játszotta. A nagyváradi évek el

határozó befolyással voltak Dittersdorf sokoldalú zenei tevékenységére — jegyzi meg a szerző, — ezt maga Dittersdorf is elismeri önéletrajzában.

A LÉVAI SZLOVÁK NYELVŰ TANI TÓI TANFOLYAM ZÁRÓÜNNEPÉLYE.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a szlováknyelvű népiskolák tanerői szá mára négyhetes továbbképző tanfolya mot rendezett Léván. A tanfolyam záró ünnepején Wagner Ferenc dr. tanfo lyamvezető beszámolójában ismertette a 70 tanfolyamhallgató területi hovatar tozását. Ez az első nemzetiségi tanfo lyam, amelyen hazánk minden szlovák nyelvterületéről résztvett a tanítóság. A miniszter képviselőjében dr. Fleischmann Gyula tanügyi főtanácsos mondotta a záróbeszédet, amelyen ismertette a ma gyar kormány nemzetiségpolitikáját s rá mutatott a megértő együttműködés szük ségességére.

DEUTSCHTUM IM AUSLAND Stuttgart, 1943. március—április.

A nemzetek közt az anyagi és szellemi kisugárzások és átvételek oly sokrétű ha tása működik, hogy számos szempontból a nemzeti élet a nemzetközi élet egy töre dőke. A nemzeti büszkeség pedig szereti kiszakítani a kölcsönhatások bonyolultsá gából saját nemzetét s egyoldalúan vizs gálni egy másikra tett hatását. Ilyen sze parálással vizsgálja O. Lohr: Was ver danken die Vereinigten Staaten Deutsch land? Módszere következtében elkerülhe tetlen, hogy a követel rovat mellett meg ne mutakozzék a tartozik rovata is, még ha különben meglepően bizonyítják a ki tűzött célt a megrendezett számok és ada tok. Ha német iparosok telepednek be az Egyesült Államokba, otthoni alapos ki képzésüket nem egyszer kiegészítették előbb Angliában és Franciaországban. Ha a tipikus amerikai merészséget a korlát lan lehetőségekhez alkalmazkodott német vállalkozó kedvnek tartja a szerző, az is szembe ötlök, hogy e vállalkozó kedv Ame rikának köszönheti kifejlődését, mert a német kisvárosi viszonyok nem voltak alkalmasak rá. Ha 300 év alatt 6 millió német földművelő, munkás, technikus, mérnök, orvos, művész költözött ki, nem azért tette, hogy adományozzon az Egye sült Államoknak, hanem hogy ott boldo guljon. S valóban elérték vágyott életle hetőségeiket: a megbecsülést, magas fize téseket és életszínvonalat. Megbecsülést szereztek a Goethék, Bunsenek, Liebigek, Rankék Németországnak is, mert ez a Németország tudást, jólétet, szépet, embe riességet, szabad kutató szellemet, építést sugárzott a világra. O. Lohr azonban té tele felé tartva csupán azt hangsúlyozza, hogy az Egyesült Államok gazdasági ha talmát páratlanul nagy mértékben a né

met bevándorlóknak köszönheti, mert megtermékenyítették gazdasági, szociális és szellemi életét. S hálálanságot vet az U. S. A. szemére.

Három rövid cikk Japánnal foglalkozik, Fr. J. Brecht (Deutschum in Japan) fel sorolja, hogy a német kereskedelem, ipar, technika, tudomány, művészet, militáriz mus utat találtak Japánba. Ennek elle nére kevés német él ott. Jelenleg csak 1350. — O. Kurz (Deutsch im japanischen Unterrichtswesen) rámutat, hogy Japán közoktatását a konfuciusi nevelésidéál el halványodása után angol és amerikai, ki sebb mértékben francia és német minták után szervezte. A német nyelvet azonban tanítják számos iskolában, az egyeteme ken, közép-, kereskedelmi, technikai, ka tonai és nemesi iskolában. — G. Hulbe (Das Schulproblem der Japaner in den Vereinigten Staaten) az átlag amerikai— japán ellentétet emeli ki. A bevándorló japánok könnyen megtanulják az angol nyelvet és alkalmazkodnak az amerikai életformákhoz. Amerikai iskolákban ta nulnak minden fokon, de időnként kizár ták őket egyik-másikból. Vannak japán iskolák is; főleg a bevándoroltak második nemzedéke látogatja ezeket. Megtanulják ott a japán nyelvet, megismerik a japán kultúrát. A japánok helyzete tragikus. Ha amerikai iskolát végeztek is, idegeneknek tekintik őket. Ha Japánba térnek vissza, ők érzik idegeneknek magukat. — Fr. Antonius (Dokumente zur Geschichte des deutschen Ostraums) Délkelet-Európa tör ténetét német történelemnek fogja fel, s ennek vázlatát körvonalazza. Ideveszi a a magyar—török háborúkat, Lengyelor szág és Oroszország történetének egy ré szét, Bosznia okkupációját, a balkán há borúkat, a szerajevói merényletet, a breszt litovszki békét.

Nánay Béla

A PROTESTÁNS SZEMLE

1943 évi júliusi számában Aldobolyi Nagy Miklós: Szamosmenti reformátusok címen néprajzi cikket írt. A cikk a Kis-Szamos vízgyűjtő területének 103 községéről szól és végső következtetéseit ezekre vonatkoz tatja: „A terület alakja kelet-nyugati irány ban elnyúlt, kiterjedése 1511,3 km² (azaz 262.509 kat. hold) lakossága 1941-ben 100.386 lélek volt.” (196. old.) Bevezeté sében megállapítja, hogy a táj lakossága valamikor magyar volt. Parasztlázadáskor, kolera, majd a különböző idegen katona ság (német, román, török) kiirtotta, elűi dözte az őslakosságot. Aldobolyi Nagy Miklós megállapítja, hogy elrománosodás ról nem beszélhetünk. Ezzel szemben még is „fenyegető veszélyekkel terhes a leve gő”. Nem a halálozási, hanem a születési statisztika adatai mutatják egy nép jövő sorsát. Ez pedig a szamosmenti reformá tusok között fokozatosan csökken. Ok a születések korlátozása. „És itt nem segít az ha a felelősséget lelkiismeretlen orvo sokra, politikai viszonyokra, gazdasági helyzetre vagy bármilyen másra hárítjuk. Mel

lébeszélés mind ez. Az ok mélyen van, ott, ahol az élő hit forrásai lankadnak, az élet igenlése kapott sebet." (201. old.)

UJ MAGYAR MUSEUM.

Kassa. II. kötet. 1943. évi II. füzeteiben dr. Bellyei László, beregszászi gimn. tanár sajtó alá rendezte *Ebredés* címmel a prágai magyar diákok életéből fölvetett jegyzeteit. A naplószerű írás 1929. X. 5-vei kezdődik. A közölt részletek éles fényt vetnek a prágai magyar egyetemi hallgatók életére. Sok őszinteség, kevés elmélyedés jellemzi e néhány oldalt.

Kennesey Kálmán: *Az ógyallai csillagvizsgáló rövid történetét írta meg. Konkoly Theg.* Miklós 1871-ben építette fel „magán észleldéjét” ógyallai kertjében, hogy ott tudományos érdeklődésének megfelelő helyet biztosítson. „Konkoly Theg Miklós nemcsak bőkezű adakozó volt, hanem tudományosan képzett kutató” is. Munkájában fő segítsége dr. Kövesligethy Radó volt aki tudományos pályafutását Ógyallán kezdte meg. (1881-ben.)

Tudjuk, hogy a bécsi döntés alapján Ógyalla „felszabadult az idegen megszállás alól s az összes cseh tisztviselők Prágába mentek”. (233) Mindegyik felszerelést (műszer, könyvtár, mechanikai műhely), amellyel a csillagdat a cseh állam ellátta 1938 októberében és novemberében a prágai iskolaügyi minisztérium rendelkezése elszállították. *De amit itt találtak, — azt itt hagyták.* (233)

A felszabadulás után azonnal megkezdődtek a tárgyalások az ógyallai csillagda sorsára vonatkozólag, amelyek azzal végződtek, hogy 1942 július 10-én egy bizottság a megévő műszereket és könyvtárat a svábhegyi, kolozsvári, debreceni egyetemi csillagdat tulajdonába adta át. Így Ógyallán, a Konkoly Theg Miklós által alapított és a magyar államnak alapítványként átadott csillagda megszűnt. Az épülethől muzeumot csináltak.

Az Uj Magyar Museum gazdag tartalma mutatja, hogy a kassai Kazinczy Társaság tudományos, irodalmi és művészeti téren korunk színvonalán áll. Szlovák melléklet a felvidéki kapcsolatokat mélyíti el.

AZ ERDÉLYI MUZEUM 1943. évi 2. sz. Kassa.

Mikó Imre alapos és kimerítő tanulmányt írt: *A magyar államnyelv kérdése a magyar országgyűlés előtt, 1790—1825.* (244—276. old.) Összefoglalása mutatja, hogy „az 1790—1825-ig terjedő kor mintegy bevezetését képezte a tulajdonképeni magyar reformkornak. — A magyar nyelv bevezetéséért folytatott országgyűlési küzdelmekből az is nyilvánvalóvá válik, hogy ezek a harcok szívesen kapcsolódnak a Széchenyitől felkarolt reformmozgalomhoz. Az újabb magyar történetírásban mindinkább utat tör az a felfogás, hogy az 1790-től 1848-ig tartó időszak a nemzet szellemi és gazdasági életének javítását célzó eszmék és törekvések szempontjából voltaképpen egy korszakot alkot, tehát a reformkorszak tágabb értelemben nem Széchenyi 1825-i fellépésével indul meg, hanem az 1790—91-i országgyűlés-

sel. . . . A szűkebb értelemben vett reformkorszak nyelvtörvényei az 1830:VIII, 1836:III, 1840:VI. és 1844:II. tc., amelyekben a magyar államnyelv kiteljesedik, mind az 1791:XVI; 1792:VII. és 1805:IV. tc.-eken épülnek fel, őket fejlesztik logikusan tovább.” (276. old.) A tanulmány fölépítése mutatja, hogy Mikó Imre az országgyűlési naplók és forrásmunkák áttanulmányozása után helyálló következtetésekre jutott. Munkája megkönnyíti azok dolgát, kik e kérdéssel aprólékos részletekig terjedően kívánnak foglalkozni.

DONAU-EUROPA. *Délkelet-európa problémáinak megvilágítására alakult folyóirat.* Főszerkesztő: Dr. Vitéz Surányi-Unger Th. Szerkesztő: Dr. Gál István.

E szemle 1942. évi júliusi számában *Haidekker Sándor: Magyar ipar a Dunamedencéber* címen értekezik. A magyar ipar jelenlegi helyzetét három elv irányítja: első az ország katonai erejének megtartása és növelése, második a polgári lakosság ellátása és harmadik mindannak előteremtése, ami a két előbbi cél elérését lehetővé teszi.

Wolsky Sándor: *A Balkán és a magyar biológia* címen ír. A magyar biológiának a Balkánon multja van. Jávorka, Szilády, Gombócz és Méhes munkái erről bőségesen tájékoztatják az érdeklődőket. Fritvaldszky Imre, Halácsy Jenő, Kítaibel Pál stb. megemlékeznek a roscoffi tengerbiológiai állomás működéséről. Szól a Klebelsberg Kuno gróf által Tihanyban létesített biológiai intézetről. Tehát, ha magyar biológusok felkeresik a Balkán félszigetet, akkor nemcsak tanulni, de tanítani is mennek.

Berczik Árpád: *Széchenyi első balkáni útját ismerteti.* Forrásai Széchenyi István és Waldstein János gróf naplói. 1830 június 24-én indulnak el Pestről. Szeptember 14-én érkeztek Konstatinápolyba. Október 2-án, a délelőtti órákban már Milosnál, a szerbek fejedelménél voltak látogatóban. A cikket egykorú adatok felhasználásával el lehetett volna mélyíteni.

SORSUNK. — *A Janus Pannonius Társaság folyóirata. III. évf. 7. szám. Pécs. Szerkeszti és kiadja dr. Várkonyi Nándor.* Acházt Imre: *Gebauer Ernő művészetét ismerteti.* Gebauer Ernő a stájer hegyek között lévő Hartbergben született 1882-ben. Magyar származású édesanyja Pécsre költözött. Arnold Nándor, Székely Bertalan, stb. irányították első lépéseit. A magyar géniusz ereje művészi meglátásaiiban erősen hatott. Képei: *Török világ. Rácok betörése, Hunor és Magyar* mutatják, hogy a magyar történelem eleven erő. *Polácsi János*

MAGVETŐ. *A délvideki református keresztények egyházi lapja. — Szabadka, jul.—aug. szám.*

A lap foglalkozik a délvideki szórványokkal s egy cikkében bejelenti, hogy a horvátországi Korenicsánban, ebben az elhagyott szórványközségben, egy év óta először ismét megszólalt a harang. Ebből a megrendítő beszámolóból közöljük az alábbi sorokat:

„Néhány hallgatag öregember, fekete ruhás öregasszony jött el. Tizenhelen voltunk összesen.

Benn a kékszínű falakon bibliai falimondások ezüstlenek. Szemközt csöppnyi katedra, a padokon kopottfedelű énekeskönyvek.

Eihallgat a harangszó. A homályos kis templomban megzendül az ének, egy év óta először.

A kis falu ott áll elnémult templomával, népe szétfutott, néhányan otmaradtak, akik szemébe néznek mindennek, ami jönni készül, őszbeborult fejfel, halálraszántan.

... A patak zúgását hallom, a kis harang síkoltó csengését, nagy, kék kőmor hegyeket látok magam előtt. Kővek mindenfelé. Kőveken török meg a patak vize, óriási sziklák öröködnék a falu felett. Gondolataim önként tömörülnek verssé a kővekről:

*Mi kővek vagyunk, magasba a lépcső,
A bástya, a hajlék, márvány és az ékkő.
Mi vagyunk a határ, világok csontváza,
Belőlünk lesz a rög, meg az Istenháza.*

*Világrontó árnak mi emelünk gátat,
Partjaink ölében az óceán vágat.
Velünk zengő vihar, tenger víznak harcát,
Belőlünk az Isten farag Krisztusarcot.*

Vecseri János.

S ideiktatunk még egy verset, harmatos naivitásában is meghatót és kedveset, de halálisan komoly intelmet az emberek számára, akik nehézség problémáikban, így a nemzetkétségek kérdésében megoldást keresnek.

IMA A GYÜLÖLKÖDŐKÉRT

*Én Jézusom, Te nem gyűlölted őket,
A gyűlölkedőket és a köpködőket.*

*Szeretted ezt a szomorú világot,
S az embert, ezt a nyomorult virágot.*

*Te tudtad, hogy mily nagy kereszt az élet
És hogy fölöttünk az Úr ítélhet.*

*Szelid szíved volt, ó, pedig hatalmas
Nagyobb volt, mint mit földi birtok adhat.*

*A megbocsájtást gyakoroltad egyre,
Mig égbe szállni fölmentél a hegyre.*

*Ma is elégszer hallod a magasban
A gyűlölet hangját, mely égbe harsan.*

*A gyilkos ember hangját, aki részeg
S a szeretet szavát feszítené meg.*

*Én Jézusom, most is csak szánd meg őket
A gyűlölőket és a köpködőket.*

*Most is bocsáss meg nekik, mert lehet,
Hogy nem tudják tán, mit cselekszenek.*

*Írta: Jaksza Rozália
elemi isk. VII. oszt. tanuló.*

Ö R H E L Y

A DEBRECENI NYÁRI EGYETEM IDEI NEMZETISÉGI ELŐADÁS-SOROZATA

A debreceni Nyári Egyetem keretében ebben az évben is megrendezték a nemzetiségi előadás-sorozatot, mely iránt az idén még nagyobb érdeklődés mutatkozott a hallgatók körében, mint tavaly. Az előadás-sorozat szervezője és vezetője az idén is dr. *Flachbarth* Ernő egyetemi ny. r. tanár, az Egyet. Kisebbségügyi Intézet igazgatója, a nemzetkisebbségi jog kiváló szakértője volt, aki az idén két tárgykörbe osztotta az előadás-sorozatot. Az első tárgykör nagy államférfiaink nemzetiségi politikáját és felfogását ismertette, a másik pedig a hungarizmus gondolatát világította meg az egyes hazai nemzetiségek körében. — A nemzetiségi előadás-sorozat augusztus 1-től augusztus 8-ig tartott s jelentőségét mutatja, hogy a Nyári Egyetem meggyitása alkalmával *Pataky* Tibor miniszterelnökségi államtitkár beszélt a nemzetiségi kérdéstről és az előadás-sorozatról s az előadás-sorozat befejezésekor az államtitkár nagyszabású előadást tartott nemzetiségi politikánk alapelveiről Széchenyitől napjainkig.

A *Láthatár* nem számol be részletesen a nagyjelentőségű előadás-sorozatról, mert reményünk van arra, hogy hamarosan — mint az elmúlt évben is — az előadás-sorozat teljes anyagát adhatjuk olvasóink kezébe. Így csak nagy vonásokban közöljük az előadás-sorozat programját. Augusztus másodikán dr. *Flachbarth* Ernő egyetemi ny. r. tanár, az előadás-sorozat vezetője ismertette az előadás-sorozat célkitűzéseit, majd dr. *Hercsúr* Miklós, a Teleki Pál Tudományos Intézet tagja a ruténokról tartott előadást. Augusztus harmadikán délelőtt dr. *Bozóky* Ferenc egyetemi ny. r. tanár Széchenyi István nemzetiségi politikájáról beszélt, délután pedig dr. *Podhradsky* György, a Szlovén Könyvtár főszervezője „A szlovákok és a hungarizmus” címen tartott előadást. Augusztus negyedikén délelőtt dr. *Asztalos* Miklós muzeumi könyvtárnok Wesselényi Miklós és Kossuth Lajos nemzetiségi politikáját ismertette, délután pedig *Biró* Sándor kozsvári ref. teológiai m. tanár „A hungarizmus a románok körében” címen tartott előadást. Ötödikén délelőtt dr. *Lux* Gyula tanügyi főtan. „A hazafiasság gondolata a magyarországi németek körében” címen tartott előadást, délután dr. *Hadrovics* László egyetemi m. tanár, a Teleki Pál Tudományos Intézet tagja a hazai szerbségről beszélt. Hatodikán délelőtt dr. *Oszwald* György miniszterelnökségi min. osztályfőnök Deák Ferenc és Eötvös József báró nemzetiségi politikáját világította meg, délután pedig *Mikola* Sándor felsőházi tag a vendekről beszélt. Augusztus 7-én délelőtt dr. *Flachbarth* Ernő egyetemi ny. r. tanár gróf Tisza István nemzetiségi politikáját ismertette, délután *Vukovich* Gerő orsz. képviselő a bunevácok történetét és hazafias gondolkodását tárta a hallgatók elé.

A nagyszabású előadás-sorozatot *Pataky* Tibor miniszterelnökségi államtitkár beszéde zárta be. Az államtitkár mindenképp előtérbe hozta, hogy az előadás-sorozat első köszönetet mondott dr. *Milleker* Rezső egyetemi ny. r. tanárnak, a Nyári

Egyetem vezetőjének s különösképpen dr. *Flachbarth* Ernő professzornak azért a nagy szakértésű visszatérő munkásságáért, mellyel az előadás-sorozatot szervezte és vezette, majd rámutatott nagy államférfiaink nemzetiségi politikájára, amelyből ma is tanulságot és erőt meríthetünk a mostani nagy feladatok megoldásában.

Pataky Tibor államtitkárnak *Flachbarth* Ernő, az előadás-sorozat vezetője mondott köszönetet előadásáért és támogatásáért. Köszönő szavaiban visszaemlékezett *Petrogalli* Oszkár, a felvidéki magyarság korán elhunyt vezetőférfiának jellegére: — „Meleg szívet éreztünk, de hideg fűvel kell gondolkodnunk”. Ezt követte utra valóul az előadás-sorozat hallgatóinak lelke is.

Örömmel állapítjuk meg, hogy az előadás-sorozat — bár az ösztöndíjasok száma jóval kevesebb volt, mint tavaly — elejétől végig mindig zsúfolt teremben kellett megtartani, ami a társadalom széles rétegeinek bensőséges és nagy érdeklődésére mutat a nemzetiségi kérdés iránt. Az előadás-sorozat így teljes mértékben elérte célját.

ISMÉT MEGKEZDTE MŰKÖDÉSÉT A SZERB MATICA

Dr. *Balla* Pál miniszterelnökségi osztályfőnök, kormánybiztos mélyhatású beszéde az első ülésen

A magyar-szerb megbékélésnek egyik legszebb megnyilvánulása volt a Matica Szrpszka kétévi szünet után ismét megtartott első ülése. A 100 esztendő múltára visszatekintő irodalmi és kulturális egyesület ünnepi napra gyülekezett össze Ujvidéken, hogy kétévi halgatás után újra megkezdje kulturális munkásságát. Az ünnepi ülésen megjelent dr. *Balla* Pál miniszterelnökségi osztályfőnök, a Matica Szrpszka kormánybiztos is, akit dr. *Mócsa* Sándor elnök a tisztviselői kar és az egybegyűlt egész választmány élén fogadott. Dr. *Balla* Pál az ülés előtt végigjárta a Matica összes helyiségeit, megtekintette múzeumát és könyvtárát és a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott azokról a nagy kulturális értékekről, amelyekkel a Matica rendelkezik. Utána az ülés ünnepélyes megnyitása után a következő beszédet mondta a megjelentekhez:

Igen tisztelt Uraim!

Amidőn először jelenek meg Önök körében, mint a Matica Szrpszkanak, hazai szerbjeink ezen több, mint 100 éves múltára visszatekintő irodalmi és kulturális egyesületének kormánybiztos, mindenképp kötelességemnek tartom, hogy az egyesület vezetőségét, választmányát és rajtuk keresztül összes tagjait és munkatársait a legszívesebben üdvözöljem és egyben Isten áldását és segédelmét kérjem ahhoz, hogy újra meginduló munkájuk a hazai szerb irodalom és kultúra ápolása és művelése mellett hathatósan szolgálja a kölcsönös megértéshez, az egymás megbecsüléséhez fűződő egyéni és nagy közösségi érdekeket.

Ennek a magasabb, nagy érdekeknek ösztönös szolgálatát tűztem ki feladatul a magam részéről is akkor, amidőn a magyar kormány megtisztelő felkérésére a

Matica kormánybiztosi tisztségét elvállaltam. Mint Ujvidék szülőtte, aki ifjú koromban a Matica értékes, magas színvonalú munkásságát közvetlenül is figyelemmel kísérhettem, annál is inkább örömmel vállaltam e megbízást, mert az csak átmeneti velejárója annak a kormányzati elhatározásnak, amely az egyesület működését — a kivételes viszonyok okozta rövid szünet után ismét lehetővé tette.

Ez az elhatározás újabb bizonyítéka, konkrét megnyilatkozása volt a magyar kormány megértő nemzetiségi politikájának, annak a politikának, amelynek egyik sarkalatos alapelve, hogy az ország területén élő nem magyarok polgároknak joguk van nyelvük, népi kultúrájuk szabad műveléséhez és fejlesztéséhez, joguk van ahhoz, hogy sajátos népi mivoltukat az emberi élet ezen megnyilvánulásaiban is akadálytalanul kiélhessék. A nemzetiségek e természetes jogát az államalkotó magyarság mindenkor elismerte. Elismerte és biztosította nemcsak azért, mert igazság- és jogérzékeny ez a diktálta, hanem azért is, mert egészséges politikai ösztönével felismerte azt a kiegyenlítő s egyben összefogó erőt, amelyet egymás jogainak tiszteletbentartása jelent egy olyan államban, ameyet a sors különböző fajú népeknek közös hazájául rendelt.

Hogy ez így volt, azt a Matica 117 éves múltja, hatalmas vagyoni és kulturális gyarapodása egymagában is elegendőképpen bizonyítja, de bizonyítja mindennél jobban az a körülmény, hogy az úgynevezett vajdaság — hogy Sztanojevic Sztanoje, híres szerb történetíró szavaival éljek, — már a 18. század óta a szerb kultúra bölcsője, Ujvidék városa pedig a szerbek Athénje lehetett. S hogy ez a politika mennyire áldásosan szolgálta a magyarság és a nemzetiségek harmónikus együttélését hazánkban ezen a vidéken — itt a déli végeken — is azt tapasztalhatta Önök közül is mindenki, aki az első világháború előtt részese lehetett a kölcsönös megbecsülésnek, az egymás jogainak tiszteletben tartásán alapuló boldog, békés hácskai életnek.

Ugy érzem, hogy nemcsak mint a magyar kormány kiküldötte, hanem mint egyszerű magyar ember s mint e föld szülőtte is, akkor fogok a legjobban megfelelni megbízatásomnak, ha ebben a szeltemben, tehát ismétlem, a kölcsönös megértés és egymás jogainak tiszteletben tartása jegyében igyekszem betölteni tisztelemet. Az a meggyőződése, hogy a Matica is csak akkor fog kulturális hivatásának megfelelni, ha a maga részéről is alkalmazkodik a „sum cuique” elvéhez, amely részére az állam iránti feltétlen lojalitáson, az állam törvényeinek tiszteletben tartásán, mint természetes követelményeken felül, az államalkotó magyarsággal való ösztönös együttműködés szolgálatát írja elő.

Legyen szabad itt hivatkoznom az egyesület nagynevű alapítójának, Thököly Szávanak nemes személyére, aki a szerb faj iránti izzó szeretetét oly példaszerűen tudta összhangba hozni magyar hazája iránti hűségével és a magyarság iránti meleg vonzalmával. Ez a fenékült jellemű férfiú, aki életét, vagy tudását és vagyonát a hazai szerbség szolgálatába állította.

lította, meg tudta tenni azt, hogy amikor áldozott a Matica és Thökölyanum céljaira, ugyanakkor áldozott a Magyar Tudományos Akadémia és például a debreceni ref. kollégium híres énekkarának céljaira is. Thököly Száva a hazai szerbek jogainak és érdekeinek mindenkor bátor és öntudatos szószólója volt, de ugyanakkor minden alkalommal, amikor csak tehetett, határozatlan és meggyőződéssel a magyar-szerb megértés mellett is sikra szállt.

Teljes szívemből kívánom, hogy a Matica kiváló alapítójának példáját kövesse és az ő nemes intencióiból merítsen útmutatást a most meginduló munkájához.

A mélyhatású beszédet dr. Mócs Sándor elnök köszönte meg meleg szavakkal és ennek során hangoztatta, hogy a Matica, amely a múltban a legszorosabb összeköttetésben állott a magyar irodalom, művészeti és tudományos élettel, a jövőben is ugyanezen az úton halad. Beszédében felsorolta azokat a magyar műveket, amelyeket szerb nyelvre fordítottak, illetve előadtak. A Szerb Matica már régebben is a legszorosabb összeköttetésben állott a Petöfi- és Kisfaludy-társaságokkal, valamint a Magyar Tudományos Akadémiával is. Kölesönösen elküldték egymásnak kiadványaikat, úgyhogy e téren az együttműködés bensőséges volt. Majd beszéde végén dr. Mócs Sándor elnök köszönetet mondott dr. Balta Pál kormánybiztosnak azért a megértésért, amelyet a Matica irányában mutat és a maga részéről is biztosította, hogy a Matica Szrpszkát munkájában ugyanaz a szellem vezeti, ami a kormánybiztos szavaiból kiáradt.

BUNYEVÁC GIMNÁZIUM ÉS POLGÁRI ISKOLA LÉTESÜLT SZABADKÁN

A kultuszminisztérium rendelkezése értelmében Szabadkán, ahol a legtöbb bunyevác él, szeptemberben megnyílik a bunyevác gimnázium és polgári iskola első osztálya. A szabadkai bunyevácság körében ez a miniszteri döntés nagy örömet keltett. Ha egyelőre csak az első osztályok megnyitásáról van is szó, mégis nagyjelentőségűnek tartják a bunyevác-

nyelvű iskolaoktatás kiépítése szempontjából. A bunyevácnyelvű iskola megnyitása nagy megnyugvást keltett az országban mindenütt, ahol a nemzetiségi kérdést megértő figyelemmel kísérik, mert ez is egyik bizonyítéka, hogy Magyarországon a nemzetiségi kérdést nemcsak papíron tartják számon, hanem gyakorlati rendelkezésekkel azt végre is hajtják.

MEGKEZDTE MŰKÖDÉSÉT A DMKSZ SAJTÓ- ÉS PROPAGANDA-OSZTÁLYA

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség korábbi határozata értelmében, külön Sajtó- és Propagandaosztályt állított fel. Az új osztály vezetését, amely már megkezdte működését, Radicevich Sándor újságíró, az „Uj nép” (jugoszláv megszállás alatt: „A nép”) volt szerkesztője, illetve felelős szerkesztője vette át.

MEGÉRTÉS TESTVÉRISEG...

Várady Kálmán, az újvidéki szerb tanylevű közd. gimnázium igazgatója írja ezeket a sorokat az 1942—43. tanévről megjelent iskolai évkönyvben:

„...Emberek, akik siettek, akiknek nincs időtök magatokkal foglalkozni, akik saját vesztetekbe rohantok... álljatok meg egy szóra!... Fogjatok össze a közös megértés, közös testvériesülés, a lelki béke jegyében! Szorítsátok és tartsátok egymás kezét és ne engedjétek át magatokat a vad szenvedélyeknek. Legyünk megértők egymás dolgai iránt, ne okozzon ellentét az a csekélyesség, hogy ez ilyen valóság, az amolyan nemzetiségű. Mindannyian Isten gyermekei vagyunk, mindannyian egyforma kis helyet foglalunk el majd anyaföldben, ne torzalkodjunk ezen a világon. A magyar ember természetéhez tartozik a nyílt barátság, a megértés. A szerb népben is igen sok rokon tulajdonság van. Az évszázadok kölesönös hatása igen sokban hasonlítóvá tette a két vilézi harci népet egymáshoz. Nem kell itt más, mint az egymásratalálásnak szélesebb alapokra való fektetése...

Olyan szavak, amelyeket a mai világ-

gyűlölet idején nem lehet elég sokszor elmondani. Sajnos, esztendőök óta világszerre ép az ellenkező elvekre nevelik a tömegeket. De mi, akik a nemzetiségi kérdés helyes megoldását egy évtizede munkáljuk, tudjuk, hogy ezeket a szavakat nemcsak elsősorban kellene leírni, hanem rendszeresen és állandóan gyakorlatilag is munkálni minden nép körében. Rendszeresen és állandóan, hogy meggyógyítsuk a rettenetes fertőzést, amit a gyűlölet hirdetése, az aljas állati ösztönökhöz szívesen visszahajló emberek lelkében okozott.

ÖTVENEDIK ÉVFOLYAMÁBA LÉPETT A „MAGYARORSZÁG TISZTI CIM-ÉS NÉVTÁRA”

Megjelent az 1943. évi, több mint ezer oldalra terjedő kötet

A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal szerkesztésében és kiadásában most jelent meg az ötvenedik évfolyamába lépő „Magyarország Tiszti Cim-és Névtára”, amely ez alkalommal több mint ezer oldalra terjed. A hatalmas kötettel együtt megjelent a Pótfüzet is, amely a minisztériumok központjainak a júliusi kinevezések alapján összeállított adatait közli. A gondosan szerkesztett cim-és névtár közli a kormányzósági hivatalok, minisztériumok tisztségviselőinek cim-és névjegyzékét, a felsőház és képviselőház tagjainak és vezetőségének névsorát, a függetlenekben pedig a tudományos és egyéb társulatok és egyesületek, pénzügyintézetek, biztosító intézetek, szövetkezetek címeit, a cs. és kir. belső titkos tanácsosok, a m. kir. titkos tanácsosok, cs. és kir. kamarások, palotahölgyek, gazdaság főtanácsosok és tanácsosok, egészségügyi főtanácsosok és tanácsosok, kereskedelmi, kinstári főtanácsosok, a kormányfőtanácsosok és kormánytanácsosok, bányatügyi főtanácsosok és tanácsosok névsorát, a különböző érdemrendek tulajdonosainak névsorát stb. A címtár bolti ára a pótfüzetrel együtt 20 pengő. Megrendelhető a m. kir. Központi Statisztikai Hivatalban és a nagyobb könyvkereskedésekben.

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS
IDEGENFORGALMI HIVATALA
BUDAPEST V., DEÁK FERENC UTCA 2.

BÁRMILYEN IDEGENFORGALMI VONATKOZÁSÚ
FELVILÁGOSÍTÁSSAL DIJMENTESEN SZOLGÁL
BUDAPESTRŐL ÉS A MAGYAR VIDEKI VÁROSOKRÓL

NEMZETKÖZI ÁLLATEGÉSZSÉGÜGYI KONGRESSZUS — SZLOVÁKIÁBAN

Amint a Szlovák Távírási Iroda jelentéséből értesülünk, június utolsó napjaiban Pozsonyban Délkelet-Európa országai nemzetközi állategészségügyi kongresszust tartottak. Az értekezleten Szlovákia meghívására a kezdeményező Németország, valamint Magyarország, Bulgária és Horvátország állategészségügyi igazgatásainak vezetői vettek részt. Ugyancsak képviselve volt Szerbia katonai parancsnoksága is és várható csatlakozását Románia is bejelentette. Magyarországot dr. Mudrony Ferenc, a magyar állategészségügyi szolgálat főnöke, továbbá dr. Schwanner Jenő és Balogh Lajos állategészségügyi főtanácsosok képviselték.

A szlovák állategészségügyi szolgálat főnöke, dr. Kuklis Milán kormánytanácsos az értekezletet megnyitó beszédében azt hangsúlyozta, hogy a résztvevő államok állategészségügyi szolgálatainak vezetői belátták, hogy a fertőző állatbetegségek ellen való minél hatékonyabb együttes védekezés érdekében közös eszmecsere van szükségük. Nem elég az országok között fennálló állategészségügyi megállapodások merev alkalmazása és a fertőző állatbetegségek állásáról tájékoztató időszakos kimutatások kölcsönös megküldése; az állati betegségek megelőzése és elfojtása terén egységes alapelvek szerint, egyöntetűen kell eljárni és a gyakorlati végrehajtásban vállatve kell egymást támogatni. Ez a célja a megalkandó munkaközösségnek, amely az összes délkelet-európai országok állategészségügyi viszonyainak egységes javítása és ezáltal az állatok és állati nyerstermékek kölcsönös forgalmának megkönnyítésére törekszik.

A Német Birodalom állategészségügyi szolgálat vezetőjének, dr. Weber professzornak a vezetése alatt folytatott további tárgyalásokon a résztvevők az állandó együttműködés előkészítését, valamint az ezzel kapcsolatos legsürgősebb időszerű kérdéseket három albizottságban vitatták meg, amelyek mindegyikében egy-egy magyar kiküldött is résztvett. A több napig tartó tanácskozás befejeztével a kiküldött ségek vezetői a szlovák külügyminisztériumban jegyzőkönyvet írtak alá, amely — a résztvevő országok kormányai hozzájárulásának fenntartása mellett — az állategészségügyi terén való állandó munkaközösség tárgyában köteendő államközi megállapodásokat hoz javaslatba. A munkaközösség keretében évente állapítanak meg a legsürgősebb gyakorlati közös teendőket és azokat egymásért kölcsönösen támogatva hajtánák végre. Az értekezlet egyúttal iránymutató állást foglalt a fertőző állatbetegségek bejelentésének és kimutatásának, az ezen állatbetegségek állásáról való kölcsönös tájékoztatásnak, a fertőző állatbetegségek ellen való közös védekezés alapelveinek, valamint a húsvizsgálat és az állati eredetű élelmiszerek állategészségügyi vizsgálata helyes megszervezésének kérdéseiben is. Végül a kongresszus annak a várható reménynek a hangsúlyozásával oszlott szét, hogy a létesítendő állandó munkaközösség működésének eredményeként a résztvevő államok között az állati nyersanyagok és termékek, valamint az élőállatok gazdasá-

gi eséréje lényeges fejlődést és megkönnyítést fog elérni.

Ebben az ügyben felkerestük a Szlovákiából visszatért magyar delegáció vezetőjét, dr. Mudrony Ferenc miniszteri tanácsost és kérdést intéztünk hozzá aziránt, hogy miben látja a megindított mozgalomnak a gyakorlati jelentőségét a magyar érdekek szempontjából. Két oldalról kell a Délkelet-Európa valamennyi országát és Magyarországot is igen közelről érdeklő állategészségügyi munkaközösség jelentőségét megvilágítani, mondotta dr. Mudrony, egyik a nagy értéket képviselő állatállomány egészségének minél hatékonyabb megővése, a másik a mezőgazdasági termelés hasznának az állandó és akadálytalan állat és állati nyerstermék-vel biztosítása útján való fokozása. Az állatállomány egészségét elsősorban fenyegető fertőző betegségek az országhatáron is átterjednek és a behurcolások igen gyakran országos járványokat indítanak meg. A munkaközösségbe lépő országok földrajzi összefüggése, főleg pedig Magyarország középponti fekvése a behurcolások ellen való védekezés terén azt a legbiztosabb módszert ajánlja, hogy a legnagyobb veszedelemmel fenyegető és többnyire könnyen terjedő fertőző állatbetegségeket az egész összefüggő területen, azaz a szomszédos és a környező országokban is a legvégsőig visszaszorítsák és lehetőleg ki is irtják. Ennek az előmozdítására az állategészségügyi szolgálatok vezetői nemcsak az említett betegségeknek országában való állásáról és lefolyásáról fogják egymást állandóan tájékoztatni, hanem a megbeszéléseiken kölcsönösen felárják tapasztalataikat és a tudományok a védekezésnél bevált vívmányait egymásnak ajánlják, sőt a helyes gyakorlati módszerek kellő végrehajtását is kölcsönösen elbírálják és hatékonyak bizonyult eszközöket (oltóanyagokat, gyógyszereket stb.) hocsátanak egymásnak rendelkezésére. Az ilyen vállalt együttműködés munkából fakadó kölcsönös bizalom az országok közötti állat- és állati nyerstermék-forgalom terén is szükségképpen is meg fogja teremni értékes gyümölcsöt. A behozatal és az átvitel állategészségügyi feltételei a munkaközösségben résztvevő országok között lényegesen könnyíthetők lesznek. Magyarország — fejezi be nyilatkozatát dr. Mudrony — a megalkandó munkaközösséget örömmel üdvözli, mert bizony számíthat állategészségügyi szervezetének méltó elismerésére, hiszen a magyar állategészségügyi törvény és szakszolgálat oly magas színvonalon áll, hogy azt Európában az első között kell említeni.

Doma János

ROMÁNIAI GAZDASÁGI HIREK

Rendelet jelent meg, melynek értelmében a román államnak jogában van birtokba venni azokat a részvénytársaságokat, amelyeknek részvény többsége idegen állampolgárok birtokában van. A birtokbavétel ellenértéke az öt utolsó üzleti év nyers osztalékának középátlomásának a húszszorososa és a mérlegben felülmúlt érték.

A befizetési cukoradagot háromnegyed kilóban állapította meg Temesvároitt a közéleti hatóság.

Ipari kiállítás Déván. Augusztus 1-én nyitották meg a Hunyad megyei Ipari Szervezetek kezdeményezése és munkálkodása gyümölcseként. A kiállításnak a következő osztályai vannak: nagyipar, élelmezési ipar, ruházati, házi és egyéb iparok, etnográfia, iparművészet stb. A kiállítás aug. 21-én zárvult és nagy sikert könyvelt el.

Ipari és kereskedelmi vállalatok gyermekpótlékok kötelesek fizetni alkalmazottaiknak. A román országos árkormánybizottság rendeletet adott ki, mely szerint minden ipari és kereskedelmi vállalat köteles alkalmazottainak 14 évet még be nem töltött gyermeke után havi 500 lejcs vagy napi 20 lejcs ú. n. gyermekpótlékok fizetni.

SZLOVÁKIAI HIREK

A Szlovák Parlament az állam háztartása szempontjából igen fontos törvényt fogadott el: megadóztatják a háborús nyereséget. Ezt az adómetet úgy a fizikai személyek, mint társaságok kötelesek fizetni és pedig az 1940. és 1942. évi jövedelmük közötti különbség 20 százalékát.

Magyarországból importált Szlovákia 60 q szójababot és azt kísérleti célokra 50 gazda között osztották ki a pozsonyi mezőgazdasági kamara közbenjöttével. — Ugyancsak a pozsonyi mezőgazdasági kamara tevékenységét jelenti az is, hogy Morvaszentjános és Lukács községekben új magtisztító állomásokat állítottak fel és az év végéig még 80 ilyen állomás felállítását vették tervbe.

A Szepesség fővárosának, Lőcsének, egy igen régi és égető sürgősségű óhaja teljesül, rövidesen: központi vásárcsarnokot kap.

Az iglói legkorszerűbben berendezett tejcsarnokot a múlt hó közepén adták át rendeltetésének. A kb. 10.000 liter tej feldolgozására alkalmas tejszarnok a szükséges tejmennyiséget a környékbeli falvakból kapja.

4 és fél százalékot kamatozó új államkölcsönt bocsát ki Szlovákia. Ez már a harmadik államkölcsön.

Textilnyilvántartó Irodát állít fel a legfelsőbb közellátási hivatal és a gazdasági minisztérium a textilárak, textilkészítmények és textilnyersanyagok behozatalának és kivitelének ellenőrzése céljából. A nem régen életbeléptetett magyar-szlovák kereskedelmi szerződéssel egyidejűleg még két másik megállapodás is hatályba lép: a vámügyekben a kölcsönös jogsegély és az ipari tulajdon (szabadalom, védjegy stb.) kölcsönös védelme.

Az 1943. szept. 30-tól 1944. szept. 30-ig terjedő gazdasági évre a termelők gabonaellátását háztartásuk tagjai és alkalmazottai részére személyenként 170 kg búzában, rozsbán és árpában állapította meg a legfelsőbb közellátási hivatal.

Az egész évi szén- és szalmatermést igénybe veszi a legfelsőbb közellátási hivatal a véderő részére.

Ajánlható könyvek a nemzetkisebbségi szakirodalom köréből:

<i>Széchenyi vallomásai és tanításai</i> (Széchenyi anthológia) II. kiadás. Összeállították Fekete József és Váradi József. 442 old. Könyvnapra ára	8.— P	<i>Tusa Gábor</i> : Harcunk Erdélyben magyarságunkért. 1942. 95 old. Füzve 1.80 P, kötve	4.50 P
<i>A Minerva (Kolozsvár) könyvnapra ára</i>		<i>Pusztai-Popovits József</i> : Román kultúrúnnepélyek Észak-Erdélyben. 1942—43. 72 old.	3.— P
<i>Herményi Dienes</i> : A nagyenyedi Demokritus. (Régi erdélyi anekdoták gyűjteménye) 2 kötetben. Könyvnapra ára	8.— P	<i>Zádor Miklós</i> : Nagyromán politika (térképvezetőkkel) 1943. 200 old.	6.— P
<i>Bogner József</i> : A szerb uralom hatása a délvideki magyar nyelvre	4.— P	<i>Külügyi Évkönyv</i> 1942. Szerk. Baross Drucker György. 1943. 142 old.	6.— P
<i>Kemény Gábor</i> : Bartha Miklós és a nemzetiségek (Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet kiadása)	5.— P	<i>Fodor Ferenc</i> : A Jászság életrajza (ábrákkal, térképmelléklettel) 1943. 504 old.	14.— P
<i>Szenteleky Kornél</i> irodalmi levelei 1927—1933. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel látta Bistray Gyula és Csuka Zoltán Szenteleky Társaság kiadása	24.— P	<i>Ungarn im Donauraum</i> . Hg. v. Stefan Gál (István) (Mit 7 Karten) 1943. 159 old.	9.— P
<i>Herceg János</i> : Gyászoló kőművesek (Elbeszélések)	5.— P	<i>Sántha Alajos</i> : Bukovinai magyarok. 1942. 187 l.	8.— P
<i>Szenteleky Kornél</i> : Holnap: Holnapután (Elbeszélések) A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség kiadása	6.— P	<i>Reichsaufbau im Osten</i> . Hrsg. v. Fr. Wächtler 1943. 207 o/d.	9.50 P
<i>Szenteleky Kornél</i> : Ugartörés (A Délvidék nagy irodalom-szervezőjének tanulmányai a kisebbségi időkben) DMKSz kiadása	6.— P	<i>Alföldi Andreas</i> : Zur Geschichte des Karpathenbeckens im 1. Jahrhundert v. Chr.	5.70 P
<i>Délvidéki daloskönyv</i> . Bácskai, bánági és szerémségi magyar népdalok. Egybegyűjtötte Kiss Lajos dr. (Magyar Kórus kiadása)	2.— P	<i>Deér, Josef</i> : Die Entstehung des ungarischen Königtums. 1942. 97 old.	11.40 P
<i>Gálai László</i> : Az erdélyi román őshaza kérdéséhez. 1942. 30 old.	1.50 P	<i>Buschantner, Richard</i> : Bulgarien 1943. 238 old.	12.35 P
<i>Knieza István</i> : A szláv apostolok és a tótok. 1942. 18 old.	1.50 P	<i>Gregoric, Danilo</i> : So endete Jugoslawien. 1943. 254. old.	13.30 P
<i>Kring Miklós</i> : A muraközi országhatár a magyar-horvát viszony történetében. 1942. 68 old.	4.— P	<i>Schlep, Ferdinand</i> : Pressburg. Stadt dt. Siedertums am Eingang zum Südosten. 1943. 78 old.	1.52 P
<i>A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve</i> 1942. Térképekkel és képekkel. 779 old.	50.— P	<i>Janeff, Janko</i> : Südosteuropa und der deutsche Geist. 1943. 145 old.	6.08 P
<i>Negyvennyolcas Erdély</i> . Zsebkönyv. Spectator előszavával. 1943. 117 o/d.	3.50 P	<i>Ottendorf, (Heinrich)</i> : — Budáról Belgrádba 1663-ban. (Der weeg von Ofen) (Szövegét kiadta, magyarra ford. és bevez. ellátta Hermann E.) 1943. 112 old.	12.— P
<i>Szabó T. A.</i> : Gyergyói helynevek a 17—19. századból. Térképmelléklettel	2.50 P	<i>Reimers, Erich</i> : Der Kampf um den deutschen Osten. 1943. 270 old.	15.48 P
<i>Tóth Zoltán</i> : A román történettudomány és a székelyföldi románság kérdése. 31 old.	2.50 P	<i>Gadolin, Axel v., dr.</i> : Finnland. Vergangenheit u. Gegenwart. 1943. 301. old.	20.52 P
<i>Széchenyi vallomásai és tanításai</i> (Széchenyi anthológia) Összeállították Fekete József és Váradi József. 1943. 442 old.	14.— P	<i>Madachofsky, Alfred</i> : Rumänien. 1943. 95 old. Füzve	4.94 P
<i>Esterházy Lujza</i> : A huszadik esztendő (naplójegyzet az európai háború kezdeteiről és Cseh-Szlovákia összeomlásáról) 1942. 75 old.	3.20 P	<i>Mully, Fritz</i> : Die Deutschen in der Zips. Mit Zeichnungen und Farb Bildern d. Verl. 1942. 65 old.	17.10 P
<i>Balogh Ar. ur.</i> : Erdély nemzetiségi kérdései. 1943. 12 o/dal	1.80 P	<i>Jahreiss, Hermann</i> : Paris 1919. und Europa. Die Ordnungsversuche d. alten Weltmächte. 1943. 45. old.	3.04 P
<i>Kemény Gábor</i> : Bartha Miklós és a nemzetiségek. 1943. 116. old.		<i>Rungaldier, Rudolf, dr.</i> : Natur- und Kulturlandschaft zwischen Donau u. Theiss 1943. 127 old.	19.—
		<i>Thierfelder</i> : Ursprung und Wirkung d. französischen Kultureinflüsse in Südosteuropa. 1943. 226 old.	16.15 P

STUDIUM könyvkereskedés
Budapest, IV. Kecskeméti-utca 8. — Tel. 185-616

FIDELIO KONZERVEK
Kiválóak!
Olcsók!

Évtizedek óta
Imperiál fügekávét